

Hirdessen a *Szombat* -ban!
**A *Szombat* -ban hirdetni nemcsak
micve, de üzlet is egyben!**

Put ads in *Szombat* !
**Advertisement in *Szombat* -is not only
a mitzvah, but business!**

Tartalom

Hazai dolgaink	
Olvasói levelek	2
Ha befogjuk a szemünket (Dombi Gábor)	3
Kaddis a csúciszervért	3
Félkerekasztal (Várai Emil)	4
Ismét azt hangsúlyozom, a rabolt dolog visszajár!	5
(dr. Tímár György)	
Valótlan állítások – avagy kinek kell a Vitézi Rend	7
(Holczner Tibor)	
A zsinagóga gyönyörűsége – riport a szegedi hitközségről	8
(Mbj)	
Elrabolt műkincsek sorsa (Udvarhelyi András interjúja	10
Mrávik László művészettörténésszel)	
Bán Róbert balladája (Vadász Ferenc)	13
Széljegyzetek (v.f.)	15
Orbán Ottó: Ég, füst, csillagok – esszé	16
Endreffy Zoltán: „Nem te hordozod a gyökeret, hanem	18
a gyökér hordoz téged” – tanulmány	
Világ	
A szíriaiak zsarolnak, az egyetemi hallgatók tüntetnek	20
Telt ház előtt játszik a Varsói Zsidó Színház	21
Jehuda Amiháj verse (Gergely Ágens fordítása)	22
Mi a zsidó ma?	22
A Wagner-ügy	22
Izrael	
Avisai Margalit: A nagy fehér remény – tanulmány a	23
kivándorló szovjet zsidók izraeli befogadásáról	
Joszif Brodskij verse (Naschitz Frigyes fordítása)	24
Hagyomány	
A Halak jegyében (jólesz)	27
A fölköszöntés eredete (ró-)	27
Luáh – imaidők	28
Három történet – Martin Buber, Franz Kafka írásai	29
(Schein Gábor fordításai)	
Történelem	
Holländer György: Egy kijelentés, és ami mögötte van –	30
visszontválasz Komoróczy Gézának a héber nyelvről	
Visszakerült helyére a mellszobor (vadász)	32
Kultúra	
Változások egy fotókiállítás margójára	33
Etiópai zsidó népmesék (Jólesz László fordítása)	34
Ki kérdezett téged? – Tímár Éva beszélgetése Magén István	36
festőművésszel	
Írók és vámosok (Szántó Judit)	40
Tomkinsék a liturgia szolgálatában (Babits Antal)	41
Könyvespolc	42
Gyerekrovat	
	44

Contents

Home Affairs	
Letters to the Editor	2
If We Shut our Eyes	3
Kaddish for the Peak Organ	3
Semi – Round Table	4
Once Again I Stress: Stolen Propriety Has	5
to Be Returned!	
False Assertions – Or Who Needs the Order	7
of Heroes?	
The Beauty of the Synagogue – Report on the Community	8
of Szeged	
The Fate of Stolen Works of Art	10
The Ballad of Robert Bán	13
Marginalia	15
Sky, Smoke, Starts – an Essay	16
“It is Not You Who Holds	18
the Root – the Root Holds You”	
World	
Syrians Are Blackmailing, University Students Are Manifesting	20
Full House in the Warsaw Jewish Theatre	21
A Poem of Yehuda Amichai	22
What is a Jew Today?	22
The Wagner Case	22
Israel	
The Great White Hope – An Essay on the Integration of	23
Immigrant Soviet Jews in Israel	
A Poem of Joseph Brodsky	24
Tradition	
In the Sign of the Fishes	27
The Origin of La’ Hajjim	27
Times of Prayer	28
Three Stories – the Writings of Martin Buber and	29
Franz Kafka	
History	
A Statement and What is Behind It –A Reply to Géza	30
Komoróczy On the Hebrew Language	
The Bust Has Been Put to its Original Place	32
Culture	
Transitions – On a Photo Exhibition	33
Ethiopean Jewish Folk-Tales	34
Who Asked You – A Conversation With the Artist	36
István Magén	
Writers and Custom’s Officials	40
The Group Tomkins in the Service of Liturgy	41
New Books	42
Children’s Corner	
	44

Címlapunkon és a hátsó borítón Magén István képei: A csodatévő Báál Sém, A kabbalista

Szombat

1992 február

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.

Megbízott főszerkesztő: Szántó T. Gábor. Megjelenik évente tizszer, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros-Alapítvány támogatásával. A kéziratok szerkesztése lezárult: 1991. január 16-án. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48. Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, ill. postautalványon az Ybl Bank 219-98904/1264-7., „Szombat”, 1264-7-5036 számú alszámlán. Lapengedély száma: III (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült az Ominyom BT.-nél, a POLINOM Kft. közreműködésével, felelős vezető: Babits Antal.

Olvasói levelek

Nincs Remény

Illetve van, de a magamfajta mezei olvasónak nem adható ki az Országos Széchenyi Könyvtárban. Az ok érthető: azokat a folyóiratokat, amelyekből a könyvtár csak 1-2 példánnyal rendelkezik, kizárólag kutatók forgathatják, hogy épségben meg lehessen őrizni őket az elkövetkező nemzedékeknek. Ám a Remény című izraeli folyóirat nincs előfizetve, alkalmilag jut hozzá az intézmény. Feltételezhetően pénzühiányról van szó. Bizonyára sok más, Magyarországon kívül megjelenő lappal is ez a helyzet.

Kétségtelen, hogy elsősorban a nemzeti könyvtárnak lenne feladata megfelelő példányszámban beszerezni a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású kiadványokat, de talán a kiadóknak is érdeke, hogy ezek eljussanak a legnagyobb magyarországi könyvtárakba. Feltételezhetően magyar nyelvű lapok és könyvek tömege – köztük Izraelben, vagy a világ más tájain megjelenő magyar zsidó vonatkozású munkák – sem kapják meg a lehetőséget, hogy az érdeklődők kezébe kerüljenek Budapesten, esetleg néhány vidéki nagyvárosban.

Komoly gondok mellett ez eltörpül, de bizonyára a megoldása is jóval egyszerűbb. Csak egy jó ötlet kell talán, s akkor még van remény.

Fodor Kálmán

Avignoni ökuméné

16 éve átutaztam Avignonon. Akkor mély benyomást tett rám – úgyis, mint az építőművészet rajongójára – a helyi zsinagóga. Először meghitt, klasszicizáló belső tere ragadott meg, majd még inkább a zsinagóga tudós arcú, törekeny külsejű, idős rabbija. Akkor a nyitott kapun akadálytalanul beléphettem, csak azt kellett kivárnom, hogy az imádkozó ősz mester felfigyeljen rám.

Néhány hete ismét ott jártam feleségemmel. Zárva találtuk a nagyon egyszerű, de gondozott épület kapuját. Amikor kinyílt, derűs arcú, barátságos, fiatal rabbi fogadott bennünket. Beszélgettünk. Elmondta, hogy e tájra a zsidók a római hódítókkal érkeztek, és az I. évszázad óta van itt kile. A zsidó negyed ma is szinte körülöleli a gyülekezet házát. Levetített egy dokumentumfilmet a délfranciaországi hitelétről, s a zsinagógákról.

Elmenőben a szeretetreméltó rabbi megajándékozott minket egy példás kivitelű füzettel a táj hitéletéről, templomairól, a keresztény kegyhelyeket bemutató fényképekkel, terjedelmes, bő ismertetővel, térképpel.

Kiváló albumunk a Magyarországi zsinagógák. Elgondolkodom: jó lenne az avignonihoz hasonló prospektust nyomtatni, akár több nyelven is, hozzáférhető áron, a legjava zsidó műemlékekről, akár adott városok más egyházi műemlékeivel kombináltan.

Így képelem – országos és helyi megvalósítással – az ökuméné gyakorlatát. Aki pedig teheti, látogassa meg Avignont. Nem kedvesen megénekel (helyreállíthatatlan) hídjáért, inkább templomaiért, palotáiért, s ami a legvonzóbb: humanista szelleméért.

M.I.

A Szombat VÁLASZOL

Berkovics Lili, Budapest. Sztehlo Gábor lelkesnek a Farkasréti temetőben lévő sírját az Ön levele szerint sem szándékosan rongálták meg, és rendbe is hozták. Lehet, hogy többet is tehettek volna érte, hiszen ez közügy. Egyetértünk.

Farkas László, Kolozsvár. Örülünk, hogy jelentkezett, szívesen vesszük a romániai magyar zsidósági életéről ígért írásait.

Karcag László, West Orange. Próbáljon a Budapesti Zsidó Hitközséghez fordulni ingatlan visszaszerzése ügyében. A mintapéldány elküldéséhez nem elegendő az Ön által küldött összeg.

Bereczky László, Ócsa. Elnézést a kései válaszáért. Feltétlen támogatást érdemel kezdeményezése: az ócsai zsidóság egykori életéről, hajdani templomáról szóló dokumentumok összegyűjtése, a temető rendbehozatala. Ezúton is kérjük olvasóinkat e nemes ügy támogatására, netán birtokukban van idevonatkozó okmány, melyet szívesen továbbítanánk levelezőnknek.

Aradi László, Szeged. A budapesti Szohnut irodához kell fordulnia, ha alijázni kíván. Címe: Damjanich u. 28/b, telefonszámuk: 141-4359.

Pátyerkó Gabriella, Budapest. Egyesületünk telefonszámán, 142-6924 érdeklődjön. Helyben, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben is tanulhat héberül, vagy felvilágosítással szolgálnak a többi nyelvtanfolyamról.

Buza D. József, Budapest. Versét nem tartjuk kiérlelt alkotásnak, ezért közölni nem tudjuk.

Bajor Klára, Budapest. Irodalmi ihletésű írását túl érzelmesnek találtuk, sajnos, nem tudjuk közölni.

Szombat előfizető közületek figyelmébe! Rövidesen elküldjük az előfizetéshez szükséges számlát, így ha kissé megkésve is, de visszamenőleg hozzájuthatnak januári számunkhoz. Ez utóbbi magánszemély előfizetőinkre is vonatkozik.

*

Ne csak olvassák, írják is a lapot. Továbbra is várjuk leveleiket, közlésre szánt cikkeiket, hozzászólásait.

Ha befogjuk a szemünket

(csak az ujjaink között
kukucskálunk)

Amint az AFP hírügynökség 1990. május 10-én mindenki tudtára adta, *Carpentrasban* ismeretlen tettesek 34 zsidó sírt rongáltak meg. Emellett „felnyitották az egyik koporsót, és kihantolták a halottat: egy két héttel korábban, 81 évesen elhunyt férfit. A testet egy közeli síron egy napernyőtartóra felnyársalva találták meg.” A hír hallatára emberek – közöttük közéleti személyiségek – százai vonultak a temetőbe kegyeletüket leróni. A francia miniszterelnök részt vett a párizsi Victoires utcai zsinagóga szombati istentiszteletén. A baloldal tiltakozó tüntetéseit mindenhol engedélyezték, viszont Párizsban betiltották a jobboldalét. A legnagyobb demonstrációra 1990. május 14-én került sor, amikor a hivatalos becslések szerint nyolcvan-, mások szerint kétszázézer ember tüntetett, a menet élén a köztársasági elnökkel. Nyolc nap alatt ötven franciaországi megmozdulás volt összefüggésbe hozható a carpentraszi eseményekkel.

Bécsben, a számunkra sok szempontból mértékadó városban a Ring egy szelete és egy tér is viseli dr. Karl Lueger nevét. A hirhedten antiszemita polgármester mai városában, negyedóránnyira a Lueger Platztól, az Albertina előtt található az antifasiszta és zsidó mártír-emlékmű. Hat nyelven, magyarul is hirdeti a felirat a kezében kezét szorongató, hason fekvő öreg zsidó mellett a fogadkozást: nem felejtenek a bécsiek. Mégis, Thomas Bernhard *Heldenplatz* című drámájának bemutatóját – témája az emlékmű megformálásában is testet öltött – évekkel ezelőtt aggódó hangok fogadták. Szembenézni kellemetlen. Főleg, ha túlontúl sokan emlékeznek a történetekre. Ki így, ki úgy. Az emlékmű mellett odapillantás nélkül mennek el az emberek. A színdarabot azóta is játsszák. Igaz, nem a Burgtheaterben. Talán nem csak az emlékezőknek.

A befűáros legszélén, a kilencszáz éves alapokon álló kápolna tőzsomszedságában, egy aprócska téren géppisztolyos rendőr áll. Ahogy svájcisapkámban, orrig húzott kabátomban elsétálok előtte: szúrósan arcomba néz. Háta mögött fehérlik a Kultusgemeinde, a bécsi zsidó hitközség épülete. *A körben álló házakon kamerák: a félelem posztol a téren.* A Duna és a Mazesinsel felől fújó szél megcsavarja orrom, könnyet mar szemembe.

A tiszta Bécs után meghökkentően mocskos Budapest Síp utcájában rendőrautó strázsál. A szűk mellékutca *zúfolt-sága* ellentéte a bécsi közösséget övező hideg térnek. De tudjuk, a már-már rendszeres sírgyalázásokat itthon nem követi országos tüntetés, a meccsek nyíltan újfasiszta hangadóit nem veti meg és ki a társadalom. A horogkeresztek itt azon házak tulajdonosait, lakóit sem zavarják, ahol feketén díszlegnek. *Közönybe fúl a mindennapi lét,* a legalantasabb ösztönök felkorbácsolása már-már kormánypolitika. A jogoknak nemcsak a biztosítása, de azok szabad megélése jelentené a vonzó, csatlakozásra magát kellett Európát, azzal együtt, hogy él Carpentras és vannak heldenplatzok és luegerek, de a rájuk adott válasz lehet tömeges, bátor és harcias. *Abban* az Európában a *felelet* is szabad: nálunk csak a *vád* az.

Ebben az Európában mi még szemérmes peep show nézők vagyunk. Feszültségeinket nem bírva, befogjuk a szemünket, s csak az ujjaink között kukucskálunk.

Dombi Gábor

Kaddis a csúcsszervért

A magyarországi zsidó közösség XX. századi történetében nem egyszer felmerült az egységes képviselet, a belső koordináció szükségé. Megvalósulása, vagy az afelé közelítő szerveződés életre hívása csupán egy gyászos időszakban, külső kényszerre, s messze nem demokratikus alapokon történt: a *Judenrat* feledni-való időszakáról nem jegyezhet fel sok pozitívumot a német megszállás korát feldolgozó történész.

A felszabadulás utáni, gyorsan múlt szabadság zsidó sajtóját tallózva feltűnő, hogy a feladatok, melyek a zsidóság közös reprezentációját ellátó csúcsszervezetet akkor (is) nélkülözhetetlenné tették, jelentős részben ma is előttünk tornyosulnak. A *Töhija* (Megújulás) című cionista kiadvány 1945 május 13-i számában az „elhagyott zsidó javak”, az „elszenvedett károkért járó jóvátétel”, s a kivándorlás praktikus szervezése ügyeiben látják többek között az egységes fellépés szükségének indokait.

Kétségbevonhatatlan a majd félszázados cikk igazsága.

Nem jött létre a csúcsszervezet.

Amikor január közepén számos, a kérdéssel foglalkozó, korábbi cikkünk nyomán kerekasztalhoz hívtuk ugyanezen témában a honi zsidó közélet legjelentősebb tényezőit képviselő vezetőket, ez járt a fejünkben. Továbbá az, hogy külön-külön *ki-játszhatók* vagyunk egymás ellen, egy olyan kormányzattal folytatott tárgyalássorozat közepén, mely kormányzatnak nem célja a *jóvátétel* mihamarabbi rendezése, a közösségünknek valaha tulajdonát képező, s mai működésünkhöz igencsak hiányzó *ingatlanok* legalább részbeni visszaszolgáltatása, hogy csak a fent idézett cikket citáljuk újra.

Amikor kerekasztalhoz szerettük volna ültetni az említett személyiségeket, az járt a fejünkben, hogy gyermekbetegségeiből ideje lenne felépülnie három éve újjászületett közéletünknek: professzionalizálni kellene működésünket, együttműködésünket, lett légyen szó felesleges párhuzamosságokról, a *zsidó-zsidó párbeszéd* akadozásairól, túlzott – és érthetetlen – indulatok elcsitításáról.

Amikor időpontot egyeztetve felkértük a kerekasztal-beszélgés résztvevőit, *Schwartz István Mihály*, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete ügyvezető elnöke elfoglaltságára történt rövid hivatkozások után kijelentette, hogy *nem kíván résztvenni* a beszélgetésben. Különösen fájaltuk, s fájaltuk ezt, mert ő hivatkozott korábban arra, hogy a Hitközség elzárkózik az együttműködéstől, s most, hogy lehetősége lett volna akár a kárpótlási ügyekben való nézetkülönbségről is szót váltani a vallásos közösség jelenlévő delegáltjával, nem élt e lehetőséggel. A Magyarországi Cionista Szövetség elnöke, *dr. Engländer Tibor*, telefonon hírét véve a dialógusnak, „*szimpla provokáció*”-nak minősítette a meghívás tényét, alaposan meglepve az őt felkérő szerkesztőt, ám ígéretet tett, hogy szervezete képviselteti magát az eseményen. Nem így történt. A cionisták ígéretük ellenére távolmaradtak a beszélgetéstől. (Utóbb a közgyűlésükről írott, s decemberi számunkban megjelent tudósítást jelölte meg dr. Engländer az elzárkózás okaként.)

Amikor arra gondolunk, hogy e magatartás megakadályozhatja az egység létrejöttét, elkomorulunk. Amikor az jut eszünkbe, vajon *vezetők véleménye és döntése egyezik-e az általuk képviselt szervezetek, közösségek álláspontjával*, nem tudunk választ adni. A kategorikus elutasítás, és az ígéret ellenére történő távolmaradás meglehetősen szélsőséges válasz fel sem tehetett kérdésekre. *Tényleg így látják, gondolják a munkaszolgálatosok és a cionisták a csúcsszervezet, az együttműködés, a zsidó egység kérdését és jövőjét?*

Ha így lenne, mi fájdalommal tudomásul vesszük, és elmondjuk a *kaddis* a meg sem született csúcsszerv sírja felett, s az együttműködés kisebb léptékű tervezetein kezdünk gondolkodni. Ám ha a két elutasítás nem egyeztetett, szervezeti álláspont (mert a kérdés – hordereje miatt – véleményünk szerint a legszélesebb zsidó nyilvánosságra tartozik), a magunk részéről fórumot adunk *bárki* véleményének, hátha kiderül, mi az egyes szervezetek *tagságának* nézete.

Félkerekasztal

Egy évvel ezelőtt jószerivel mindenki igenelte egy a zsidó szervezetek önállóságát és tevékenységét nem csorbító közös csúcsszerv megteremtését, bár ezt már akkor is eltérő hangsúlyokkal tették, a formát is más-más módon képelték el. A Szombat szervezte kerekasztal-beszélgetésre január közepén a négy meghívott fele nem jött el, jóllehet a diskurzus semmi kötelezettséget nem jelentett. Így csak két szervezet véleményét adhatjuk közre az alábbiakban. A beszélgetésen dr. Feldmájer Péter ügyvéd, a Magyarországi Zsidó Hitközség Szövetségének elnöke és Korányi László mérnök, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület vezetőségi tagja vett részt, lapunkat Várai Emil képviselte.

Dr. FELDMÁJER: A hitközség a kilences bizottság időszaka óta mindig is nyílt volt az együttműködésre, most is az. Az egy éve megfogalmazott elvek változatlanok. A Hitközség által összehívott és eddig egyetlen összejövetelen azonban kiderült, hogy egyes, az együttműködést hirdető szervezetek, miközben saját autonómiájukat hangsúlyozzák, a miénket, a zsidóság legátfogóbb, legnépesebb szervezetét másodrangú helyzetbe akarják hozni. Bár ezt nem mondják ki nyíltan, de szerintük a csúcsszerv nem valamennyi résztvevő autonómiájára épülne, hanem ha a többi szervezet érdeke úgy kívánná, akkor leszavazhatná a Hitközséget, kötelező döntést hozhatna ránk nézve. Ebbe nem mehetünk bele, egy ilyen csúcsszerv csak és kizárólag konszenzusos – egyhangú – szavazási elven működhet.

Az ügygel három alkalommal foglalkozott a Hitközség vezetése, s látva azt, hogy az általa összehívott tanácskozás nem vezet eredményre, tapasztalva azt, hogy a találkozón nem arról esik szó, mint ami az előzetes programban szerepelt – bár nem tudjuk, hogy ezzel egyetesen milyen célt kívánnak elérni, nem kívánjuk folytatni a meddő vitát. Ennek ellenére minden olyan közös akcióra készek vagyunk, amely nem sérti a Hitközség tekintélyét, önállóságát.

– Legutóbbi képviselőtestületi ülésükön egy elaborátumot kaptak a jelenlevők, amelyben az állt, hogy elutasítják az együttműködést, nem kívánnak olyan testületet sem, amelyik konszenzuson létrejövő döntések nyomán egységesen képviselné közösségünket.

Dr. FELDMÁJER: Nem utasítottuk el az együttműködést, az előzmyeket értékelve a vezetőség, többségi szavazással olyan döntést, hogy jelenleg a csúcsszervezet létrehozását nem tartjuk időszerűnek. Az elvvel továbbra is egyetértünk, de itt és most kellene Magyarországon létrehozni ezt a csúcsszervet, a jelenleg meglévő szervezeteknek, a jelenlegi vezetőknek kel-

lene együttműködni. Az eddigi megbeszélések bizonyították, hogy ilyen személyi összetételben a konszenzusos döntések feltételei hiányoznak és nem a Hitközség hibájából. Úgy tűnik, egyes szervezetek vezetői elszalasztottak egy történelmi pillanatot. Ha a helyzet változik, természetesen a vezetőség újból meg fogja vitatni ezt az ügyet.

KORÁNYI: Ez kétségtelenül így van, de nem tartom véglegesnek közös kudarcunkat. Sőt, azt gondolom, hogy az elmúlt időszak még követelődőbbé tette a csúcsszerv megteremtését. Az biztos, hogy a csúcsszerv nem az egyes szervezetek megregulálására vagy irányvonaluk megváltoztatására szolgálna, hanem létező közös érdekek védelmében, szavunk felerősítésére. Bizony az is előfordult, hogy egyik-másik szervezet külön-külön nem megfelelően reagált valamilyen eseményre.

– Öröndetes a holocaust magyarországi áldozatainak kárpótlását szorgalmazó közös képviselet, mégsem lehetünk biztosak abban, hogy ezeken az ügyeken kívül megfelelő-e a közös ügyeket menedzselő állami szervekkel folytatott tárgyalások.

KORÁNYI: A napokban nem hivatalosan beszélgettem egy jelentős beosztásban levő személyiséggel, aki felhívta a figyelmemet arra, hogy a zsidó közösséget érintő eddigi tárgyalásokon a zsidó szervezetek eltérő álláspontot képviseltek, s így a hivatalos fórumok nem tudják, hogy melyik fedi az érintettek, vagy legalább azok többségének véleményét. Beszélgetőpartnerem véleménye szerint bizonyos ügyek hamarabb elintéződnenek, ha tudnák, hogy kik a kompetens tárgyaló felek.

– Ha politikai egységet nem is kívánnak a szervezetek, de közösségi életet teremthetnének, közös bálók, előadások, például a Zsidó Kultúra Napjának közös szervezése formájában.

Dr. FELDMÁJER: Ez utóbbival nem értek egyet. Nem kell mindenkinek a Síp utcában ünnepelni, hanem tegye azt mindenki a számára legelérhetőbb,

legkellemesebb helyen, annak meghittségét nem befolyásolja a megjelentek létszáma. A csúcsszervvel kapcsolatban már ismertettem álláspontunkat, ez azonban nem jelenti, hogy havonta, kéthavonta, negyedévenként ne üljön össze valamennyi szervezet vezetője, hogy megtárgyalja a zsidóságot érintő aktuális ügyeket. Teszem azt – ne adja az Örökkévaló – egy atrocitás ellen szót emelni, egy intézkedést értékelni, egy személyt üdvözölni. Ennek szellemében határoztuk el még a múlt év augusztusában, hogy a megbeszélések tovább folytatódjanak, a MAZSIKE vállalta, hogy az őszi ünnepeket követően megszervezi, de már a hánukká is elmúlt.

KORÁNYI: Valóban így volt. Nem szándékaink ellen való a következő találkozó, bár kétségtelen, hogy kedvünket szegte egyesek magatartása. Mi nem ellenezük a csúcsszervet, s elképzelhetőnek tartom, hogy az az előkészítés különféle fázisai után végülis létrejön. Akik úgy gondolják, hogy van elvi és gyakorlati fontossága, azoknak érdemes erre törekedni. Ennek az egységnek számos külföldi példáját ismerjük. Angliában, ahol valamivel kevesebb zsidó él, mint nálunk, a különböző hitközségek, vallásos és nem vallásos szervezetek létrehozták a kiüldöttek gyűlését. Ez afféle zsidó parlament, még bizottságaik is vannak, például az antiszemitizmussal foglalkozó, az oktatást szervező és így tovább.

– Eddigi beszélgetésünkből az derül ki, hogy a MAZSIHISZ és a MAZSIKE, ha a csúcsszerv megteremtését nem is tartják időszerűnek, sőt helytelenítik azt, bizonyos konzultációkat szükségesnek vélnék. Elképzelhető, hogy például a jóvátétel ügyében februárban vagy márciusban összeüljenek?

KORÁNYI: Más esemény is várható, és ennek írásos anyagát rövidesen postázzuk. A B'nai B'rith szemináriumot készít elő az antiszemitizmus elleni fellépés és annak megelőzése hatékony módszereiről. Erre külföldi szakembereket is meghívunk Franciaországból, Angliából és Svájcából. Nem azt várjuk, hogy a külföldiek mondják el, mit kell tennünk, de tapasztalataikat, módszereiket hasznosítani tudjuk. Néhány történetet esettanulmányként dolgozunk fel.

– Tehát közölhetjük lapunkban, hogy a márciusi nemzetközi szimposium közös összejövetelnek is tekinthető.

KORÁNYI: Igen!

Dr. FELDMÁJER: A meghívásnak örömmel teszünk eleget!

Ismét azt hangsúlyozom, a rabolt dolog visszajár!

Jogi, etikai, politikai szempontból egyaránt tűrhetetlen, hogy az elhallgatás, a negligálás, a mellébeszélés, az agyonhallgatás véglegesen elodázza a szembenézést ártatlan emberek kárára elkövetett bűncselekmények következményeivel. Ennek pedig, a nemzetközi és a hazai jog előírásainak megfelelően, az eredetre visszamenően és mindenki számára elfogadhatóan meg kell történnie.

A második világháborút követően a Magyar Köztársaság legitim képviselői vállalták a teljes és tényleges elégtételadást, amit a Párizsi Békeszerződés nemzetközi megállapodás rangjára emelt. Azzal a ténnyel, hogy a győztes hatalmak és a többi érintett nemzet közös megállapodásának részévé tették az akkor feltárt bűncselekmények következményeinek rövid határidőn belüli és minden egyéb teendőt megelőző megoldását – olyan kötelezettséget írtak elő a mindenkori magyar kormányzat és államhatalom számára, aminek teljesítése alól nem bújhat ki sem az említett és egyértelmű megállapodások tartalmának félremagyarázási kísérleteivel, sem ezeknek lényegétől eltérő tartalmú – későbbi keletű – belföldi jogszabály megalkotásával.

Az a sajnálatos tény, hogy az 1947 utáni kormányok nem tettek eleget a fentieknek – nem azt jelenti, hogy megszűnt volna a károsultak –, az érvényesítésre jogosítottak igénye az őket, családjaikat, vagy a holocausttal összefüggő áldozatokat elszenvedni kényszerült zsidó közösségeket sújtó károk rendezésére. Ha bármelyik magyar kormány igényli az alapvető emberi jogok letéteményese minősítést, ha úgy kíván fellépni a nemzetek közösségének tagjai között, mint aki biztosítja a jogbiztonság feltétlen érvényesülését – és ezáltal megnyugtató alapot teremt a jövő résztvevői számára –, akkor nem mulaszthatja el a zsidóság teljes kártalanítását.

Az eltelt hosszú időtartamra, a bizonyítási nehézségekre, a kielégítési alapok mesterséges elvonására apelláló próbálkozásokat, mint az „oszd meg” sanda módszerét el kell utasítania az önmagára talált zsidó közösségnek. Tudomására kell hozni mindenkinek, hogy a *lopott, rabolt dolog visszajár*. Ha ugyanis bármely korban, vagy bárhol eltéketlenének ennek az évezredek nemzetközi próbáit kiállott tézisnek érvényesítésétől – úgy az egyrészt azt jelentené, hogy senkinek a tulajdona nincs biztonságban, ezért értelmetlenné válna a társadalom közös gazdasági tevékenysége, másrészt a többi alapvető emberi jog sem élvezhetne feltétlen immunitást (így az élethez fűződő sem). Vagyis, másképpen közelítve a kérdéshez, az, aki bármely ügyre hivatkozva ki akar térni a fasiszmus jogtiprásainak rendezése alól, az lényegileg hatályosítani szándékozik a bűn következményét, vagyis nem határolja el magát a fasiszta szörnyűségtől.

Akik vállalják a holocausttal összefüggő károk rendezése során az áldozatok érdekeinek képviselőit, abból induljanak ki, hogy *nincs felhatalmazásuk* a teljes és tényleges károknál kisebb igény érvényesítésére, vagy az ilyen mértékű elégtételadási kísérlet akceptálására – mivel ezt csak maguk az eredetileg meggyaláozottak, vagy utódaik tehetnék!

Jogilag megalapozott, emberséges, ezek mellett célszerű, ha a holocausti károk rendezésére tett erőfeszítések során kiállunk az *azonos jogtalanság kártalanításának szenvedői szerinti megkülönböztetése ellen*, (például a cigánnyak ügyében), mert ezzel szövetségeket szerezh-

tünk, megelőzhetjük azokat a próbálkozásokat, amelyek szembeállítják a zsidó igényeket a többi meghurcolt megkövetésével. Ezért azoknak, akik önként vállalják a zsidóság aktuális ügyeinek vitelét, fel kell készülniük az ellenük induló manőverekre, így személyük lejáratásának kísérletére, publicisztikai manipulációkra és történelmi tények félremagyarázására is. Célszerű realisan értékelni a helyzetet, a résztvevők képességeit és ennek megfelelően cselekedni.

Tudomásom szerint rövidesen Budapesten *nemzetközi konferencia tárgya lesz a közép-kelet-európai zsidóság holocausttal összefüggő veszteségeink kárrendezési ügye* – amely az egykor érintettek létszamarányos megoldásával tárgyalja, és tudományos konklúziók kialakításával rögzíti az akceptálható megoldásokat.

Remélem, hogy a zsidóság bel- és külföldi szervezeteinek érdekképviseletét felvállaló személyiségeknek sikerül *egységes álláspontot és megbonthatatlan platformot kialakítani*, mert minden szétforgácsoló nézet vagy lépés azok hátrányát jelenthetné, akik csaknem fél évszázada várják az ellenük elkövetett gaztettek jóvátételét, vagy legalább az azzal való tisztességes foglalkozást!

dr. Tímár György

Látogatás az olé-busz elleni terrortámadás rendőrsébesültjeinél

A Magyar-Izraeli Baráti Társaság főtítkárával meglátogattuk az 1991. december 23-án súlyosan megsérült rendőröket.

Hogy felkereshessük őket, előzetesen engedélyt kértünk Budapest rendőrfőkapitányától. A vezető rendőrtiszt fogadott minket, és a beszélgetés során elmondta, micsoda hekatombát készítettek elő a profi gyilkosok az alijázók ellen.

A rendőrök közül a súlyosabban sebesültet a Honvéd-kórházban kerestük fel, társát, a lábadozót otthonában. Mindkettőnek átadtuk a Baráti Társaság ajándékát az alábbi szövegű levéllel:

Kérjük, fogadja őszinte együttérzésünket szolgálatának teljesítése közben elszenvedett súlyos sérüléseért.

E robbantásos terrorista merénylet egy békés, új élet felé induló megtört embereket szállító autóbusz ellen irányult.

Mind társaságunk, mind a magyar társadalom széles köre mélyszélesen elítéli a terrorista támadást.

Kívánunk mielőbbi teljes gyógyulást, hogy újra elfogallassa helyét a rendőri szervezetben.

Megbecsülésünk jeleként adjuk át – és kérjük, hogy fogadja el - támogatásunkat.

Beer Iván

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének alelnöke

Talán nem túlságosan ostoba viszontválasz Simon Ivánnak

Simon Iván bírálja Mondd, érdeemes? ... című írásmat, és úgy tűnik, a kérdésfeltevést nem tartja a mai európai helyzettel adekvátnak, hiszen ma nem egy „fékevesztetten irracionális Németország” Európa domináns hatalma. Nem tartja adekvátnak a mai magyar belpolitikai helyzettel sem, mert úgy látja, az antiszemita provokációk elkövetői itt csak „jelentéktelen csahosok”.

Álláspontja a helyzet félreismerésén alapszik.

A kelet-európai helyzetben ismét veszedelmes tényező az irracionális: látható ez Jugoszláviában és a szovjet utódállamokban, de akár Romániában, Szlovákiában vagy Lengyelországban is. Hogy ez a tényező mikor válik akut veszélyforrássá, azt ma senki meg nem mondhatja. Egy dolog bizonyos: az a kisebbség, amelyik ezekben az országokban a nyugati demokráciáktól hathatós és idejében érkező védelemre számít, homokra épít.

Kies honunkban sem merőben idegen már az irracionális mint belpolitikai tényező. Irracionálisak a jobb- és baloldali diktatúrákkal kapcsolatos – igenis létező – *nosztalgia*k, amelyek ugyan ma még nem testülnek meg politikai szervezetek formájában, de amelyek erőre kaphatnak a gazdasági és szociális feszültségek növekedésével. Irracionálisak a nacionalista indulatok is, amelyek erősödése ugyancsak nem okvetlenül valami elszabadult fantázia rémképe.

A magyar közéletben, sajtóban észlelhető antiszemita provokációk korántsem csupán primitív csahosok művei. Hogy csak a két legutóbbi antiszemita megnyilatkozást említsem: *Balczó András* írása a *Magyar Fórumban* ('91. dec. 5.) vagy *Szokolay Zoltán* MDF-es országgyűlési képviselő nyilatkozata a *Pesti Hírlapban* ('92. jan. 4.) arról tanúskodik, hogy bizonyos értelmiségi és politikai körökbe elég mélyen beszivárgott az antiszemitizmus, és politikai fegyverként élnek vele.

Amikor a „népi-nemzeti” irány megerősíti befolyását a legnagyobb kormánypártban, amikor e párt és a kormány feje jónak látja kijelenteni, hogy senkitől sincs oka elhatárolódni, amikor ugyanez a politikus minden fenntartás nélküli erkölcsi bizonyítványt állít ki a Horthy-hadseregről és annak Hitler szövetségeseiként viselt háborújáról, akkor vétkes naívság lenne azt

hinni, hogy az antiszemitizmus itt messze van attól, hogy politikai veszéllyé váljék.

Immár nemcsak a Szent Koronában és a Hunniában olvashatók a zsidógyűlölet megnyilvánulásai, hanem a kormányhoz közelálló lapokban is. Különben sem kell azt hinni, hogy például a Hunnia holmi elszigetelt csoportoska orgánuma (Simon Iván karikírozó megfogalmazása szerint „a zsidók tartják el”): van pénzük, vannak hazai politikai kapcsolataik. És nem az SZDSZ-szel...

Egyetértek Simon Ivánnal: az antiszemita megnyilatkozásokat *egyetlen esetben sem szabad szó nélkül hagyni*. Téved azonban, ha azt hiszi, hogy eddig a zsidó szervezetek „egymást túllícitálva” tiltakoztak volna az ilyenek ellen, és emiatt „időnként nevelésesegek” lettek volna. Ami azt illeti, inkább azt panaszolhatnám, hogy a tiltakozás hol *innen*, hol *onnan* jött, *nem egyszerre minden zsidó szervezettől* (vagyis az összehangolatlanságot méltán kifogásolja Simon Iván), hangja pedig nem volt elég erőteljes.

Nem hiszem, hogy e fogyatékoságok megszüntetéséhez külön intézmény lenne szükséges. Nem kell más, mint világos politikai helyzetfelismerés, meg elhatározás. Más kérdés, mi eredményük lehet a tiltakozásoknak, amikor az Alkotmánybíróság előtt támadták meg az antiszemita uszítást (is) tiltó büntetőtörvénykönyvi cikkelyt, és a magas testület döntéséig a Fővárosi Bíróság *nem hajlandó* ilyen ügyekkel foglalkozni. (Tudtommal senki sem tiltakozott a törvénynek ez ellen az önkényes kezelése ellen.)

Végül még egyet. Simon Iván fölényesen „ostobának” minősíti az írásom címében foglalt kérdést, amelyet korábbi zsidó nemzedékek történelmi tapasztalatai alapján megérlelődött és az eljövendő zsidó nemzedék iránt érzett felelősség diktált. Nem mindenki osztja az ő megítélését: a cikket három külföldön megjelenő magyar nyelvű zsidó lap is átvette. Az „ostoba kérdésre” egyébként *Mordeháj Kremer*, a jeruzsálemi Héber Egyetem professzora hozzám írt rövid levelében képes volt (egyfajta) értelmes választ adni. Szerinte „a válasz: *nem*, és mi ezt már régen tudjuk”.

Gadó György

CONCERTO

H·A·N·G·L·E·M·E·Z·B·O·L·T

1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32

KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE-ELADÁSA

Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig 12–19 óráig
vasárnap 12–16 óráig

Valótlan állítások – avagy kinek kell a vitézi rend?

Lapunk 1991 októberi számában *Zsidó vitéz kerestetik* címmel megjelent egy cikk, mely több olvasónk értetlenségét váltotta ki. Köztük volt *Holczer Tibor*, a témakör és korszak egyik kutatója, aki az alábbiakban reagált a cikkre.

VITÉZEK LAPJA

XX. (II.) ÉVFOLYAM
1942. OKTÓBER 10.

41. SZÁM

A VITÉZI REND HIVATALOS LAPJA

MEGJELENIK HETENKÉNT (SZOMBATON)
A MAGYAR KATONAIUSÁGGAL EGYÜTT

Az Országos Vitézi Szék rendelkezése alá kerülő zsidó-ingatlanokból vitézi telkek alakítása

A Szombat hasábjain Pusztaszeri László, az *Új Magyarország* munkatársa azt nyilatkozta, hogy a vitézi rendnek azért nem voltak zsidó tagjai, „mert nyilvánvalóan nem kérték felvételüket...”. Ez a kijelentés ellentétes a tényekkel! A vitézi rend következetesen „fajvédő” szervezet volt, ami akkoriban következetes antiszemizmust jelentett. Szervezeti Szabályzata, a Kis Káté tételeiben kimondta, hogy „vitéz csak az lehet, aki magyar fajának eleje...”, és a felvételi kérelemhez csatolni kellett a kérvényező keresztlevelén kívül a szülők és a házastárs keresztlevelét is.

Pusztaszeri úr több más állítása sem felel meg a valóságnak. Hogy csak a legnyilvánvalóbbakat említsem: Horthy Miklós sohasem mondott le főkapitányi tisztségéről, éppen ezért szünetelt a vitézi rend tevékenysége haláláig. Halála után sem híveiből, hanem politikájának szélsőjobboldali, Szalásit kiszolgáló elemeiből került ki a Münchenben működő rend vezetősége és tagsága. A rendet nem 1946-ban és nem törvénytelenül, hanem 1945-ben és törvényesen oszlatták fel. Pusztaszeri úr nem említi azoknak a „felelős magyar politikusoknak” a nevét, akik – szerinte – a feloszlátás törvényességét már 1987-ben kétségbe vonták. Továbbá a vitézi rend sem 1945 előtt, hanem azután nem folytatott semmiféle karitatív tevékenységet, ilyesmire még csak utalás sincs az 1945 előtt kiadott Kis Kátékban, vagy a Münchenben 1976-ban kiadott *Rendi Kódexben*. Ezek a kiadványok a rend szervezeti és működési szabályzatát és a rend „eszményét és célját” úgy határozzák meg, hogy a rend „hósi teljesítményének emlékére alapozott szervezet”, „eszménye a katonaeszmény”, célja, hogy „mindazokat megjutalmazza s a magyarság hűségében megtartsa, akik... vitézségükkel és nemzeti érzésükkel tündek ki, hogy érdemeik méltányolásával ápolják a hazafiúi erényeket”. Más helyen a *Rendi Kódex* a rendet keresztény és hazafias lovagrendként határozza meg. Nem értelmezhető Pusztaszeri úrnak az a kijelentése sem, miszerint „a Vitézi Szék tagja az európai lovagrendek szövetségének, központja Edinburgban van”. Európai lovagrendek szövetsége nem létezik, a Vitézi Szék központja pedig nem Edinburgban van. Nem létezik tehát az az Edinburgban székelő karitatív rend sem, amelynek esetleges hazatelepüléséről az interjú készítője, P.J. említést tesz.

A rend tagjainak szélsőségségével kapcsolatban csak annyit jegyeznek meg, hogy 1957 utáni egyik törzskapitánya és ügyésze 1957-től 1991-ben bekövetkezett haláláig az a *dr. Czani Géza* volt, aki 1944-ben Eichmann tanácsadója és *Endre László* egyik helyettese volt. Az emigrációban működő vitézi rend deklarálta vállalja a szervezeti és eszmei jogfolytonosságot az 1945 előtti Vitézi Renddel. A vitézi telkekről tudni kell, hogy ezek kisebb része a földbirtokosok önkéntes felajánlása alapján került a Vitézi Szék tulajdonába, nagyobb része pedig az 1942. évi XV.t.c. alapján „államosított” ún. „zsidóbirtok” volt. A rend által kiadott Vitézek Lapja annak idején hónapokon keresztül közölte a „zsidó ingatlanokból létesített vitézi telkek” címét és volt tulajdonosaik nevét, annak érdekében, hogy az igénylők kiválaszthassák a nekik megfelelőket.

Mit sem változtat a rend megítélésén, hogy alapításakor egyszerű tagjait valóban az I. világháború bátrai közül választotta ki. Mégis, működése elválaszthatatlan a Horthy-rendszer szélsőjobboldali erőitől és katasztrófába vezető politikájától. Egyike volt a faji, nemzeti gőgöt megtestesítő intézményeknek. A rend az ezeregyszázéves magyar államiságnak olyan – szerencsére csak rövidéletű – intézménye, amelyet nem lehet és nem szabad feltámasztani!

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 529/1945.M.E. számú rendelete

a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek
feloszlásáról.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Ideiglenes Nemzetgyűlés által Debrecenben, 1944. évi december hó 22. napján nyert felhatalmazás alapján a Moszkvában, 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának teljesítéseként a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlátása tárgyában a következőket rendeli:

1.§.

A magyar kormány feloszlátja a magyar területen lévő összes Hitler-barát, vagy más fasiszta politikai, katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak vagy folytattak, tekintet nélkül arra, hogy működésük alapszabályszerű vagy attól eltérő volt-e.

Az előző bekezdésben felsorolt szervezeteknek működést kifejezően tilos.

2.§.

Az 1.§-ben megjelölt irányzatú egyesületeket, szervezeteket vagy politikai pártokat a jövőben létesíteni tilos.

3.§.

Az 1.§-ben foglalt politikai irányzat miatt a kormány feloszlátja a következő egyesületeket:

1. Antibolszevista Ifjúsági Tábor. 2. Baross Szövetség. 3. Emszó. 4. Etelközi Szövetség. 5. Ébredő Magyarok Egyesülete. 6. Honszeretet. 7. Kékek Clubja. 8. Keleti Arcvonal Bajtársi szövetsége. 9. Kettőskereszt Vészövetség. 10. Levente Egyesület. 11. Magyar Jövő Szövetség. 12. Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE). 13. Magyar Élet Pártja. 14. Magyar Megújulás Pártja. 15. Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete. 16. Magyar Nemzeti Szocialista Párt. 17. Magyar Tudományos Fajvédő Társaság. 18. Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete. 19. Nemzeti Munkaközpont. 20. Népakarat Pártja. 21. Nyilaskeresztes Párt, Hungarista mozgalom. 22. Országos Vitézi Szék. 23. Országos Nemzetvédelmi Bizottság. 24. Turul Szövetség. 25. Zsidókutató Intézet.

Ez a rendelet kihirdetésének napján lép hatályba.

Debrecen. 1945. évi február hó 26. napján.

MIKLÓS vzs.
miniszterelnök.

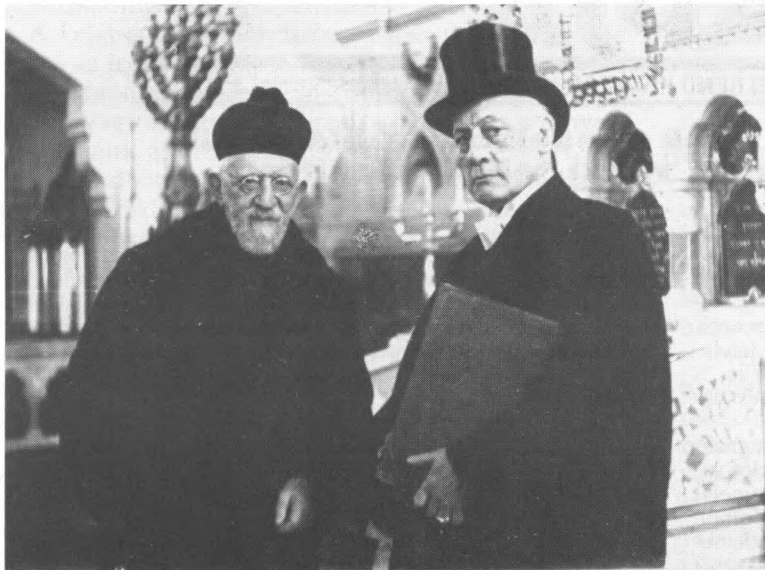
Szeged:

A zsinagóga gyönyörűsége

Bár méreteiben a Dohány utcai megelőzi, a *legszébb magyarországi zsidó-templomnak a szegedit tartják*. Valóban lenyűgöző a város polgári felvirágzásának idején, a század elején emelték, s vele, a jómódért is, hálát adtak az Örökkévalónak bőkezű építtetői. Legmagasabb pontja egy 16 emeletes ház magasságával ér fel, padsoraiban 1340-en foglalhatnak helyet. A város egyik látvá-

is véstek rájuk.) És két fekete kőkoporsót, a legvédtelenebbekre, a legidősebb és a kisdéd mártírokra emlékezve.

Kérdés az is, hogy míg az elmúlt évtizedekben a gyalázatos gondatlanság miatt jelentős számú zsinagóga elpusztult, a szegedit kik segítették ismét a régi fényében ragyogni? Köszönhető ez a fogyatkozó létszámú, de templomához ragaszkodó kilének, a tízéves felújításhoz hozzájáruló állami dotációnak, a zsinagógát körülvevő parkot teremtő és a hozzá vezető utakat aszfaltozó önkormányzatnak, és mindenek előtt annak a Szegedről az USA-ba elszármazott, névtelenségét kérő hittestvérünknek, aki dollár százezreket adott!

Löw Imánuel főrabbi és Beregi Oszkár színművész a szegedi zsinagógában 1938-ban

nyossága. A turistaszezonban, főleg az ünnepi játékok idején naponta százak keresik fel, hogy megcsodálják.

Hogyan is írhatjuk le szépségét azok számára, akik még nem látták? Külsője a mór-szecesszió hatását kelti, kupolái barokkosak, de művészi összhangban találunk rajta utalást a bizánci, gótikus és román stílusra. Belső falait csontfehérre festették, a rajtuk levő ornamentikát és az ablakokat díszítő szentföldi növények és ásványok rajzait kékre és aranyra. A tóraolvasó asztal, az omemor lapja jeruzsálemi márvány, a frigszekevény ajtaja cédrusból készült, a hétágú gyertyatartók pedig a jeruzsálemi szentély menórájának másolatai. A tóraszekevény feletti körívben héberül és magyarul áll: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!

A tervezők még arra is figyeltek a hagyományok keresésében, hogy a bibliai szövegeket egy ezeréves tóra betűivel írták ki.

Mit tettek mindezekhez az utódok? Márványtáblákat az előcsarnokba a soá áldoztainak nevével. (Még az elmúlt hónapokban

*

Szegeden az első zsinagóga 1803-ban épült fel, bár zsidók a városban már a mohácsi vész előtt is éltek. A hitközségi élet pedig – a levéltárban őrzött feljegyzések tanúsága szerint – 1788-ban indult meg, akkor első emberüknek Spitz Izraelt választották meg. Ma a hitközség elnöke dr. Gráf Imre, a Centrum Áruházak nyugdíjas gazdasági igazgatója. Szobájában a két főrabbi, Löw Lipót és fia, Löw Imánuel mellszobra, és egy nagyalakú vastag könyv. Benne szépséges kaligráfiájú héber írással a múlt század második felében elkezdett anyakönyvi bejegyzések. Az utolsó 1944-ben íródott. A rasekoltól tudom meg, hogy félezer emberről tudják a városban, hogy zsidó, de közülük csak 250-300 kötődik valamilyen formában a közösséghez: legalább a nagy ünnepeken megjelenik, vagy a kulturális rendezvények résztvevője. Néhány rangos értelmiségi

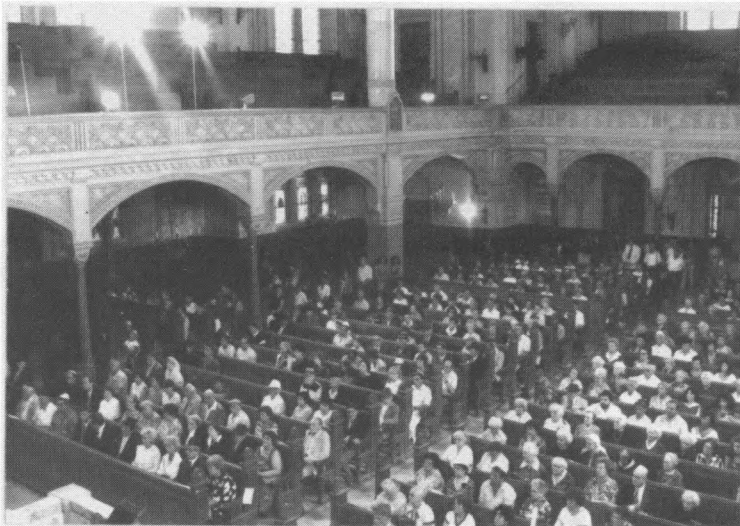

Szegedi munkaszolgálatosok 1943-ban

hosszú évek után ismét jelentkezett soraikba. Nem kérdezték tőlük, hogy magatartásuk változását a demokratikus átalakulás során élvezett vallásszabadság indította el, vagy hogy nyugdíjazásukkal karrierjük befejeződött. Akadtak olyanok is, akik azért lépték át a hitközség épületének küszöbét, hogy kárpótlási igényükhöz kérjenek igazolást. Ennek ellenére tucatnyinál alig többen kapják az elmúlt ósz óta a szánalmas összegű nyugdíj-kiegészítést.

*

A szegedi hitélet vezetője 1987 közepe óta a ma 36 éves *Jári Zoltán* rabbihelyettes. Akkor még többen várták tőle a tanítást, a lelket melengető szavakat. A zsinagógán kívüli kapcsolatteremtést az idősekkel kezdte, közülük is a legelesettebbekkel, a „holocaust öregeivel”, család nélkül maradt magányosokkal. Jártá otthonaikat, sokszor csak meghallgatta azokat, akikre napokig nem nyitnak ajtót. Eppen az idősekkel való barátkozás segítette a fiatalokhoz, egy-egy nagypapa vagy nagymama unokáját, rokonát „rendelte be” Talmud-Tórára. Néhány hónap után 17 gyerek járt Jári Zoltánhoz. Sikeres működésének látszólag ellentmond, hogy jelenleg mindössze három tanítványa van. A magyarázat egyszerű: a nevelés,

Mártír istentisztelet

a tanítás hatására ébredt fel tanítványaiban és erősödött meg olyannyira a zsidó öntudat, hogy többen rávették szüleiket az alijázásra, mások pedig Erecben tanulnak. Így „vesztette el” a többi között a három Berényi fivért, akikkel a rabbihelyettes legutóbbi izraeli tanulmányai idején Jeruzsálemben beszélt. Véleménye szerint Budapestre is azért költöznek többen, mert ott inkább élhetnek zsidó közösségekben.

A templomba járó fiatalok száma gyarapodott, legalább a tanév ideje alatt. Negyven izraeli diák tanul az orvosi és a tudományegyetem különböző fakultásain. És ha tanulmányaik engedik, együtt szórakoznak a helyi zsidó fiatalokkal.

A rabbihelyettest legjobban életfilozófiája jellemzi: imádkozni, tanítani, segíteni és tanulni!

*

Szeged egyik legismertebb személyisége, a magyar fotóriporterek doyenje, a város Pro Urbe kitüntetését a 94. évében is hál'Isten egészséges

Liebmann Béla. Lakásának falán és albumokba zsúfolva a város majd hetven évének általa megörökített eseményei: utcaképek a 20-as évekből, az első szabadtéri színházi előadás, *Az ember tragédiájá*-nak jelenetei 1932-ből, számos fényképen Löw Immánuel, a világhírű rabbi és botanikus. Ezekhez hasonló számban a Szentgyörgyi Albert-ről készült híres felvételek: az egyikken görcsövét nézi, a másikon pipázik, a harmadikon korcsolyázik. Nem kevésbé értékesek az akkori, később híressé vált szegedi fiatalok portréi: *Radnóti Miklós*, *Ortutay Gyula*, *Buday László*. Liebmann lefényképezte a szegedi munkaszolgálatosokat és a keretlegényeket, az 1944 márciusában bevonuló német csapatokat, a háborúban raktárrá lett zsinagógát, az őrtálló szovjet katonát, az 1945 utáni vezetőket, köztük Balogh István plébánost, Dénes Leó polgármestert, a városban szónokló Rákosit, Rajkot, Vast, az 1956 utáni helyi, kulturális eseményeket, a híressé vált művészeket: Vaszy Viktort, Domján Editet, Gregor Józsefet...

A képek egy sikeres, mégis tragikus élet dokumentumai. Sikeres, mert a mester riportjai nemcsak a szegedi lapokban jelentek meg, hanem olyan országos orgánumban, mint a *Tolnai Világlapja*, a *Pesti Hírlap*, számosat pedig átvett a külföldi sajtó is, ezek mellett

pedig jól menő fotó szaküzlete tette vagyionossá. Életének második fele mégis boldogtalan, mert gyönyörű felesége és kislánya ausztriai deportálás során szinte a felszabadulás pillanatában pusztult el. Elmulasztott menekülési lehetőségükről olyan részletességgel és érzékletesen beszélt, mintha az hetekkel ezelőtt történt volna. Ma is felkeresik még egy-egy újságcikk illusztrálásáért, vagy „sztoriért”. Közel mégis csak a hitközség áll hozzá.

*

A zsinagóga zárva. A téli hónapokban nem tudják fűteni. Imádkozni a hitközség épületében, a kicsiny, de szintén felújított kulturteremben gyűlnek össze. Azt kevesen tudják, hogy a zsinagógán végzett 10 évi munka kevés volt, a renoválás folytatódik, és még 150 millió(!) forint kell a teljes befejezéséhez. Vajon a nem is oly távoli jövő évszázadban lesz-e majd, aki odajár?

Mbj

Elrabolt műkincsek sorsa

**A nyomok Moszkvába is vezetnek * Dollárszázmilliós értékek
Csak azt tudjuk visszaszerezni, amit hajlandók visszaadni!**

Mrávik László művészettörténész több mint tíz éve foglalkozik a Magyarországról elhurcolt műkincsek sorsával. Sokat tud a zsidók tulajdonában volt műértékek, köztük a Hatvany és a Herzog gyűjteményekről is. Udvarhelyi András kereste fel őt, hogy avassa be a titokba olvasóinkat.

– Tudomásunk szerint a báró Hatvany családnak több tagja is műgyűjtő volt. Melyiküké volt a legértékesebb kollekció?

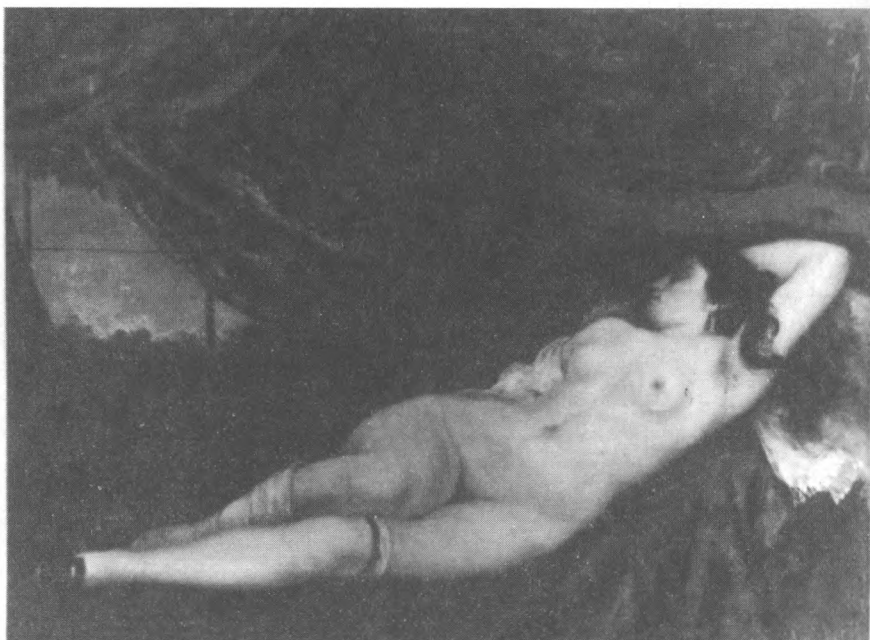
– Hatvany Ferenc gyűjteménye világhírűnek számított: az európai, főleg a 19. századi francia és magyar piktúra legjobb műveit tartalmazta. Persze rengeteg a legenda is: mindenki mást tud a gyűjteményről. Hosszú idő alatt, apró részletekből állt össze számomra a gyűjtemény sorsáról alkotott, bevallom, meglehetősen csonka kép.

Soha nem tudtam megbékülni a gondolattal, hogy ez a gyűjtemény eltűnt. Nagyon sokat meséltek kollegáim, akik még eredeti helyén látták. Tizenöt-húsz évvel ezelőtt Genthon Istvánnal, Fenyő Istvánnal, később Dávid Katalinnal beszéltem a gyűjtemény sorsáról. Egyértelműen úgy nyilatkoztak, hogy a gyűjteményt a szovjet csapatok szállították el Magyarországról. Nemigen hittem, mert rengeteg, a Hatvany-gyűjteményből származó műkincs bukkant fel a nyugati műkereskedésekben és múzeumokban is.

1979-ben kezdtem tanulmányozni a zsidók tulajdonában lévő műtárgyak zárolásával és megőrzésével foglalkozó 1944-es kormánybizottság iratait.

– Hol lelte meg ezt az anyagot?

– A Magyar Országos Levéltárban. Legnagyobb megdöbbené-

Renoir: Fehérharisnyás akt – Hatvany gyűjtemény.
Valószínűleg a SZU-ban van hadizsákmányként.

semre azonban a többszáz darabos Hatvany hagyaték mindössze 69 tételt tartalmazott. Azokból néhány a háború után múzeumba került, de egy részük eltűnt, ezek juthattak ki a Szovjetunióba. A kelet-európai országokból több százezer hasonló sorsú műkincsről tudunk, nemcsak képekről, hanem ékszerekről, ötvös műremekekről és több mint egymillió könyvről.

Fennmaradt egy másik adat is 1944-ből: Hatvany Ferenc letétbe helyezett hatládányi anyagot, elsősorban külföldi művészek munkáit három nagy budapesti bank széfje-

iben. Iratokkal bizonyítható, hogy ezeket a háborús jóvátétel részeként szállították ki a Szovjetunióba. Tudunk arról is, hogy Hatvanyné 1946-ban elég sok képet elvitt, részben engedéllyel, részben engedély nélkül. Ezek ma magángyűjteményekben vagy amerikai múzeumokban vannak.

Először a németek raboltak

– Van olyan hiteles közlés is, hogy a Hatvany-gyűjteményeknek egy részét 1944 végén nyugatra hurcolták, és a

szovjetek Németországban szerezték meg.

– Nagyon is elképzelhető! A zsidóvagyongyi kormánybiztosság rendkívül konzekvensen és kegyetlenül működő szervezet volt. Mindent számon tartott, azt is, ami nem volt bent az országban, vagy az országon belül nem volt eredeti helyén, abban az épületben, ahol addig őrizték. Rendkívül gyanús módon azonban a *Hatvany- és a Herzog-gyűjteményből nagyon sok, igen jelentős művet nem vettek zár alá*, és ezeket soha nem is keresték. Arra kell gondolnom, hogy ezek a művek a hivatalos szervek tudtával – feltételezhetően zsarolással – már előbb német tulajdonba kerültek.

– *Mennyiről lehet szó?*

– 160 festményről és 8 faszoborról hallani. Ezeket valószínűleg útlevelek, állampolgárságok, mentességek és egyebek fejében emelték ki a két gyűjteményből, amelyek egyébként – az Esterházy-kincstárat leszámítva – a legnagyobb magyar magángyűjtemények voltak, és mindenképp a legértékesebbek. Zsidók, tehát azidőtájt zsarolható emberek tulajdonában voltak.

– *A Hatvanyaknak a képek árán sikerült megmenekülniük?*

– A Hatvany család egy része akkor már külföldön volt. Talán az itthon maradt családtagok miatt váltak meg az értékek egy-egy darabjától. *A Herzog család Magyarországon maradt.* A nagy gyűjtő, Herzog Mór, Lipót idősebb fia 1944-ben munkaszolgálatosként halt meg. De két testvére és rokonai megúszták. Lehet, hogy ebben szerepet játszottak a gyűjteményi darabok is. A zár alá vételt olyan szakemberek végezték, akik ezeknek a gyűjteményeknek minden darabját ismerték. A Herzog család ötvösgyűjteménye, amelyet bizvást nevezhetünk kincstárnak is, érdekes módon szinte egyáltalán nem szerepel ezeken a listákon. Márpedig az ötvöstaragykak az akkori legjobb ötvösszakértő, *Kószeghy Elemér* vette lajstromba, aki darabról darabra ismerte a Herzog-gyűjteményt, sőt

Renoir: *Madárdal.*
A Herzog gyűjtemény darabja az USA-ban van.

publikációi jelentek meg róla. Mégsem kereste, mégsem hiányolta ezeket a darabokat. Ez azt jelenti, hogy tudnia kellett a sorsukról, annál is inkább, mert a német „tulajdonos” feltehetőleg csak Magyarország feladásakor vitte el őket.

Berlinből Moszkvába és szerte a világra

A képeket az általam ismert verzió szerint egy szovjet főtiszt kapcsolta le Berlin elővárosában. Ez a nyilván patrióta katona Gorkij város múzeumának ajándékozta az anyagot. A múzeum szépen eltette, és jóval később felküldte Moszkvába restauráltatni a műkincseket. Ott pedig tudták, hogy ez a Hatvany-, Herzog- és más gyűjteményekből származik. Gyanítjuk, más gyűjtemények darabjai is ott lehetnek még. Ez az anyag, amely pillanatnyilag Moszkvában van, és reméljük, hogy vissza lehet kapni, válogatott. Valószínűleg az 1944-es

megszállók valamelyik vezető személyisége, *Veesebmayer* vagy *Eichmann* akarta megkaparintani. A nagyobbik részről, a szervezett trófeagyűjtés útján odakerült művekről semmiféle hitelt érdemlő információnk nincs.

– *Mi a módja annak, hogy a műkincsek visszakerüljenek?*

– *Sorsuk a két ország közötti politikai viszony javulásától is függ.* 1940-ben annak segítségével kerültek vissza a 48-as zászlók, sőt a cár is visszaajándékozott egy csodálatos, történeti értékű díszkardot a milleneumi ünnepek alkalmával. Az oroszok mindig tettek ilyen gesztusokat. A moszkvai szakembereket réges-régen kínozza a tudat, hogy az anyag elpusztulhat. Mert ők sem férnek hozzá a titkos raktárhoz. A gorkiji anyagról tudnak, azt is vissza akarják adni. Teljesen egyértelmű, hogy a tisztességes utat akarják járni. *Furcsállom, hogy a magyar állami szervek nem foglalkoznak ezzel komolyabban.*

Renoir: Társalgók – a Hatvany gyűjteményből.
Valószínűleg Párizsban van.

– A Nyugaton felbukkant gyűjteménydarabok, amelyek vásárlás útján kerültek valakinek a tulajdonába, visszaszerezhetőek?

– Semmiképpen nem. Ezekre vonatkozóan már az engedély nélküli kivitel jogi következményei is elévültek. Arról nem is beszélve, hogy azóta többször is gazdát cseréltek, tehát régesrég jóhiszemű vásárlók tulajdonában vannak.

Sok olyan tárgy van, amely angol vagy amerikai hadizsákmány volt. Ezeket legkésőbb 1947-ben értékesítették. Eladták, kész. Nagyon sok náci csinálta meg a szerencséjét abból, amit innen elvitt, és azt sem lehet már visszaszerezni. Feltűnő, hogy Dél-Amerika 1945 után egyszercsak tele lett kitűnő műtárgyakkal. Köztudott, hogy nagyon sok náci telepedett le ott.

Több száz millió dolláros érték?

– Ha nem kallódnak el, mekkora lenne ma ezeknek a gyűjteményeknek az értéke? És eredetileg hány darabból álltak?

– Hatvany Ferencnek négy-öt száz műtárgya lehetett, értéke pedig most ötven és százmillió között lenne. A Herzog gyűjtemény pedig legalább ezeröt száz darabból állt, s a Hatvanyénál nagyobb értéket képviselt.

– Hatvanyának milyen remekei voltak?

– Genthon István 1935-ben így írt róluk a Magyar Művészet-ben: „A képek nagy részére bármelyik ország képtára büszke lehetne, de egynéhány olyan is akad köztük, amely a leghivatottabb idevágó gyűjteménynek, a Louvre-nak is díszére válna.” Ezzel a 19. századi francia piktúra darabjaira utal. A régiek közül egy nagyon szép Tintoretto, El Grecónak egy korai képe: *A Sínai-hegy*, Ingres négy műve, két nagyon jelentős Delacroix-kép volt a gyűjteményben: ez a kettő megvan. Az egyik kikerült Franciaországba, úgy tudom, egy műkereskedő a tulajdonosa, a másik itthon bukkant elő, és múzeumba került. Daumier-nek, akinek igen kevés festménye maradt fenn, több képével is büszkélkedhetett Hatvany,

köztük a *Levesevők* cíművel. Courbet-nek legalább tíz művéből egyet láthatunk a Szépművészeti Múzeumban, néhány külföldre került, a többi szőren-szálán eltűnt. A két neves Manet-kompozíciót, a *Folies Bergesres bálja* és *Az öngyilkos* címűt a család vitte Zürichbe, míg a gyűjtemény harmadik pasztellja Moszkvában van. Több nagyon jó Renoir-kép is gazdagította a kollektívát, és Cézanne-tól volt egy igazán jelentős festmény, amelyet hatvany Ferenc a Szépművészeti Múzeumnak ajánlkozott. Nagyon sok magyar kép is került tőle oda: érdekességek, ritkaságok. Nagyvonalú ember volt.

– A Herzog-gyűjtemény nevezetességei?

– A klasszikus magyar festészet nagyjainak, *Lotz Károlynak*, *Székely Bertalannak*, a szolnoki iskola tagjainak, *Rippl-Rónainak* remek darabjai és nagy iparművészeti anyagok. A legértékesebbek a szobrai, a régi holland festészet darabjai, a négy Goya-kép és a hét El Greco. Egy-egy Greco és Goya Moszkvába került.

Óriási gobelinyűjtemény díszítette az Andrassy út 93. szám alatti Herzog-villát, és hatalmas, nagyon igényesen válogatott bútorok. Ennek nagy része egy ostoba bombától sajnos elpusztult. A megmaradtak az országban szétszóródtak, majd a Szépművészeti Múzeum megvásárolta őket. Iregszemcséről, a Kornfeld-kastélyból is előkerültek Herzog tulajdonú darabok. Említettem Grecónak *A Sínai-hegy* című korai kompozícióját. Barátaim, akik sajnos már nem tanuskodhatnak, egyértelműen állították, hogy ezt a képet a hatvanas években látták még Magyarországon, a hetvenes években pedig már Bécsben, magángyűjteményben bukkantak rá. Elég sok helyen vannak tehát a gyűjtemény darabjai, ezért is kering róluk olyan sokféle, egymásnak ellentmondó legenda.

Egyedül abban bízom, hogy a *Gorkijban*, *Moszkvában* előkerült művek, határozott és hivatalos magyar fellépésre visszaszerezhetőek.

Bán Róbert balladája

– Beszélgetés az édesanyával, akinek kivégezték egyetlen fiát –

Érdeklődéssel és együttérzéssel olvastuk a múlt év októberében az Új Magyarország hasábjain, nyolc folytatásban megjelent A bosszú forgatókönyve című visszaemlékezést. Szerzője Fónay Jenő, a POFOSZ elnöke közreadta e sorozatban „Egy halálraítelt periratai”-t, megpróbáltatásainak történetét 1957 őszétől addig, míg 1958 júliusában az elene korábban hozott halálos ítéletet életfogytiglan tartó börtönbüntetésre változtatták. Ugyanebben a lapban látott napvilágot decemberben az a levél, amelyben a szintén életfogytiglani börtönre ítélt Pásztor Géza szemére vetette Fónaynak, hogy saját szerepe és hősiessége felnagyítása céljából erkölcsileg bántó és becsmerlő megjegyzést tett egykori vádlott társukra, Péli Gyulára, aki – minthogy már nem él – nem tudja megvédeni becsületét. Fónay Jenő szóban forgó emlékirataiban több helyütt idézi a huszonkét éves Bán Róbertnek a kihallgató őrnagy kérdéseire adott válaszait is, amelyekből kiderül: Bán – amennyire ezt a körülmények lehetővé tették – védte őt, nem igyekezett Fónay hátrányára javítani a maga helyzetén. Így aztán halálos ítéletét jóváhagyták, akasztófán fejezte be fiatal életét. A bosszú forgatókönyve írója mégsem talált egyetlen elismerő, részvételtjes szót sem, amellyel méltatta volna Bán Róbert bátor, gerinces magatartását. Megkíséreljük pótolni sajnálatos mulasztását.

– Nem olvastam a szóbanforgó visszaemlékezés-sorozatát, nem is kívánom elolvasni, mint ahogy más, ehhez hasonló írással sem akarom felszaggatni a sebeket, amelyek már amúgy sem gyógyulnak be soha – mondja Ország Tamásné, Bán Róbert édesanyja, akit Szakasits Árpád úti lakásában kerestem fel.

– Tudom, hogy éppen ezért mindezt eddig nem is beszélt róla újságíróval, kevesen ismerik ötvenhét november végén a Gyűjtőfogházban kivégzett fiának balladába illő történetét. Kérem, hadd legyek kivétel, mondjon róla néhány szót.

– Talán védőjétől, Galambos István ügyvédőtől tudhatna meg pontos, hiteles adatokat. Én – gondolhatja – vizsgálati fogsága, két tárgyalása idején és a halála előtti hónapokban-hetekben nem voltam olyan lelki- és idegállapotban, hogy most sorrendben tudnám felidézni a tragédia mozzanatait.

– Doktor Galambossal beszéltem. Meghatottan emlékezett az Ön fiára, aki emelt fővel és – mint mondta – szinte hihetetlenül derűs nyugalommal viselte el mindvégig a megpróbáltatásokat. Amikor ő annak idején kivált az ügyvédi munkaközösségből, a periratokat megőrzésre visszahagyta, de az iratoké az iroda raktárhelyiségében tetőbeázás következtében tönkrement, olvashatatlanná vált. Különben sem a perről, hanem Bán Róbertől szeretnék Öntől hallani.

– Robi harmincnégy április huszonkettedikén született. Kicsi volt, amikor mi, a szülei elváltunk. Harag nem volt köztünk, így a gyerek szeretettel kötődött mindkettőnkhez. Édesapja, a polgári-értelmiségi családból származó Bán Károly építészmérnök, az Iparterv osztályvezetője volt. Én újra férjhez mentem, a kisleány egyformán jól érezte magát nálunk és az édesapjánál.

– Milyen szellemben nevelkedett a fiuk?

– Tudta, hogy családunk apai és anyai ágon is zsidó származású, de ez a körülmény, a fasizmus alóli felszabadulás után sem minket nem befolyásolt, sem őt, a kisleányt, mert vallásuk szerint soha nem tettünk különbséget ismerőseink, barátaink között. Tizennégy éves koráig én neveltem, aztán egy ideig apjával lakott. Elvégezte a Kandó Kálmán Híradásipari és Mű-

szeripari Technikumot. Az Orion gyárban kezdett dolgozni. Jól boldogult, elismerték szorgalmát és hozzáértését. Egy idő múltán ő lett az elkészült rádiókészülékek bevizsgálója. Ahogy akkor nevezték: a MEO-s.

– Ebben az időszakban hogyan élt, mivel töltötte szabadidejét?

– Amennyire emlékszem, már serdülő fiúként függetlenségre, önállóságra törekedett. Nem csatlakozott semmilyen szervezethez, közösséghez. Én a Böszörményi úton laktam, közel a Déli pályaudvarhoz. Gyakran meglátogattam, beszélgettünk, elmondta magáról, amit közölni fontosnak tartott, érdeklődött a mi helyzetünkről, azután

Bán Róbert a vádlottak padján.

bücsűzött. Mozgékony volt, olykor kisértelmű, de soha nem felületes. Részvétet érzett azok iránt, akik az élet árnyékos oldalára szorultak, felháborította minden igazságtalanság. Katonaidejét elég nehéz körülmények között, a dunai flottillánál töltötte. Leszerelése után, ötvenhat elején, amikor keresete ezt az Orionnál lehetővé tette, albrétebe ment lakni. Ezáltal is szabadabbnak

érezte magát. Egyébként élte a fiatalok életét. Megismerkedett egy bájos kislánnyal, aki egyetemre járt. Nagyon tudtak örülni egymásnak. A fiam gyors észjárású volt, okos és kedves. Hamar rokonszenven tudott ébreszteni bárkiben maga iránt. Az a lány kutató fizikus lett, a férje is az, már nagyszülők, öt és hat éves kisunokájuk van. Úgy szeretem őket, mintha gyerekeim, unokáim lennének...

– Ön most könnyezik. Tudom, hogy fájdalommal növekszik, ha azokra az ötvenhatos napokra emlékszik, de ha kérhetem...

– Bevallom, nagyon féltettem a fiamat. Mára sem tudom, hogy az október huszonhatodikát követő napokban hol volt, mit csinált, hogyan került a Margit-hídnál tevékenykedő őrségtől a Széna téren harcoló fegyveres csoporthoz. Azt mondták, Szabó bácsinak – Szabó Jánosnak –, a parancsnoknak volt a sofőrje, azt is, hogy írónoki feladatokat látott el, parancsokat és igazoló papírokat állított ki a csoporthoz csatlakozók részére. Meg azt, hogy őt választották a parancsnok helyettesévé. Nem tudom, mi és hogyan történt...

– Találkozott vele azokban a napokban?

– Kijárási tilalom volt. Egyszer-egyszer váratlanul betoppant, tisztálkodott, fehérneműt váltott, és búcsúzott. Marasztaltam. Bevallom, nyugtatót tettem a teájába, gondoltam, elálmosodik és pihen néhány órát. Felhajtotta, és elrohant. Novemberben, mielőtt elfogták, üzent valakivel, hogy jól van, ne nyugtalankodjak miatta. Egy évet töltött a Fő utcai börtönben. Hozzám olyan hírek érkeztek, hogy minden kihallgatásán védi a társait. Azt mondták róla, hogy megátalkodott. Első fokon is, másodfokon is halálra ítélték. Édesapja – akkor még élt – s én is, mindent elkövettünk, hogy megmentésük. Ismerősök, a család barátai, köztük Kende Zsigmond, a neves orvos-bakteriológus, országgyűlési képviselő és mások intervensiáltak Kádárnál, az Elnöki Tanácsnál. Nekem azt mondták, azért nem kapott kegyelmet, mert fegyverrel harcolt a szovjet csapatok ellen. A 301-es parcella 15. sorában a 33-as sírhelyen pihen.

Vadász Ferenc

Itt a folytatás!

Velünk nem kötelező,
Velünk érdemes

Európa Biztosító Rt.

MIÉRT?

Kis biztosító - nagy előnyök:

- Közvetlen ügyfélkapcsolat
- Díjnak megfelelő igényesség
- Vállalkozóknak változatosan
- Részletekre vonatkozó tájékoztatás

Európa Biztosító Rt.

- Vagyonbiztosítások új értéken is
- Indexelt életbiztosítások

- *Francia* háttér
- *Magyar* viszonyok ismerete
- *Angol* utcai központ

EURÓPA Biztosító Rt.
Budapest 1149 Angol u. 22.
Levél cím: 1443 Bp. 70. Pf. 137.
Telefon: 251-36-44

Széljegyzetek

Izrael igénylésére?

Csaknem minden nap olvasható valami Csurka Istvánról a magyar sajtóban. Kár, hogy nem drámaírói tevékenységéről. A *Ki lesz a bálánya?* a *Házmestersírató* s a többi sikeres színpadi mű és regény szerzője színműalkotásra pazarolja erejét és tehetségét. Nem érezzük magunkat illetékeseknek, hogy ezért szemrehányást tegyünk neki, inkább csak azok számát szaporítjuk – meg lehet feleslegesen –, akik százegyedszerre is elcsodálkoznak egyes hazai és nemzetközi kérdésekről szóló fejtegetései olvastán.

A *Magyar Fórum* ezévi első számában, az 1991-es világpolitikai eseményekre visszatekintve ezeket a sorokat vetette papírra:

„A vietnami háború óta nem volt ekkora nemzetközi haderő összpontosítás, mint a kuvaiti-iraki háborúban. Dehát mi történt voltaképpen? *Izrael igénylésére* (kiemelés tőle) meg kellett semmisíteni egy gyanús és megbízhatatlan ország atomtőredékét. Valószínűleg félkész fegyvereket...”

Hosszú hónapok óta abban a „tévhitben” ringatja magát az emberiség, hogy az iraki haderő lerohanta Kuvaitot, birtokba vette olajkútjait és kifosztotta ezt a nálánál összehasonlíthatatlanul gyengébb országot. Minthogy a világ országainak többségét képviselő fórumok hiába kíséreltek azzal, hogy meggyőzzék Szaddám Huszeint, vissza kell vonnia megszálló erőit a szomszédos sejkéségből, s az elbizakodott diktátor az USA-t is megfenyegette,

az amerikaiak néhány napos hadjáratukkal seregeit kiűzték Kuvaitból.

Mindez – Csurka szerint – „Izrael igénylésére” történt. A világ mindezeig úgy tudta, a háború Kuvait függetlenségének visszaállításáért folyt, s hogy Izrael azokban a napokban – jöllehet területét és lakosait az irakiak részéről súlyos támadások, károk érték –, higgadt önmegtartóztatásról tett tanubizonyosságot, semmiféle „igényét” nem nyújtotta be, sem akkor, sem azóta. Ha az emberiség a Magyar Fórumból tájékozódna, mindent el- lenkezőképpen látna.

Szerecsenmosdatás

Ezzel a címmel ugyancsak a Magyar Fórum említett számában olvastunk egy Farkas János, Budapest aláírású levelet. Szövegvázlatából kiemelve, csak egyetlen bekezdését idézzük.

„Emlékszem, a háború alatti hitleri német propaganda el akarta hitetni Európa népeivel, hogy a szövetségesek megsemmisítő hajóveszteséget szenvedtek. A nép akkor sem ült fel a propagandának, akkor sem volt vak és ma sem az, mert a tények mindig erősebbek a hamis propagandánál.”

A levélíró valóban jól emlékszik? *A nép nem ült fel a náci propagandának!?*

Soha ilyen memóriát!

v.f.

H-1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209

IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

EGYÉNI UTAZÁSOK

Síutak Ausztriában,

Olaszországban, Csehszlovákiában

CSOPORTOS UTAZÁSOK

Tavaszi Izrael földjén

Virágnyílás Cipruson, Aphrodite szigetén

Városlátogatás Londonban

TEKINTSE MEG NYÁRI PROGRAMAJÁNLATAINKAT IS!

Sportoljatok a Maccabi VAC-ban!

A Maccabi Vívó és Atlétikai Club új elnökséggel lát hozzá a sportegyesület felvirágztatásához. Céljuk a rendszeres testmozgás, sportolás mellett egy olyan klub kialakítása, ahol kulturális és egyéb programokat szerveznének. Közvetlen feladatuk az 1993-as, Izraelben megrendezésre kerülő 14. Maccabiádon résztvevő magyarországi csapat kialakítása. Az idei nyáron pedig ők lesznek a házigazdái a tíz ország játékosait felvonultató *Maccabi Bridzs Európa-bajnokságnak*.

Jelenleg több mint száz gyerek sportol a Maccabi VAC-ban. A nagymúltú zsidó egyesület *vallásra való tekintet nélkül* várja a testüket edzeni, erősíteni akarókat.

Szaksztyályaik: Kosárlabda, edző: Mezei Katalin (Tel.: 140-6646), nagyobb fiúk és lányok számára. **Helye:** Szinyei Merse Gimnázium. **Ideje:** hétfőtől-csütörtökig 17.30-20.30 óráig, vasárnap 9.00-12.00 óráig.

Kicsiknek:
Helye: Pannónia u.88. Általános Iskola.
Ideje: szerda, péntek 16.30-18.00 óráig.
Felvétel kicsik és lányok számára korlátlan, fiúk számára korlátozott számban (már csak néhány hely van).

Karate és önvédelem, edző: Varga Miklós fekete öves (két danos) (Tel.: 168-3616). **Helye:** Szinyei Merse Gimnázium. **Ideje:** kedd 17.30-19.00; csütörtök 19.00-20.30 óráig.

Felvétel korlátlan számban, fiúknak és lányoknak egyaránt. Asztali tenisz, érdeklődni lehet Nemes Péternél (Tel.: 155-6176). Edzések jelenleg az Anna Frank Gimnáziumban, de ez nem végleges hely. Felvételre keresnek lehetőleg V.-VI. osztályos gyerekeket.

Indul aerobic, kispályás foci (előzetes jelentkezés Mezei Katalinnál).
Vívás (Dózsa György út, Honvéd vívóterem; jelentkezés Gárdos Gábornál (Tel.: 138-3692). Főleg 12-13 éves gyermekek jelentkezését várják, de idősebbeket is szívesen látnak.

Bridzs (heti) egy alkalommal, játék + egy alkalom oktatás. Jelentkezés Bleier Andrásnál (Tel.: 116-3348).

B.A.

Ég, füst, csillagok

Kezelési útmutató a ciánkapszulához

Az ördög hagyója ... A közép-európai Matroska-

baba ...

A bűn-a-bűnben egy újabb bűnben rejtőzködik

s az egészszet egy újabb bűn köpenye födi be ...

A zsidókérdés magyarkérdés, ha a részeg magyarul

zsidózik –

a lényeg nem a bosszús vagy kegyes Isten talányos

mítosza,

de az, hogy magyarozzunk-e a gyerekek előtt, ha

románok vagyunk,

és arabozzuk-e, ha történetesen zsidók?

Mindenki kisebbség valamilyen többséghez viszonyítva,

és Auschwitz után lehet ugyan verset írni,

de úgy, mint azelőtt, még lélegzeni sem,

mert minden szó után felköhögünk egy kis fekete füstöt ...

Hordjunk-e hát mérgezett szót a szánkban, mint

Himmler a ciánkapszulát?

Dühünkben ráharapunk, és szétömlik a világon

apáink hagyatéka, a rögeszméiktől halálos keserű-

mandulaszag.

(1989)

Aki könnyű kézzel nyúl a zsidókérdéshez, packba zárt szellemet szabadít rá a világra; egy perc, és az égboltot ellepi az égett-emberhús-szag, fekete füst.

A zsidókérdés démoni természete legelőször is abban nyilvánul meg, hogy *magának a kérdésnek a mibenlétét sem tudjuk megnyugtatóan meghatározni.*

Ki a zsidó? Mi a zsidó?

Nép? Vallás? Kisebbség? Népcsoport? Tulajdonságok? Szokások? Viselkedés? A viszonyuk a többiekhez? A többiek viszonya hozzájuk?

Kik ők és hol találhatók?

Bankárok? Parasztok? Elnyomók? Elnyomot-

tak? Hagyománytisztelők? Forradalmárok? Terroristák? Áldozatok? Ázsiában? Európában? Amerikában?

Miről ismerszik meg a zsidó?

Az üzleti érzékéről? A görbe orráról?

És amelyiküknek csődbe ment a boltja? És amelyiküknek nem görbe az orra?

Hagyjuk az emberi butaság Szaharáját; éljünk szakmánk, a költészet lehetőségeivel.

A második világháború után a világot bejárta egy – talán a megszállt Lengyelországban készült – fekete-fehér fénykép. A háttérben elcsigázott emberek vonulnak vagy álldogálnak, a kép előterében, a szögesdrót mögött egy roppant ellenzős sapkát viselő, háromszögűvé fogyott arcú, tízéves forma fiú fordul a fényképezőgép felé, és néz szembe velünk, a világgal.

A zsidó, mondjuk a magunk részéről, ennek a gyereknek a szeme.

Még mindig csak közelítve az igazságot.

Századunk dúskál a szörnyűnél szörnyűbb tömeggyilkosságokban, az örmények legyilkolásától a kambodzsaiak halomra öléséig, és ámokfutó ideológiából sem csak egy volt korunkban: az a gyerek, vetjük magunk saját magunk ellen, lehetne éppen ferde szemvágású vagy fekete bőrű is.

Persze, hogy lehetne; *nem az emberi szenvedést kívánjuk rangsorolni.*

A zsidók kiirtására tett kísérletet a bűnelkövetés módja, mondhatnánk, a kísérletet tevők erényei, a tökéletességre való törekvés, az érzelmentes lebonyolítás, a gyilkolás már-már higiénikus kivitelezése teszi *századunk reprezentatív bűnévé.*

Auschwitzhoz képest minden *kontármunka*, még az irtózatos számokkal büszkélkedhető GULAG is, mert maradt benne egy csöpp az emberformájú rablőgyilkosságból, ha másra nem, hát öncsalásra használható indulat, hogy itt valami történelmi számla rendeződik, hogy árulók és kártevők ellen folyik a harc, akiket gyűlölni lehet és kell.

A zsidókérdésre adott hűvös és tárgyyszerű, német nemzetiszocialista válasz nemcsak e három fogalmat, és a válaszadáshoz használt, mo-

dern technika révén nemcsak a modern civilizációt kompromittálta, hanem a németiségnek az egyetemes emberi kultúrában játszott, fontos szerepe okán az emberi szellem egészét, a költészet-től a filozófián át a vallásos hitig. És itt most ne a közkeletű nevekre, Nietzsche-re és Wagnerre gondoljunk. Volt olyan német haláltábor, ahol időnként Bach és Mozart zenéje szólt a hangszórók-ból, nem csupán az *Arbeit macht frei* és a *Jedem das seine* erkölcstelen cinizmusának finomabb változataként; éppen hogy nem, sőt ennek megsemmisítő fokozásaként, azáltal, hogy két ilyen, a géniuszok sorából is kiemelkedő, egyetemes lángelme szájával szólva, a zenéjükkel üzentek – üzenhette – meg, hogy „ezek vagyunk mi és azok vagytok ti”, azaz a megfellebbezhetetlen kirekesztést az emberi nemből, melyet e zenék örök címzettje és célja, minden harmóniák legteltesebbike, a képzelet vak ujjaival körültaogatott Isten maga is – hallhatóan – jóváhagy.

A krematóriumok kemencéiben nemcsak az elgázosított zsidók hullái hamvadtak el, hanem egy illúzió is, az emberiség úgynevezett jobbik részének illúziója, hogy ha mindene odavész is, legalább a képzelete tiszta marad.

Auschwitz óta az a szó, hogy „zsidó”, véresen és égetten hever a porban.

Többé nem lehet egy szó a többi közül.

Nem érintheti más, csak aki maga vallja magát zsidónak, és akit természetesen éppúgy megillet minden emberi jog, mint bárki mást.

Nincs itt mit kibeszélni, újragondolni, átszabni.

Embereket lehet szeretni, nem szeretni. Kinek a kövér, kinek a sovány: ízlés dolga.

Hanem rokon- és ellenszenvünket, a társadalomról vallott nézeteinket összeházasítani egy alaktalan démonnal, más szavakkal, a zsidókérdést újból fölteni, akár jobbító szándékkal is, annyi, mint egy tömeggyilkost bújtatni a nyelvünk hegyén.

Egy örültet, aki végül elpusztítja magát a kérdezőt is.

(Napfogyatkozás, 1990)

A füstkígyó fekete gyűrűi

*kocogtasd meg a kígyótojást
halk surrogást hallasz belülről
mintha szövet sűrűlna szöveten vagy szárnyak suhognának
vagy egy álomi kávéház törzsközsége morajlana
csörömpölő csészék kanalak
valaki vicceket mesél
függöny mögül tompán hangzik ahogy
a társaság térdét csapkodva fölnevet*

*aztán az idő feltöri a héjat
előkúszik a csillogó fölismerés
sziszegve megszimatolja az idegen klánzagát
ez az na végre Ő AZ
minden baj forrása a haladás gátja a főellenség
a lélek- és kútmérgező aki
időtől s helytől függően lehet
fehér fekete barna sárga indián akármiféle
akár zsidó is
mindenki aki épp ott és akkor zsidó*

*hiú ábránd Titust perbe idézni
s egy folytatásos történelmi film keretében
hosszan mutatva az égő templomot
a balvégzetre fogni mindent
a tükröből mindig mi nézünk vissza magunkra*

*Auschwitzba vasútvonalak vezettek
az állomásokon váltók váltókezelők utasok
az ablakban virág
minden pompásan működik a szervezettség e magas fokán
az intézményrendszer a munkakultúra a gyáripar
s a fejlett technika színvonalán szilárdan áll
a szögesdrót a hullaégető kemence és a kémény
jeléül annak hogy e felhős kolumbáriumban
a hatmillió gyerek nő és férfi örvénylő hiányát
a modern civilizáció hamvaiként fújja szét a szél*

*a természeti népek egészséges veszélyérzetével írva versemet
lassan kiismerem a szóbokor mérges bogyoit
kiköpöm őket élni akarok
a mindent betöltő kozmikus sziszegésben
a műholdakról ömlő papagájracsajtól szédelegve
nyelvem hegyén egy csöppnyi nyál buborékgyöngye csillog
a tagolt emberi beszéd*

(1990)

Endreffy Zoltán

„Nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér hordoz téged”

Az utóbbi évtizedek egyik legörvendetesebb ökumenikus fejleménye a zsidó-keresztény párbeszéd megindulása. A II. vatikáni zsinat után Rómában különbizottságot hoztak létre a zsidósággal való vallási kapcsolatok ápolására; a Vatikán több dokumentumot tett közzé arról, hogyan kell a zsidóságot helyesen – azaz antijudaizmustól mentesen – ábrázolni a katolikus igehirdetésben és katekézisben; s 1986 áprilisában – az egyház kétezer éves történelme során először – egy római pápa, II. János Pál látogatást tett a római zsinagógában. Hasonló kezdeményezések történnek a zsidósággal való kiengesztelődésre a többi keresztény egyházban is, s az utóbbi egy-két évben Magyarországon is megjelentek a zsidó-keresztény párbeszéd első intézményei.

A közeledés korlátai

Am a zsidóság és a kereszténység közötti ökumenikus közeledés egyelőre csak a vallási vezetők és értelmiségiek nagyon szűk körét érinti, és még nagyon távol áll attól, hogy jelentékenyen befolyásolja a hívek szélesebb köreinek gondolkodását. Az ökumenikus párbeszéd – többek között – a különböző felekezetek azon felismeréséből fakad, hogy kinek-kinek a saját felekezete nem egészen olyan, amilyennek Isten népének lennie kellene, hanem bűnöktől is szennyezett, reformokra szorul – *ecclesia semper reformanda* –, s ezért mindegyiknek van mit tanulnia más felekezetektől. Fájdalmas tény, hogy a keresztény-zsidó párbeszéd megindulásához egy történelmi katasztrófának, a *holocaust*-nak kellett bekövetkeznie. Ez ébresztette rá a keresztényeket a zsidók ellen elkövetett bűneikre, s ez készítette őket arra, hogy a szörnyűségekből okulva megpróbálják megreformálni teológiájukat és gyakorlatukat. De vajon elég nagy sokkot váltott ki a keresztény egyházakból Auschwitz katasztrófája? Látható-e keresztények körében annak a mély bűnbánatnak a jelei, amely nélkül nem lehetséges igazi megértés? Személy szerint úgy vélem, a keresztények nagy tömegeit illetően eddig nem történt meg ez a megbánás és megtérés. Mégpedig azért nem, mert még a zsidók iránt és a zsidók szenvedései iránt együttérzést tanúsító keresztények közül is csak nagyon kevesen értették meg, hogy a *holocaust* nemcsak a zsidók tragédiája volt, hanem a keresztényeké is. Fizikai értelemben a zsidóké, akik ártatlanul elpusztítottak, erkölcsi értelemben azonban a keresztényeké, akik ebben bűnrészesek voltak.

A szerző katolikus filozófus.

*A keresztények bűnrészsége egyfelől abból adódik, hogy a majd kétezer évig tartó keresztény antijudaizmus maga is hozzájárult annak a társadalmi légkörnek a kialakításához, amelyben a holocaust egyáltalán lehetségessé vált. Miként K. Rahner írja: „az egyház közvetlenül nem felelős a holocaustért, kortörténetünk e borzalmas eseményének előidézésében lényegesen közrejátszott sok más ok is. De vajon lehetséges lett volna-e ez a holocaust, ha előtte oly sok évszázadon át, egészen az egyház legfelsőbb köreiig és onnét lefelé a köznapi keresztényekig és az egyházi szónokokig, nem burjánzott volna a lelkekben az antiszemitizmus, amely egyértelműen embertelen és kereszténytelen volt, és amelyet ma sokkal világosabban be kellene vallani, mint ahogyan ez a mai egyházban történik?” (Előszó, in: Kis György: *Megjelölve Krisztus keresztjével és Dávid csillagával*, Bp. 1987.)*

Spiritualizáció és individualizmus

Másfelől azonban, az antijudaista tanok hirdetésén kívül a keresztény gyakorlatnak egy másik, talán még mélyebb eltévelyedése is hozzájárult a *holocaust*-hoz, nevezetesen a kereszténység spiritualizáló és individualista tendenciája. Ezen azt értem, hogy a kereszténység többnyire hajlamos volt arra, hogy az *üdvösséget túlzottan individuális, spirituális és másvilági valóságként fogja fel*, ami nagyon sok kereszténynél az emberi lét evilági, testi, társadalmi és politikai dimenzióinak elhanyagolásához vezetett. Mindennek egyik sajátos következményeként pedig – s jelen témánk szempontjából ez az érdekes – a keresztények nagyon sokszor túl könnyen megtalálták a *modus vivendit* különféle embertelen politikai hatalmakkal.

Nehéz lenne pontosan megmondani, mikor vált uralkodóvá a kereszténységben belül ez a spiritualizáló tendencia. Talán Szent Ágostonnak, a nyugati kereszténység egyik legnagyobb hatású atakjának köszönhető, hogy a keresztény gondolkodás egyik fő meghatározója a földi-evilági valóságok iránti közömbösség és a testellenesség lett. Ő volt az, aki az egyéb valóságok háttérbe szorításával hosszú időre szinte kizárólag Istenre és a lélekre korlátozta a keresztények érdeklődését: „Istent és a lelket vágyom megismerni. Semmi mást? Semmit” – írta Szent Ágoston a Soliloquiában (I, 2, n.7), s ezzel hosszú évszázadokra programmá tette a világtól való elfordulást, a fuga mundi-t. Az üdvösségnek kizárólag lelki valóságként való felfogása súlyos következményekkel járt a kereszténység egész későbbi történetére nézve.

Mert ha egyszer az üdvösség szempontjából csak a lélek és Isten kapcsolata számít, ha az üdvösség kizárólag az egyéni lélekben és ott is csak a másvilágon realizálódik teljesen, akkor elhanyagolható dolog az ember földi, evilági sorsának javítása, s ennek nincs üdvjelentősége. Ezzel el is jutottunk a valláshoz, mint „a nép ópiumához”, amely nem ok nélkül váltotta ki az újkorban az ateista humanizmust és a szekularizációt, azaz az ember nevében, az ember érdekében történő elfordulást a vallástól.

A modern bibliatudomány jóvoltából ma már tudjuk, hogy az üdvösségnek ez az egyoldalúan spirituális és individualista felfogása nem egészen felel meg Jézus tanításának. Az üdvösség nem kizárólag a másvilágon valósul meg, hanem a megváltás eredményeként már itt, a földön kezdetét veszi Isten országa vagy uralma, vagyis már itt, a földön elkezdődik az ember és az emberi világ épségének helyreállítása. Ennek legszembetűnőbb jelei – keresztény felfogás szerint – éppen Jézus gyógyító és bűnbocsátó tettei. De az emberi világ helyreállítása nem merül ki egyének gyógygyógyításában, hanem hozzátartozik Isten népének, mint közösségnek az újjáteremtése is. Ez azt jelenti, hogy a megváltással Isten újjáalkotja magukat a közösségi kapcsolatokat – ha tesszük: „társadalmi viszonyokat” – is, amelyek szintén eltorzultak a bűn következtében, és „strukturális bűnök” hordozóivá lettek.

Ami a tulajdon és a vagyon kérdését illeti, isten újjáalkotott népében meg kell szünnie gazdagok és szegények ellentétének, s ezt a javak önzetlen megosztásának, egyetemes szolidaritásának kell felváltania: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön ... hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben” (Mt 6,19-20), mert „könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába bejutni” (Mt 19,24). Isten újjáalkotott népén belül gyökeresen meg kell hogy változzék az olyan politikai kategóriák tartalma is, mint az uralom és hatalom: „tudjátok, hogy a népek fejedelmei uralkodnak rajtuk, és a nagyok hatalmaskodnak rajtuk. De ti köztetek nem ez a rend: hanem aki nagyvá akar lenni köztetek, az legyen szolgátok, és aki közöttetek első akar lenni, az legyen rabszolgátok” (Mt 20,25-27). Mindent összevetve a messiási kor „politikai javainak” foglalatoként Isten helyreállított népében megvalósul a béke, amelyet megjövendöltek a próféták – „sehol sem ártanak és nem pusztítanak az én szent hegyemen, mert a föld úgy tele lesz az Úr ismeretével, mint ahogy betöltik a vizek a tengert” (Iz 11,10) –, és amelyet Jézus meghirdetett: „békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek” (Jn 14,27). Megújított életével Isten népe a végső időkben magához vonzza majd a próféták szerint a pogányokat, akik szabályosan tódulnak majd a választott néphez, hogy eltanulják tőle ezt az életet, és ők is Isten útjain járjanak: „az utolsó napokban ... eljön sok nép, és ezt mondják: jöjjetek, menjünk föl az Úr hegyére, Jákób Istenének házához; tanítson minket útjaira, hogy az ő ósvényein járjunk” (Iz 2,2-3). S ezt várja el Jézus is a tanítványaitól: életük legyen messzire világító példa, amely Istenhez vezet az embereket – „ti vagytok a világ világossága. Nem rejthető el a hegyen épült város ... Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jócselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat” (Mt 5,14-16).

Alkalmazkodó kereszténység

E rövid exegetikai kitérő azt mutatja, hogy az üdvösség túlzottan individualista és spirituális felfogása, az üdvösség evilági, közösségi-társadalmi dimenziójának zárójelbe tétele nem egyeztethető össze a Biblia tanításával. S vajon nem ez a spiritualizáló, individualista tendencia volt-e a mélyebb oka annak, hogy a kereszténység történelme – J. B. Metz, a katolikus politikai teológia megalkotója szerint – politikai ellenállás helyett inkább a túlzott politikai alkalmazkodás története lett? Vajon nem ezzel magyarázható-e az, hogy történelmük folyamán a keresztények a kelletténél ritkábban szálltak szembe embertelen politikai hatalmakkal, így többek között nem tanúsítottak elegendő ellenállást a nációkkal szemben sem?

„Nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér hordoz téged” (Róm 11,18) – írja Pál apostol, s arra figyelmezteti a pogány keresztényeket, hogy „vad olajfaként” csak akkor hozhatnak termést, ha a „szelíd olajfa”, Izrael gyökere táplálja őket. Vajon nem abból fakadt-e a kereszténység sok súlyos eltévelyedése, hogy túlságosan elvágta magát ettől a gyökértől? Keresztény körökben olykor még ma is találkozni azzal a szembeállítással, a zsidó vallás külsődleges, mert a cselekedetekre, a törvények és előírások teljesítésére teszi a hangsúlyt, míg a kereszténység bensőséges vallás, mert a hitet, a szív tisztaságát és a lelki javakat tartja elsődlegesnek. De vajon nem ez a felfogás vezetett sok kereszténynél bizonyos elengedhetetlen cselekedetek elmulasztásához, egy olyan kegyesség kialakulásához, amely beérte a lelki élet ápolásával, miközben a háttérbe szorult az Isten akaratának való gyakorlati engedelmesség? És nem éppen ezért – hitük spiritualizálása miatt – tudták a keresztények a zsidóknál általában jobban hozzáidomítani az életüket különböző politikai hatalmakhoz? Vajon nem ezzel magyarázható-e az a különös történelmi tény, hogy nem annyira a keresztényeknek, mint inkább a zsidóknak jutott osztályrészül az a sors, amelyet Jézus a tanítványainak megjövendölt: „Nem nagyobb a szolga az uránál, ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak” (Jn 25,20)?

Nehéz kérdések ezek, de ha nem akarjuk letagadni a keresztény történelem súlyos eltévelyedéseit, akkor szembe kell néznünk velük, s el kell ismernünk, hogy keresztény – a szó eredeti értelmében: „krisztusi” – voltunk valódisága jórészt azon múlik, hogy milyen válaszokat tudunk adni ezekre a kérdésekre, amelyeket a zsidóság tesz fel számunkra. E kérdések azt mutatják, hogy a kereszténység szempontjából *elsőrendű fontossága* van a zsidósággal folytatott párbeszédnek. Sajnos, ezt ma még csak kevés keresztény ismeri el. Én a magam részéről e tekintetben századunk egyik nagy protestáns teológusának, Karl Barth-nak a véleményéhez csatlakozom, aki élete vége felé egy beszélgetésben, amelyet Augustin Bea bíborossal folytatott, ezt mondta: „Ne felejtjük el, hogy végül is csak egy tényleges, nagy ökumenikus kérdés létezik: a zsidósághoz való viszonyunk”.

A szíriaiak zsarolnak, az egyetemi hallgatók tüntetnek

A bonni diplomatanegyed vasárnap délutáni sziesztáját szokatlan esemény zavarta meg. Több száz zsidó főiskolai hallgató „Izrael népe él” jelszóval érkezett ide, hogy tüntessen a szíriai követség épülete előtt. Hasonló felvonulásra került sor London, Párizs, Róma, sőt Moszkva szíriai követsége előtt. A tüntetők így kívánták felhívni a világ figyelmét a *Szíriában élő mintegy négy és félezer zsidó tarthatatlan helyzetére*, a velül szemben tanúsított, a hitleri időkre emlékeztető diszkriminációra.

A zsidó ügyekkel foglalkozó különbözőségi (nem cseng ismerősen az intézmény neve?) mind újabb és újabb megkülönböztető intézkedéseket foganatosít a zsidók jogainak megnyírálására. Személyazonossági igazolvány helyett egy olyan fecnit kapnak kézhez, amelyen nagy vörös betűkkel van feltüntetve: zsidó. Még a telefon felszerelését sem engedélyezik számukra otthonukban. Kashmiliben pedig megjelölik a zsidók házáit. Az országot nem hagyhatják el, útlevelet nem adnak ki számukra. Mikor négy 18-22 éves lány megszegte a rendelkezést, és megpróbált átszökni a határon, elfogták, megerősszakolták, majd megölték őket, tetemüket pedig elküldték hozzátartozóiknak.

A gyilkosságokba torkolló diszkriminatív intézkedések ellen tüntető egyetemi hallgatók között bonniakon kívül hamburgiak, berliniek, aacheniek voltak. Szabad kiutazást követeltek a szíriai zsidók részére.

A szíriai hatóságok zsaroláshoz folyamodnak: *kijelentették, csak azzal a feltétellel engedik ki az országból a zsidókat, ha Izrael visszaadja a Golan-fennsíkot.*

Milyen legyen az emlékmű?

Egyre gyakrabban hallani, hogy Németország nem kíván Európa meggyilkolt zsidóinak élő emlékművévé válni. Valóban oly nehéz ezt a szörnyűséget mint a történelem egy részét tudomásul venni?

Lea Rosh és a hozzá tartozók köre immár évek óta kitartóan küzd egy olyan *emlékhely* felállításáért, mely kizárólag Európa 17 országából elhurcolt, meggyilkolt zsidóknak állít méltó emléket. Egyesek viszont, a többi között még a cigányszervezetek is, úgy vélik, *közös emlékhely* örökítse meg 6 millió zsidó, 1/2 millió cigány, az összes üldözöttek mártíriumát. A mindenki emlékműve semmiképpen

sem fogja kifejezni a zsidók tragédiáját, épp ezért nem éri el célját. Abból kell kiindulnunk – így Lea Rosh, hogy *minden népcsoportnak megvan a maga sajátos története, sorsa*. Találón fejezte ki a lényegét Raul Hilberg, mondván, Hitlerék antiszemitizmusa Európát a zsidók temetőjévé változtatta. S ott tartunk, hogy abban az országban, ahol a zsidók iparszerűen történő megsemmisítését eszelték ki, máig sincs e tragédiára emlékeztető monumentális emlékhely.

Akik e komplexum létrehozását kezdeményezik, annak helyét is kiszemelték: *Hitler testőrgárdájának egykori bunkerét*. Ehelyütt állna az emlékmű, a föld alatt pedig egyedülálló alkotás: egy nagy Dávid csillag világítaná meg a teljesen üres terem négy sarkát. Egyik az antiszemitizmusra, a másik az antijudaizmusra, a harmadik az üldözésre és végül a negyedik az emberek lemeszárlására emlékeztetne.

Véssük emlékezetünkbe, mit művelhet az ember embertársával – ez lesz az emlékkomplexum alap gondolata.

A tények egyike sem jelentéktelen

Heinz Galinski 75. születésnapja alkalmából létesítették a róla elnevezett alapítványt. Azok részesülnek annak díjában, mondja ki az alapítvány – akik kiemelkedő tevékenységet fejtenek, illetve fejtenek ki a berlini zsidó közösség továbbélése, valamint a közte és környezete jobb megértése érdekében, a zsidó szellemi és vallási értékek gyarapítása terén, a nemzeti szocialista múlt elretentő arculatának bemutatásában.

Az első díjazott *Siegfried Lenz* volt (1989), majd *Ralph Giordano* részesült ebben a megtisztelő kitüntetésben. Az elmúlt évben *Lea Rosh* ismert publicistára, szociológusra, valamint *Irmgard von zur Mühlen-re*, dokumentumfilmek tehetséges rendezőjére – mindketten berliniek – esett a választás.

Alighogy Lea Rosh elkezdte újságírói pályáját, bátor hangnemevel, leleplező cikkeivel máris rangos nevet vívott ki magának. Sajátosan fogja fel feladatát. Mikor megbízták, hogy tudósítson a *Heinrichsohn* per tárgyalásáról, cselekvően részt vett a vádlott – aki különben a francia zsidók deportálásáért és elpusztításáért felelős, és a háború után évekig háborítatlanul élt egy bajor

kisváros polgármestereként – bűnösségének leleplezésében.

Irmgard von zur Mühlen tevékenysége kevésbé ismert, annál beszédesebbek a művei. Még a férjét is úgy választotta, hogy az munkájában segítőtársa legyen. Vagy fordítva volt? Irmgard erkölcsi kötelességének érezte, hogy a *dokumentumok nyelvén* szóljon a közvéleményhez, összegyűjtse a második világháborúban elkövetett, fel nem tárt náci bűntetteket. Még mindig akad belőlük bőven. Filmjei azt sugallják, lelkiismeretünk szavára hallgatva minden jelentéktelenné tűnő, az európai zsidóság genocidiumát tekintő tényt számba kell vennünk. „Ezen tények egyike sem jelentéktelen – mondotta Galinski – Irmgard révén a német cigányság sorsa is élénk tárul. A bolgár zsidók megmenekülése is fehér folt volt őelőtte. Köszönet érte, Irmgard.”

Rangos kultúresemény

Hovatovább országos eseménnyé nőtte ki magát a *Münchenben* évenként megrendezésre kerülő zsidó kulturális napok. Ezúttal jubileumot ülték: tizedszer került sor a mind rangosabbá váló, mind nagyobb érdeklődést kiváltó eseménysorozatra a sok vihart megélt városban. A zsidó kultúra és hagyomány keresetlen ünnepevé vált. Még az óceánon túlról is neves művészek, illetve együttesek neveztek be. A volt NDK-ban élő zsidóság életét is bemutatták.

A kultúrnapok kiemelkedő eseménye a *klezmer-zene újjáélesztése* volt. Sok mindent élvezhetett a közönség: improvizációkat, a vándorszínészek produkcióit. Klasszikus zeneszámok éppúgy helyet kaptak a repertoárjukban, mint a modern muzsika. *Freilach* optimizmusa szinte betöltötte a termet, ugyanakkor a mindenkori zsidó sors is visszacsengett e művekben. A többi között emlékeztetésekre maradtak a vilnai gettó embertelen életét felidéző számok. Érdekes színfoltot jelentett a bostoniak szereplése. Osztatlan sikert arattak az olyan számok, mint az *Oj'n Weg* és a *Rumenia, Rumenia* című dal. De képviselve volt a dzsessz műfaj, valamint a big band sound is.

Allgemeine Jüdische Wochenzeitung
Fordította Kroó László

* Klezmer – a kelet-európai jiddisül beszélő zsidó közösség hagyományos hangszeres zenéje.

Telt ház előtt játszik a Varsói Zsidó Színház

A Hegedús a háztetőn adaptációja kerül színre, jiddis nyelven. Kaminska színháza sohasem szűnt meg létezni, még a lengyel zsidók történelmének legsötétebb napjaiban sem.

Az anatevkai zsidók a cári Oroszország önkénye alatt sínylődnek. A sabbat szentsége és pogrom előtti csend jellemzi a kort. 1991 november közepe óta egész Varsó ezen a zsidó léten zokog és derül, s egy ma már távolinak tűnő múltra emlékeznek. Az Eszter-Ráhel-Kaminska Zsidó Színház, amely a közösség fényes csillagának nevét viseli, telt házzal játssza a *Ha én gazdag lennék*-et, *Solem Aléhem Hegedús a háztetőn* című művének színpadi változatát. Ebben az antiszemitanak mondott országban a közönség 80%-a lengyel gójból áll.

A háború utáni fabrikából, amely a mai Viktória szálló helyén állt, mostanra egy 300 férőhelyes színház épült, kávéházzal és posztereket, plakátokat áruló butikkal. Miután elköltözött a Győzelem téri átmeneti helyéről, a színház jelenleg – és véglegesen – visszaintegrálódott az egykori *Grzybow zsidónegyedbe*. 1970 óta megszakítás nélkül játszik itt, „az orgona-illat, a szárított hering, a csatornák, ereszek és a kátrány Varsójában”, amely oly kedves volt Isaac Bashevis Singernek. Nincs messze a Krohmalna utca, s a színháztól majdnem látni lehet a főváros zsinagógáját.

Az óriási épület, amely helyet ad a színháznak, egy a lengyel zsidó kultúra fejlesztésére létesült egyesület tulajdonában van. Különböző folyóiratok is vannak itt, amelyek aláhúzni hivatottak a két kultúra közötti szoros kapcsolatot. A gazdag unokatestvérek, akik idezarándokolnak Amerikából, itt találhatnak dokumentumokat és tájékoztatást arról, hogy mi maradt abból a közösségből, amelyet kiirtott a háború és amelynek maradványait megtépázta az 1968-as antiszemita hullám. Lengyelországban 3,5 millió zsidó élt a háború előtt, s 800 ezernél kevesebb 1945-

ben. Ma legfeljebb 10-20.000 tagot számlál, főként időseket.

A *Kaminska színház történetében tükröződik a lengyel zsidók szerencsétlensége*. Végső fokon a lengyel zsidóság történetének szelidített változataként is fel foghatjuk. Még a sötétség óráiban sem

A színház nyelvtanfolyamokat tart, mivel a színészek nem tudnak jiddisül.

szűnt meg működni, sőt állami szubvencióban is részesült, aminek révén egyike lett a világ öt hivatásos jiddis színházának. Másutt, Kelet-Európában, Bukarestben, Kijevben és Moszkvában ki kellett várni a peresztrojkat, hogy ilyen típusú termék megnyílhasanak. Lengyelországban a zsidó közösség hanyatlása alapjaiban rendítette meg a színház létjogosultságát. Az üldözések elől 1968-ban száműzetésbe kényszerült 25 ezer lengyel zsidó között volt Ida Kaminska, Eszter Ráhel lánya, a varsói színház alapítója. Megpróbálta újratertelni színházát az Egyesült Államokban, de névtelenségben halt meg New Yorkban, anélkül, hogy álmát megvalósíthatta volna.

Az idősebbek távozásával és kihalá-

sával kipusztult a jiddis nyelv is. A közönség, ideértve a 20 százaléknyi zsidót, aki gyakran látogatta a színházat, már nem ért jiddisül. Be kellett vezetni a fülhallgatók szimultán-tolmácsolást az előadások alatt. A 36 színész közül csak néhányan, főként a legidősebbek emlékeznek még a nyelvre, így az igazgató is, Simon Szurmej. A *Ha én gazdag lennék* rabbija, a társulat doyenje, 81 évével még mindig rosszul beszél lengyelül, mert ezt a nyelvet viszont ő tanulta meg későn, nevezetesen miután kilépett a gettó kapuján. A jiddis nyelvvel játszó fiatal színészek csak fonetikus átírás nyomán tanulják meg szövegüket, s hogy ne térjenek át a lengyel nyelven való előadásokra, a színház nyelvtanfolyamokat rendez számukra.

„Jelenleg a lengyelek, főként a fiatalok növekvő érdeklődésének lehetünk tanúi, a zsidó kultúra iránt” – Jerzy Sokolwski, a programigazgató optimizmust akar sugározni. Egyetlen mondatban minimalizálja az antiszemita tüntetéseket, amelyeknek a színház is áldozatul esett, a szélsőséges csoportok feliratait a parlamenti választások előtt. Fontosabb arra összpontosítani a figyelmet, amit ő „zsidó reneszánsz”-nak nevez: *Perec és Singer* műveinek kiadását, zsidó festők és szobrászok kiállításait, s hogy három év óta megrendezik a krakkói zsidó negyed, a Kazimierz napjait.

Száma a jövő egyetlen problémát rejt, azt, amellyel minden lengyel színháznak szembe kell néznie: az állami szubvenció csökkentésével. „Arra gondoltunk, hogy a gazdag amerikai alapítványokhoz fordulunk – sőt hajtja Sokolwski –, de süket fülekre találtunk. A brooklyn-i egyetek sohasem fogják finanszírozni egy nem zsidó közösség kultúráját.”

Isabelle Lesniak
Libération, 1991. december 20.

Fordította Szécsi Éva

Jehuda Amiháj:

A VELENCEI ZSINAGÓGA

*Ez a templom ismeri sokaságát a vizeknek
amik nem bírják ezt a szeretetet kioltani.*

*Fejemet befödöm a karommal,
amely vállamból indul, nem messze a szívemtől.*

*Nem kell sapkácska. Hálás köszönet. Ez
múzeum. Ez üres sír,
azoké, akik fölkeltek belőle
feltámadásra vagy új halálra.*

*Nem kell szépséges üveggyöngy
Murano szigetéről. Ez a százszerű
robbanás irtózatossá rák
üvegből és emlékezetből.
Egyetlen ablak szűrt fénye elég.*

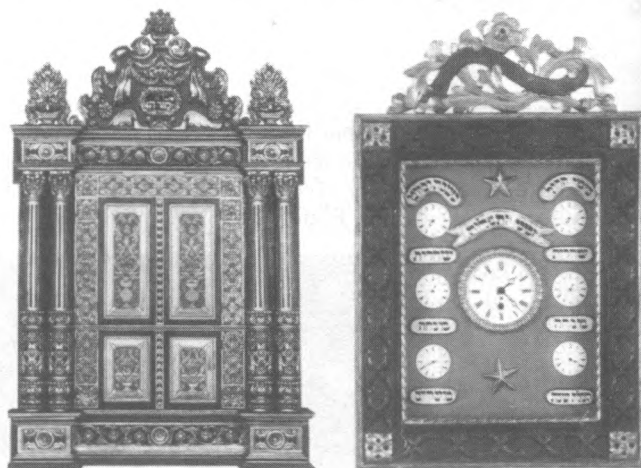
*Azután csak lecsillapodni
mint bója a zsilipkapunál,
figyelmeztetni aranyra, szeretetre
s az ifjúság soha vissza nem térő napjaira —*

*felszínen vágyakozó és lassan hanyórázó fej
tétlen sokaságát a vizeknek.*

Gergely Ágnes fordítása

Mi a zsidó ma?

Január 12-én nagyszabású kiállítás nyílt a berlini Martin-Gropius Házban, amely a zsidó életforma és kultúra sokszínűségét hivatott bemutatni; időben az ókortól napjainkig, térben pedig Kínától New Yorkig. A kiállítás szervezői a „Mit jelent zsidónak lenni?” kérdésre keresik a választ. A látogató nem csupán ritka ju-

daika tárgyakban és becses kéziratokban gyönyörködhet, hanem Isaac Singer korszakos varrógépében, egy kortárs jemeni aranyműves ékszereiben, vagy Issachar Ryback kubista képeiben is. A kiállítás egyik súlypontja, természetszerűleg, a berlini zsidóság múltjának és jelenének dokumentálása. Egy másik, szintén januárban nyílt kiállítás pedig azoknak a német zsidó művészeknek a sorsát mutatja be, akik nem tudták vagy nem akarták elhagyni Németországot. A két új kiállítás szomorú apropóját a wannseei konferencia 50. évfordulója adja.

S.M.

A Wagner-ügy

„Sok izraeli azt hiszi, hogy Wagner (1813-83) Berlinben élt, valamikor 1942 táján.” Daniel Barenboimnak ez a szellemes mondása nem vetett véget a zeneszerző körüli vitáknak. Az újabb vihar akkor tört ki, amikor Barenboim bejelentette, hogy 1991. december 21-én Wagner műveit akarja vezényelni a *Tel-Aviv-i filharmónikusok élén*.

A kitűnő karmester, aki már vezényelt a bayreuthi fesztiválon is, úgy véli, *el kell választani* Wagner zenéjét attól, amire a Harmadik Birodalomban felhasználták. Sok izraeli nem osztja ezt a nézetet; számukra Wagner mindörökké összefonódott azokkal a szenvedésekkel, amelyeket a náci okoztak nekik. Leszögezik, hogy nemcsak a wagneri zene szolgált a náci ideológia esztétikai támaszául, hanem a zeneszerző maga is lángoló antiszemita volt.

Való igaz, hogy Wagner írásai hemzsegnek az antiszemita frázisoktól, mi több, Wagner a szerzője annak a pamfletnek, amely „a zenében jelentkező judaizmust” ostromozta. Ezt feltehetően azért írta, mert engesztelhetetlen gyűlöletet táplált *Mendelssohn* és *Meyerbeer* iránt.

A német ideált, miszerint a hős képes regenerálni fajtát – s ezt a mítoszt tükrözi a *Mesterdalnokok*, a *Parsifal*, a *Ring* – tetralógia – lelkesen átvette a náci rendszer.

A vita nem újkeletű. 1981-ben, amikor először tettek kísérletet arra, hogy egy hangversenyen Wagnert játsszanak, óriási botrány robbant ki Tel-Avivban, a koncert akkor félbe is szakadt.

A „Wagner-ügy” a háború utáni németellenes bojkott *utolsó* mozzanata. Az izraeliek fokozatosan feladták ellenszenvüket; már nem bojkottálják a német autót, a német termékeket, még el is utaznak Németországba.

Némely tabu azonban még létezik: sohasem fordították le például *Louis-Ferdinand Céline*-t; jöllehet több író és irodalomtudós javasolta. Néhány kiadó már majdnem vállalta a kockázatot, hogy kiadja az *Utazás az éjszaka mélyére* című regényt (a regény 1977-ben jelent meg magyarul), de aztán meghátráltak az őket fenyegető botrány elől. Ezzel szemben Céline valamennyi munkája, francia nyelven, megtalálható Izrael minden nagy könyvtárában csakúgy, mint Wagner művei minden izraeli lemezboltban és diszkotékában.

(Le Point, 1991. december)

Fordította Szécsi Éva

A tudósítás úgy teljes, ha közöljük: a koncert végül is elmaradt, nem hangzottak el Wagner művek Izraelben.

Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) francia regényíró, orvos. A 30-as években írt regényei a háború utáni Európa válsághangulatát tükrözik. Leghírhedtebb műve az 1938-ban írt *Bagatelles pour un massacre* (Apróságok egy mézszárláshoz) című, szélsőségesen gyűlölködő, pogromra uszító antiszemita pamflet. A megszállás után kollaboráns lett.

Avisai Margalit

A NAGY FEHÉR REMÉNY

Az alábbiakban a *The New York Review of Books*, 1991. június 27-i számában megjelent tanulmány rövidített változatának első részét közöljük az alijázó szovjet zsidók izraeli befogadásának nehézségeiről. A téma és a közlemény súlya miatt e havi és a következő számunkban a teljes Izrael rovatot ennek az írásnak szenteljük.

A Szovjetunióból érkező bevándorlók közül sokan kutyákat tartottak karjukban, amikor leszálltak a repülőgépről, amely Izraelbe hozta őket. Ez kissé furcsának tűnt, hiszen a zsidók nem különösebben kedvelik a kutyákat. Egy kíváncsiskodó újságíró azonban hamar kiderítette, hogy a bevándorlók csupa olyan holmit is hoztak magukkal, amiről úgy vélték, hogy Izraelben értékesíthető. A szőnyegek ugyan már elfogytak, de úgy tudták, hogy tehetősebb tel-avivi polgárok újabban kutya vásárlásra adták fejüket.

Az 1990 végén érkező bevándorlókat már a repülőtéren kioktatták a *gázálarc* használatáról; Szaddám Huszein valójában nagy szolgálatot tett azáltal, hogy elterelte az arab országok figyelmét az Izraelbe érkező nagyszámú zsidó bevándorlóról. Az arab tiltakozások ellenére mintegy 200 ezer új bevándorló érkezett Izraelbe 1990 januárja és decembere között. Amikor kitört a háború, ez az arány felére csökkent, és 1991 februárjában már csak 3000 új szovjet bevándorlót regisztráltak.

A szovjet zsidók úgy gondolták, hogy megvárják, miként alakulnak az események. Mostanában ismét *feltörőben van* a kivándorlási kedv és 200 ezer újabb bevándorlóra számítanak 1991 folyamán. Amennyiben ez a tendencia folytatódik, az elkövetkező néhány év folyamán akár egy millió zsidó is elhagyhatja a Szovjetuniót, hogy Izraelben telepedjen le. Mivel Izrael jelenlegi lakossága kb. 4 millió, egy milliós nagyságrendű növekedés *gyökeresen megváltoztatná* az ország életét – ez nagyjából ahhoz hasonlítható, mintha az elkövetkezendő öt év folyamán Olaszország teljes lakossága kivándorolna az Egyesült Államokba.

Izrael mint átmenet

A szovjet zsidók izraeli bevándorlása szorosan kapcsolódik az Egyesült Államokba való bevándorlásuk lehetőségéhez. Az 1970-es és 1980-as években mintegy 350 ezer zsidó hagyta el a Szovjetuniót izraeli vízummal a zsebében, de mielőtt Bécsbe érkeztek, sokan megváltoztatták úticéljukat, és inkább az Egyesült Államokba utaztak. Az 1980-as évek vége felé a kivándorlók 85 százaléka az Egyesült Államokba ment.

Az izraeli bevándorlással kapcsolatos ügyintézés a Jewish Agency (Szohnut) hatáskörébe tartozik; ez a szervezet az izraeli kormány nemhivatalos szerve. Az a tény, hogy az akkori szovjet kivándorlók közül sokan mégsem Izraelben kívántak letelepedni, két másik – ám Izraeltől független – bevándorlással foglalkozó zsidó szervezetet

keltett életre illetve mozgósított: a HIAS-t (a Hebrew Immigrant Aid Society-t – zsidó bevándorlási segélyszervezet) és a JDC-t (American-Jewish Joint Distribution Committee). A HIAS főleg az Egyesült Államokba irányuló bevándorlással foglalkozott, fő tevékenységi köre a Washington által kiadott bevándorlási vízumok megszerzéséhez kapcsolódó papírmunka elvégzése volt. A JDC a szovjet kivándorlók ellátását vállalta magára, amíg azok megkapták amerikai, izraeli vagy más országbeli vízumjaikat. Ugyanakkor a Szohnut csak azokkal foglalkozott, akik Izraelben kívántak letelepedni. A JDC és az Egyesült Államok közt kötött megállapodás értelmében ez utóbbi magára vállalta, hogy megtéríti mindazon személyek költségeit, akik később megkapták az amerikai bevándorlási engedélyt.

Hamarosan három komoly nézeteltérés került felszínre. Az első nézeteltérés az izraeli kormány, illetve a Szohnut és az Izraelen kívüli szervezetek között robbant ki. A Szohnut úgy vélte, hogy a kivándorlók „Izrael államhoz tartoznak”, mivel a Szovjetuniót izraeli vízummal hagyták el. Az Egyesült Államokban néhány amerikai zsidó támogatta azt a cionista elvet,

hogy „Izrael a zsidó élet központja”, *ám a többség inkább a kivándorlók szabad választásának liberális elvét támogatta.*

A második nézeteltérés Izrael és az Egyesült Államok között bontakozott ki, mivel Izrael ebben az esetben is azt vallotta, hogy a kivándorlók hozzá „tartoznak”. A harmadik vitás kérdés az amerikai *bevándorlási kvóta* emelése körül alakult ki. Az 1970-es és az 1980-as évek elején az Egyesült Államokba bevándorló szovjet zsidókat a szovjet menekültek kvótájának részeként tekintették. Gorbacsov hatalomra kerülésével azonban a korábban megállapított kvóta kevésnek bizonyult, és felmerült emelésének kérdése. Ugyanakkor az ázsiai (főleg vietnami és kambodzsai) bevándorlók szervezetei szintén kvótaemelést követeltek.

Exodus. Weber Lajos képei
a Változások című kiállításon szerepeltek

Az izraeli kormány nem támogatta a kvótaemelést, de ezt nyilvánosan nem vallhatta be, mivel az amerikai zsidóság nagy része támogatta a kivándorlók szabad választásának elvét, vagyis hogy saját maguk dönthessék el, Izraelben vagy más országban kívánnak-e letelepedni. Különböző zsidó szervezetek fejtettek ki nyomást a Reagan-kormányzatra, melynek eredményeképpen jelentősen kibővült az olyan bevándorlók köre, akik ugyan nem kaphatnak állampolgárságot, sem bármifajta állami segítyt, ám munkavállalási engedélyhez hozzájuthatnak, amennyiben valaki felelősséget vállal értük. E bővülés nagy pénzügyi terheket rótt az amerikai zsidóság vállára, és néhány amerikai zsidó szervezet éppen emiatt Izraelbe irányította a kivándorlókat. Az amerikai törvények szerint annak, aki menekültként lép be az ország területére, bizonyítania kell, hogy hazájában politikai nézetei vagy vallásos meggyőződése miatt üldözik, illetve, hogy

más ország nem fogadja be. A HIAS segítséget nyújtott az előbbi bizonyításában. Mivel azonban Izrael készségesen befogadta volna őket, a menekültek a második feltételnek nem feleltek meg, ám a Reagan-kormány szemt hányt ez utóbbi felett.

Egy 1991 áprilisában, a szovjet zsidó bevándorlók körében végzett reprezentatív közvéleménykutatás szerint, arra a kérdésre, hogy „Ön szerint melyik országban boldogulna jobban?“, a megkérdezettek 46 százaléka Izraelt választotta, 11 százalék az Egyesült Államokat jelölte meg, míg 40 százalék nem látott jelentős különbséget a két ország között.

A bevándorlás költségei

Szaddám Huszein Scud rakétáin kívül januárban a leggyakoribb társalgási témát a szovjet bevándorlók adták. Izraelnek még a legszerényebb számítások szerint is legalább 20 milliárd dollárra lenne szüksége az elkövetkező öt évben, hogy befogadhassa az egymillió bevándorlót, s ez az összeg nem csupán az alapszükségletek, az élelem, az orvosi ellátás és a lakhatás biztosítására szükséges, hanem olyan beruházások fedezésére is, amelyek munkalehetőségeket teremtenének. E pénzösszeg nagyobb részét amerikai és európai bankok fedeznék, ám ehhez az amerikai kormánynak kellene garanciát vállalnia. Ezzel kapcsolatban két kérdés merül fel: az egyiket nyilvánosan teszik fel: megadja-e az Egyesült Államok a szükséges pénzösszeget és garanciát, a másik egyelőre csak találgatás: kér-e az Egyesült Államok valamiféle politikai árat e garanciáért? Amennyiben Izrael képtelen lesz 25 milliárd dollár kölcsönt felvenni az elkövetkező öt év során, felettébb súlyos gazdasági és társadalmi krízishelyzettel kell szembenéznie.

Az Izraelbe történő bevándorlás tehát könnyen változtathatja a „nyomásgyakorlás Izraelre“ kifejezés értelmét. Izrael az az ország, amely a legnagyobb amerikai segítyt kapja; 1973 óta az Egyesült Államok évi 3 milliárd dollárt folyósított gazdasági és katonai segítyek formájában: a „nyomásgyakorlás Izraelre“ korábban ezen összeg csökkentésének veszélyét jelentette. Ez a veszély valójában nem jelentkezik, hiszen az izraeli lobby és annak amerikai zsidó támogatói a kongresszusban kellőképpen erősnek bizonyultak az évi 3 milliárd dollár biztosítására. Ám egy további 25 milliárd dollár iránti szükséglet elvben sebezhetővé teszi Izraelt az esetleges amerikai nyomásra, különösen ha az Egyesült Államokban recesszió van.

Ez a tényező jelentheti a szovjet bevándorlás politikai jelentőségét a Bush által kidolgozott közel-keleti „Új Rend“ keretein belül. Bármilyen történjék azonban, Izrael számára drámai következményekkel járhat.

Belső átalakulás

Izrael, amely sok szempontból még mindig harmadik világbeli ország, egy nagyhatalom egyetemét végzett elitjének nagy részét fogja befogadni. Míg az izraeli munkavállalók közül csupán 0,6 százalék büszkélkedhet természettudományi diplomával, ez az arány 7,1 százalék a bevándorlók között. Vagyis mintegy tizenkétszer több természettudományos végzettségű szakember található a bevándorlók között, mint az izraeli lakosság körében. Tizenháromszor annyi mérnök és építész, négyszer annyi technikus, és majdnem hatszor annyi orvos. A szakképzett és szakképzetlen munkások aránya pedig jóval alacsonyabb, mint Izraelben.

Joszif Brodskij

A zsidó temető

*Zsidó temető Leningrádnál.
Korhadt fából ácsolt ferde kerítés.
Mögötte sűrű sorokban jogászok,
zenészek, ügynökök, forradalmárok
nyugszanak. Önmaguknak gyűjtöttek,
daloltak, de másokért pusztultak el.
Mégis elsőnek fizettek adót
és buzgón tisztelték a komisszárt.
Ebben az érdekelt, úttalan
világban talmudot magyaráztak
és eszményemberek maradtak.
Talán tisztábban láttak, mint a többiek,
talán vakon bíztak benne csak.
De gyermekeiket türelemre
és rendíthetelenségre oktatták.
Sohasem vetettek a mezőkön, soha.
De mint a búza,
egész egyszerűen, maguk fekiüdtek
a hideg földre
és aludtak el örökre.
És a föld betakarta őket mind,
Jom Kippur napján néhány gyertyát
gyújtottak és kiéhezett vénnek
a hidegben fulladozva,
Istentől, torkuk szakadtából
békéért könyörögtek.
Mégkapták – az anyag bomlásában.
Semmit sem felejtvé,
semmire sem emlékezve...
A korhadt fából ácsolt kerítés mögött
a villamos-vasút végállomásától
négy kilométernyi távolságban.*

Naschitz Frigyes fordítása

E statisztikák azonban részben félrevezetőek.

Az izraeli gépre felszálló bevándorlók közül sokan, akik Kohn úrként szálltak fel, dr. Kohnként szállnak le, vagyis közülük néhányan pár egyetemi évvel is gazdagodnak a repülőút néhány órája alatt. A hamisítványoktól eltekintve, meglehetősen nehéz a szovjet diplomák értékelése nyugati mércével. Néhány év óta Izrael minősítő vizsgákat ír elő a külföldi orvosoknak (míg az Egyesült Államokból és Kanadából érkező orvosok esetében ettől eltekint, hiszen ott meglehetősen magas a mércé). Az orosz orvosok 70 százaléka tavaly elbukott ezeken a vizsgákon, és csak 15 százalékuk ment át anélkül, hogy előtte különféle tanfolyamokon vett volna részt. Az orosz bevándorlók arra panaszkodnak, hogy a vizsgáztatók lepontozzák őket, mert védik a helyi orvoskamarára érdekeit. Az izraeli vizsgáztatók szerint a vizsgák nem jelenthetnek különösebb nehézséget, és arra hivatkoznak, hogy az Argentínából érkezett orvosok 65 százaléka, és az európai orvosok 75 százaléka sikeresen letette a vizsgákat anélkül, hogy előtte tanfolyamra járt volna.

Az orvostudomány és a biológia azonban nem örvend túl nagy megbecsültségnek a Szovjetunióban, és az orvosok presztízse is jóval alacsonyabb, mint Nyugat-Európában – sokkal alacsonyabb, mint pl. a fizikusoké. A különböző izraeli munkáltatók, akikkel beszélgettem, szintén megosztottak a kérdést illetően. Néhányukra kellemes benyomást tett a bevándorlók műveltsége, képességeik és komolyságuk; mások viszont megvetéssel beszélnek róluk, és állításuk szerint jobbára csak csetlenek-botlanak a modern technológia láttán. A legtöbb közgazdász azonban osztja Michael Bruno, az Izraeli Nemzeti Bank elnökének nézetét, hogy az *egymillió szovjet bevándorló sikeres befogadása megduplázza Izrael „humán tőkéjét”,* vagyis a munkaerő gazdasági értékét, melynek az iskolai végzettség igen fontos eleme.

A szovjet bevándorlóknak hatalmas előnyük van az izraeliekkel szemben iskolázottság tekintetében. A bevándorlók 40 százaléka 13-15 évig tartó iskolai tanulmányokat tudhat maga mögött, szemben az izraeli 15 százalékkal. A bevándorlók 16 százaléka több, mint 16 évet töltött különböző oktatási intézményekben. Egyes számítások szerint a szovjet bevándorlók 2 százaléka – ez kb. négyezer fő – megfelelő végzettséggel rendelkezik ahhoz, hogy egyetemen oktasson. Közöttük meglehetősen sok a matematikus – az Izraelben jelenleg meglévő matematikai tanszékek többszörösét megtöltenék. Úgy vélik azonban, hogy azok, akik még meg sem érkeztek, ha lehet, még tehetségesebbek és képzettebbek, hiszen akinek több veszténivalója van, nehezebben szánja rá magát a távozásra.

Bevándorló-típusok

Kevés izraeli ismeri igazán a bevándorlókat; ennek ellenére folyvást arról beszélnek, hogy milyenek, és ennek nagy része bizony közhely. Mielőtt megérkeztek volna az új bevándorlók, ritkaságszámba ment az olyan izraeli számítógépes programozó, aki verset írt, vagy akár kívülről tudott volna verseket. Senki sem csodálkozik azon, hogy a szovjet bevándorlók erre képesek. Amint az várható volt, mélységesen gyanakvóak mindenféle ideológiával, s különösen a szocializmussal szemben. Egy ta-

nár ismerősöm mesélte, hogy az egyik bevándorló iskola arról panaszkodott, hogy az iskolában ahelyett, hogy matematikát tanulna, „leninizmusra” oktatták. A fiú, mint utóbb kiderült, a kötelező bibliaórákat értette ezen: számára a Biblia inkább Izrael hivatalos ideológiájának, semmint kultúrájának része, és számára minden hivatalos ideológia „leninizmus”.

Az 1930-as években is volt egy nagy bevándorlási hullám Palesztínába, és a Hitler elől menekülők nagy részének magasabb képzettsége volt, mint a helyi zsidó lakoságnak. A szovjet zsidókhöz hasonlóan, az akkori német bevándorlók nagy része sem volt cionista, és szakmai-tudományos képzettségük lenyűgöző volt. Meglepően kompetensnek és felelősségtudattal átitatottnak tartották őket, de a Kelet-Európából érkezett telepések humortalan, lelketlen embereknek tekintették őket, akik képtelenek megérteni a szenvedést. A szovjet bevándorlókról kialakított vélemény egészen más. Korántsem tartják őket robotszerű lényeknek, és sok szó esik a „szláv lélekről”.

Ezek az elképzelések azonban végső soron olyan fikciókon alapulnak, amelyeket az emberek maguk teremtenek. A tények azt mutatják, hogy a *szovjet bevándorlók idősebbek a többi izraelinél,* kevesebb gyermeket nevelnek és kevés közöttük a fiatal. A bevándorlók átlagéletkora 32 év, míg az izraeli lakosságé 27. Az öt év alatti gyerekek Izrael lakosságának 12 százalékát alkotják, míg a bevándorlók körében ez csupán 8 százalék. A bevándorlók 34 százalékának csak egy gyermeke van, szemben az izraeli 21 százalékkal. Az átlag szovjet bevándorló család három főből áll. Többségük érett, magasan iskolázott és képzett ember, kis családdal. Sokan beszélnek közülük angolul, és sok közöttük a matematikus.

A bevándorlókat „orosz bevándorlóknak” hívják, noha 1990-ben 59 ezer érkezett Ukrajnából (beleértve 12 ezer főt Kijevből), 23 ezer Fehéroroszországból, 26 ezer a középázsiai köztársaságokból, és csupán 45 ezer magából Oroszországból (15 ezer Leningrádból és 10 ezer Moszkvából). Az 1970-es években a bevándorlók közül sokan a balti köztársaságokból érkeztek, és közülük jópáran emlékeztek még a szovjet uralom előtti zsidó életre. A mostani bevándorlók között alig található ilyen személy. A kommunista uralom termékei, noha többségük soha sem volt kommunista, és kevésről mondható el, hogy akár „cinikus kommunista” lett volna, azaz olyan személy, akinek neve szerepel az olyan kormánytisztviselői listákon, amelyre csak párttagok kerülhetnek fel, vagyis a nómenklatúra.

Zsidók-e valójában?

Az izraeliek által a szovjet zsidókról feltett kérdéseknek van egy kellemetlen, *rasszista* éle: zsidónak néznek-e ki? Valójában zsidók-e? Egy 19. századi angol pszichológus, *Francis Galton* kidolgozott egy olyan eljárást, amely lehetővé teszi egy adott csoport kollektív portréjának megrajzolását azáltal, hogy egymásra helyezik az egyénekről készített képeket. Az összes kép közös vonásainak feltérképezése adja meg a csoport tipikus tagjának képét. Sok izraeliben él egy ilyesfajta fantomkép a bevándorlókról, akik szinte minden este feltűnnek az itteni televízió képernyőjén.

Az idősebb bevándorlók „zsidónak” néznek ki az izraeliek számára; azonban idős emberek gyakorta tűnnek zsidónak. A zsidó a hagyományos sztereotípa szerint is: egy idős ember. A fiatal bevándorlók azonban inkább oroszoknak néznek ki: fitos orr, széles, szláv arcok a nők között, világos, szőkés haj és acélkék szem, szemben a zsidó sztereotípa „szenvedéssel telített” barna szemével. Az izraeliek szemében a szovjet bevándorlók inkább góznak tűnnek. Az európai eredetű izraeliek (az askená-zok) szerint „ez remek, feljavítják az állományt, a következő nemzedék már nem lesz annyira szefárd kinézetű”, míg egy szefárd ismerősöm arra panaszkodott, hogy „askená-zibbakk az askená-ziknál; tisztára olyanok, mint a keresztények”.

Az a tény, hogy az orosz bevándorlók nem csupán kulturálisan, hanem fizimiskájukban is megváltoztatják az izraelieket, az askená-zokat reménységgel, míg a szefárdokat félelemmel tölti el. A legtöbb ember nem szívesen beszél erről. A nem zsidónak kinéző szovjet zsidókkal szembeni izraeli attitűdben bizony fellelhető egy be nem vallott, erotikus vonzódás a szépséges és titokzatos *sikszék* iránt.

A bevándorlókért felelős izraeli miniszter, *Jichák Peresz*, a szefárd ultraortodox párt képviselője. Az ő hivatala veszi pártfogásba az újonnan érkezetteket, és osztja ki számukra a letelepedési „csomagot”, melynek része egy lakásvásárlási kölcsön, egy héber nyelvtanfolyam és ideiglenes szállás biztosítása. Pereszt az izraeli történelem egyik legcsapnivalóbb miniszterének tartják. Még csak hivatalt sem tart fenn azokban a városokban, ahol több ezer bevándorló él, és az ellátásuk-

ra hivatott intézmények kaotikus állapotban vannak.

Peresz kisebbfajta vihart kavart, amikor kijelentette, hogy a szovjet bevándorlók egyharmada nem is zsidó. Néhányan úgy vélték, hogy ezzel csak szakszerűtlenségéről akarja elterelni a figyelmet, de valójában Peresz csak a két legbefolyásosabb izraeli közösségnek, a szefárd és az ultraortodox közösségnek tett engedményt, amelyek aggodalmukat fejezték ki a szovjet bevándorlás miatt. A bevándorlók minden porcikájukban európaiak – vagyis nem szefárdok –, és nagyon szekularizálódtak – vagyis a *legritkább esetben vallásosak, és szinte nincs is közöttük ultraortodox*.

A vihar hamar lecsendesedett. Izraelben a bevándorlás ellenzésénél csak az anyaság ellenzése nagyobb bűn, és keményen bírálták azokat a szefárdokat, akik ezt nyíltan tették – egyik vezetőjük még levelet is írt Gorbacsovnak, melyben a zsidók kivándorlásának leállítását kérte. Mindazonáltal, amikor Izrael szerte az orosz ortodox egyház feléledéséről szóló képes beszámolók jelentek meg olyan fényképekkel, amelyek állítólagos új bevándorlókat mutattak, amint szakállas, ortodox papok megáldják őket, Peresz állítása, hogy az újonnan érkezők mintegy harmada nem is zsidó, megerősítést nyert a közvéleményben.

Szovjet zsidónak hivatalosan az tekinthető, aki a szovjet népszámlálás alkalmából *zsidónak vallja magát*, és a „nemzetisége” rubrikát ennek megfelelően tölti ki. Mivel a Szovjetunióban kétes dicsőségnek számít zsidónak lenni, és még a közelmúltban is számos kellemetlenséggel járt, számos zsidó minden bizonnyal „kikeresztelkedett” a népszámlálás tiszteletére. Azok, akik zsidónak vallották magukat, minden bizonnyal annak is tartják magukat, de mivel a vegyesházasságok aránya meglehetősen magas a Szovjetunióban, rengeteg házastárs és gyermek akadhat, akik hajlandók zsidónak tekinteni magukat, annak ellenére, hogy a zsidó vallási előírások értelmében nem azok, mivel anyjuk nem volt zsidó. Az ilyen nem-zsidók aránya valóban elérheti akár a 30 százalékot is a bevándorlók között, amint azt Peresz állítja, sőt még az 50 százalékot, vagy akár többet is. Ezt azonban senki sem tudhatja biztosan és, az ortodoxokat leszámítva, senkit sem érdekel.

Nagy általánosságban azonban e szekularizálódott orosz bevándorlóknak – mind egyéni, mind kollektív értelemben – érdekük fűződik egy *szekuláris* Izraelhez, amelyben nem kell olyan vallási előírásokat és törvényeket követniük, amelyekben nem hisznek. A teológiai helyzetet egy Ukrajnából elszármazott bányamérnök így jellemezte: „Az Isten csodálatos valami lehet a paraziták számára. Azonban az, aki dolgozik, nem ér rá vele foglalkozni. Férjem és én mindketten dolgozunk.” Ez fontos politikai tényezővé válhat, mivel szekularizálódott voltak könnyen szembefordíthatja a bevándorlókat nemcsak az ortodox pártokkal, de azokkal a jobboldali pártokkal is, amelyeknek bázisát az ortodoxok adják, és cserébe sok engedményt tesznek nekik.

Seleanu Magdaléna fordítása

A

Halak jegyében

Ádár havának jegye réges-régtől fogva a *Halak*. Ennek magyarázata – egy, a hagyományt és a tudományt egyaránt tiszteletben tartó könyv szerint – az, hogy a halak ívása ebben a hónapban zajlik a folyókban, tavakban. Továbbá a Halak csillagzata áldást hozó szimbólum, mivel – írja ugyanez a könyv – „a halak rejtve maradnak a rontó tekintetektől, így azok nem árthatnak nekik”. És csakugyan: a vízözönben – Noé bárkájának utasain kívül – mindenki és minden elpusztult, a halak azonban „megúszták”.

A zsidó kalendáriumnak ez az 5752. éve *szökőév*, ennél fogva nem is egy, hanem két ádár hónapja van, az első – amely a polgári naptár február-március havával esik egybe – 30 napos, a második – amely március 6-tól április 3-ig tart – 29 napos.

És ez a magyarázata annak, hogy ebben az első ádárban – mintegy előrevetítve az „igazi” púrimot, a zsidók (egyik) csodálatos megmenekülésének emlékére tartott ünnepet, ami majd a „másik” ádár 18-19. napján lesz – megünneplik a „kis púrimot”. De a púrimi szokásokról majd annak idején szólunk. Itt most még csak annyit, hogy a hónapot hozzá szokás kapcsolni Ráhel özányánk Józseftől való két unokájához, *Efrájim*hoz és *Menassé*hoz: Jákob ugyanis ezekkel a szavakkal áldotta meg őket: „*V'jid'gú láróv b'kerev háárec*”, azaz „Szaporodjanak el a földön” (az pedig tudnivaló, hogy a „hal” héber szava, a „dág” csaknem azonos a „szaporodni” – „dágá” ige tövével!). Mármost a púrimi szabadulás *Mord'kháj* – *Mordeháj* – nevéhez fűződik, aki – tudvalevően – Ráhel másik fiának, Benjáminnak volt a leszármazottja.

Az már csak kiegészíti a Halak jegyről szóló fejtegetést, hogy a zodiakus jegyeinek neve – az Ikreket természetesen kivéve – mind *egy*es számú: Kos, Bika, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő, viszont a Halak *többes* számú, s ez – ismét csak a már idézett könyv szerint – azt szimbolizálja, hogy két ádár hónap is léte(z)het. (A héberben a Mérleg megfelelője is többes, illetve kettős számú, de – ugye – ennek is megvan a logikája.)

„Mi a nézetük, mesterek?”

A fölköszöntés eredete

Zsidó társaságban gyakran hallani koccintásnál: „*L'hájim!*”, helyesebben: la-hájjim. Szó szerint azt jelenti: az életre. Válaszát már kevesebben ismerik: „*tovim ul'salom*” azaz boldog életre és békére.

Ez a zsidó köszöntés nem utánzása sem a magyar, „Isten éltesse”-nek, sem a németeknél használt latin *prosit*-nak, sem semmiféle más borközi köszöntésnek. Régibb maguknál a germánoknál és természetesen a magyaroknál is. A szokás származása igen érdekes. Szanhedrin traktátusában olvassuk, és említi egyik legrégebb midrásunk, a *Tánhumá Pekudé* szidrájának a végén, hogy a halálos bűnnel vádolt a tárgyalás befejezésével, az ítélet meghozatala előtt ezekkel a szavakkal fordult bíráihoz: *Szávré máránán?* azaz, mi a nézetük, mesterek? A bírák röviden feleltek: „*Im la-hájjim, la-hájjim, veim lámevet*”, azaz ha megérdemled, hogy élj, élni fogsz, ha a halált érdemelted, meghalsz. Ha az ítélet a halált mondta ki a bűnösre, a kihirdetés előtt egy kehely kábító hatású, erős bort itattak meg vele, ez az ital azt jelentette: meg kell halnod. Innen származott aztán a szokás, hogy akit borral, vagy egyéb részegítő hatású itallal kínáltak meg, annak a la-hájjim, azaz: „az életre” szóval nyújtották át a kelyhet, ellentétéül annak a bizonyos kehelynek, mely a halál hírnöke volt.

Ez a szokás átment aztán a templomba is, ahol az előimádkozó, a szombat beköszöntésekor és búcsúztatásakor borral telt kehellyel a kezében mondja el a *kiddus*, illetve a *hávdállá* imáját. Az előimádkozó itt szintén a szavré máránán szavakkal fordult a közönséghez, mire az egyhangúlag la-hájjim-ot kiáltott feléje. Az előimádkozó csak azután mondotta el az előírt benedictiót a bor fölött. Ez a szokás, melyet az ősrégi *Tánhumá* is említ, még a tizennegyedik században is dívott. A zsinagógai la-hájjim kiáltás mára „kiment a divatból” (mikor és miért, nem tudjuk), de dívik lakodalomban, *brisen* és egyéb vallásos lakomákon.

Ortodoxok otthonaiban különben is gyakran hangzik a la-hájjim. Ha borral vagy pálinkával kínálnak meg, így biztatnak, csakhogy nem a kínáló mondja – mint hajdan –, az ivónak, hanem az ivó az adakozónak. Ha ketten isznak, vagy többen, kölcsönösen mondanak la-hájjimot, de illik, hogy az előkelőbb tisztelje előbb la-hájjim kívánságával a másikat.

(jólesz)

(ró-)

LUÁH

Imaidők

BUDAPESTEN

Templomok	Február 7-8.		Február 14-15.		Február 21-22.		Február 28-29	
	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel
Hősök (Wesselényi u.7.)	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel L. u.49.	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedüs Gy. u.3.	16.45	09.30	17.00	09.30	17.00	09.30	17.00	09.30
Vasvári P. u.5.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Thököly út 83.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00
Hunyadi tér 3.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Bethlen tér 2.	16.30	09.30	16.30	09.30	16.30	09.30	16.30	09.30
Nagyfuvaros u.4.	16.00	08.00	16.00	08.00	16.00	08.00	16.00	08.00
Rabbiképző, József krt.27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u.27.	16.45	08.00	17.00	08.00	17.10	08.00	17.20	08.00
Alma u.2.		08.00		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai u.53.	16.45	07.30	17.00	07.30	17.10	07.30	17.20	07.30
Páva u.39.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Dózsa Gy. út 55.	18.00	09.30	18.00	09.30	18.00	09.30	18.00	09.30
Berzeviczy u.8.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00
Kispest, Báthory u.34.	17.30		17.30		17.30			17.30
Visegrádi u.3.	16.45	08.30	17.00	08.30	17.10	08.30	17.20	08.30
Dessewffy u.23.	16.45	08.00	17.00	08.00	17.10	08.00	17.20	08.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		08.00

VIDÉKEN

Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30		16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u.20.)	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Debrecen (Pásti u.4.)	16.50	08.00	17.00	08.00	17.05	08.00	17.10	08.00
Nyíregyháza								
(Mártírok tere 6.)	16.50	08.00	17.00	08.00	17.05	08.00	17.10	08.00
Miskolc (Kazinczy u.7.)	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00
Pécs (Fürdő u.1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u.1.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Szomathely	17.00		17.00		17.00		17.00	
Kaposvár								
(Berzsenyi u.14.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u.6.)	17.00		17.00		17.00		17.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Naptár

1992.

Febr. 1. Szombat

S'vát 26. Szombat kimenetele: 5.33
Újhold hirdetés

Febr. 3. Hétfő

S'vát 29. Jom kippur kátán

Febr. 4. Kedd

S'vát 30. Ros hodes I. napja
Újhold

Febr. 5. Szerda

Ádár I. 1. Ros hodes II. napja
Újhold

Febr. 7. Péntek

Ádár I. 3. Gyertyagyújtás: 4.36

Febr. 8. Szombat

Ádár I. 4. Szombat kimenetele: 5.44

Febr. 14. Péntek

Ádár I. 10. Gyertyagyújtás: 4.47

Febr. 15. Szombat

Ádár I. 11. Szombat kimenetele: 5.54

Febr. 18. Kedd

Ádár I. 14. Kis Purim

Febr. 19. Szerda

Ádár I. 15. Kis Susán Purim

Febr. 21. Péntek

Ádár I. 17. Szombat kimenetele: 5.24

Febr. 22. Szombat

Ádár I. 18. Szombat kimenetele: 6.03

Febr. 28. Péntek

Ádár I. 24. Gyertyagyújtás: 5.08

Még most sem késő!

Fizessen elő a

Szombat

ez évi számaira!

Csak 580 forintot fizet az Ybl Bank
219-98904/1264-7 számú számla,
„Szombat” 1264-7-5036 számú alszámlájára,
s idén tíz alkalommal kapja kézhez lapunkat:
a *Szombat*-ot!

Az utódok reménysége

– a magyarországi zsidóság televíziós
műsora február 11-én, kedden 17.15 óra-
kor jelentkezik a TV 1-en. Riportot lát-
hatnak az Amerikai úti Szeretetkórház-
ról és Raj Tamás előadását a zsidó vallás
jelképeiről.

HÁROM TÖRTÉNET

Martin Buber

Az ötvenedik ajtó

A mesbizi rabbi Bárukh egyik tanítványa elhatározta, hogy kikutatja Isten létezésének titkát, de elhatározásáról nem szólt meseterének. Elmékedésében egészen addig jutott, míg a kétségek kusza forgatagába nem került, s még az is összezavarodott szeme előtt, amit eddig tisztán látott.

Mikor rabbi Bárukh észrevette, hogy az ifjú egy idő óta elmarad, holott eddig rendszeresen járt hozzá, elutazott abba a városba, ahol az ifjú lakott. Hangtalanul belépett kicsiny szobájába, és megszólította: „Tudom jól, mit rejtész szívedben. Kitérult előtted az értelem mind az ötven ajtaja. Először csak egyetlen kérdésre kerestél a választ, fontolgattad, míg rá nem jöttél a megoldásra, de az első ajtó: egy újabb kérdésre nyílt. Ekkor ezt is alaposan meggondoltad, meglelted a választ, kinyitottad a második ajtót – s mögötte újabb kérdésre bukkantál. És ez így ment sokáig, egyre mélyebbre hatoltál a dolgok belsejében. Eladdig, míg föl nem tárult előtted az ötvenedik ajtó is. Ekkor szemben találtad magadat azzal a kérdéssel, melyet senki emberfia nem ér föl, hiszen ha valaki is felelni tudna rá, nem volna többé választás. De ha itt föladnád, nem akarnál továbbjutni, lezuhannál a szakadékba.”

„Vissza kell tehát fordulnom, térjek vissza utam kezdetéhez? – kiáltotta az ifjú.

„Nem térsz vissza” – szólt rabbi Bárukh, „ha megfordulsz: azonnymódon az ajtó túoldalán találsz magadat, ahol a hit vár.”

Martin Buber

A kastély

Volt egyszer egy király, valaha, nagyon régen, aki építtetett magának egy csodaszép, hatalmas palotát megszámlálhatatlan sok teremmel, de a palotában egyetlen ajtó sem állt nyitva. Miután befejeződött az építkezés, kihirdették az országban, hogy minden főúr jelenjék meg a király színe előtt, aki az utolsó teremben trónol. Amikor a főurak beléptek, csodálkozva látták, hogy minden felől ajtók tárulnak elébük, ahonnan kanyargós folyosók vezetnek a távolba, és ott megint ajtók nyílnak, majd újabb folyosók, s a meggzavarodott szem nem leli a célt.

Ekkor belépett a király fia. És ő azonnal megértette, hogy a sok-sok tévút csupán tükröképe az egyetlennek, s az apja ott ül a terem közepén.

Franz Kafka

Rövid mese

„Ah”, mondta az egér, „a világ napról napra egyre szűkebb. Kezdetben oly széles volt, hogy féltem, továbbfutottam hát, és boldog voltam, hogy a távolban jobbra és balra falakat látok, de a végtelen falak oly sebesen tartottak össze, hogy végül itt találtam magam az utolsó szobában, melynek sarkában csapda vár, s már nem állhatok meg.”

„Csak meg kellett volna változtatnod az útirányt”, mondta a macska, és bekapta.

Schein Gábor fordításai

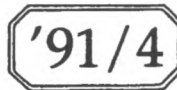

Örök emlék
örök anyagban
ezüstben, aranyban
PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE
különleges eljárással az Ön,
vagy szerettei fényképét a
kiválasztott fazonú medálón
gravírozással
ÉLETHŰEN
MEGÖRÖKÍTI
A legszebb ajándék
születésnapra, bár-micvóra
Megrendelhető: 1137 Budapest,
XIII. Szent István körút 18.
Telefon: 112-1238

MŰLT ÉS JÖVŐ

- Gershom Scholem: A messianisztikus eszme a zsidóságban
 - Vermes Géza: A zsidó Jézus
 - Nyíri Tamás: „Az ember fia ura a szombatnak”
 - Beney Zsuzsa: Mikáel, a zsidó Krisztus
 - Jeles András: Apokrif
 - Marcel Dubois: Kereszténynek lenni Jeruzsálemben
 - Lorand Gaspar: Pilinszky Jánosról
 - Ébert Tibor, Hárs György Péter, Kántor Zsolt, Labancz Gyula, Röhrig Géza és Szenes Hanna versei
- Műmelléklet: Bálint Endre grafikája

ZSIDÓ KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Egy kijelentés, és ami mögötte van

Viszontválasz Komoróczy Gézának a héber nyelvről

„A második világháború és az 1948-49. évi arab-izraeli háború előtérbe állította azokat a Palesztinában született írókat, akik nemzedékük problémáiról a beszédben ízéssé vált *héber* nyelven írtak.” (*The New Encyclopaedia Britannica*, 20. kötet, 550. o. London, 1989.) „Palesztinában, ahol megalakult a *héber* nyelvvel foglalkozó bizottság (váád), politikai és irodalmi sajtó és színház születik *héberül*, közművelődési hálózat is *héberül* alakul ki.” (*Larousse, La Grande Encyclopédie*, 10. kötet, 585. o. Párizs, 1974.)

A *Szombat* januári száma közölte dr. Komoróczy Gézához írott nyílt levelem és a megszólított ezzel kapcsolatos reflexióit.

Kérdéseim Komoróczy tanár úr egy kijelentésére vonatkoztak, mely a rádió Gondolat-jel című műsorában hangzott el, majd a *168 óra* című lapban is megjelent.¹

Komoróczy tanár úr kijelentése a következő volt: „Holt nyelvekkel foglalkozom, az ókori Mezopotámia, Elő-Ázsia nyelveivel. Ezek mind olyan nyelvek, amelyek a szemünk láttára haltak ki (mint a sumer, az akkád), illetve szorultak vissza (mint a héber, az arámi) a hétköznapi családi használatból a szakrális szférába.”

Ezt a kijelentést először az *ÉS*-ben (1991. október 30.) megglosszáztam, majd a *Szombat*-ban megkérdeztem Komoróczy tanár urat: „Hébernek tartja-e az Izraelben ma használt nyelvet? Ha nem, miért nem? Ha pedig igen, miért állította, hogy a héber holt nyelv, illetve a szemünk láttára visszaszorult a szakrális szférába?”

Ugyanebben a cikkben, kérdésem feltevése előtt, kifejtettem, *hogy az én véleményem az övével nem azonos*. Gondolatmenetem lényege a következő volt: „Természetesen 3000 év alatt a héber sokat változott. Hosszú ideig csak kevesen beszélték. Szakaszai – a bibliai, a misnai, a rabbinikus és a modern – akár külön nyelvekként is felfoghatók (mint az ó-angol és a közép-angol), de azért még héber marad.”

Komoróczy tanár úr úgy döntött, hogy az én kérdéseimre nem válaszol, de azoknak „ürügyén” (?), a *Szombat* szerkesztőségének felkérésére, a folyóirat és olvasói iránti megbecsülésből kifejti álláspontját a bibliai héber történetéről és sorsáról.

Így hát – mivel a kérdés lényegét illetően az olvasót a mottó többé-kevésbé amúgyis tájékoztatja – én is jobban teszem, ha felhasználom az egyetlen lehetőséget, amit Komoróczy tanár úr a vita folytatására engedélyez, és az ő kérdésére válaszolok.

Singer mint bizonyíték? Kinek?

Komoróczy tanár úr a következőket írja: *Már megírtam a fenti sorokat, amikor véletlenül a kezembe került I.B. Singer A gettó lánya című regénye. A következő szavakkal kezdődik: „Három holt nyelven nevelkedtem: a héberen, az arámin és a jiddisen.” Hadd kérdezzek én is valamit Holländer*

der Györgytől. Azt, hogy holt nyelv, I.B. mondhatja; más nem?

Hadd magyarázzam meg a problémát zsidó fogalmakkal. A zsidó írásbeliség egyik műfaja az *ágádá* (legenda, mese, monda – Eliézer Grósz). Ebben a műfajban a fogalmakat gyakran használják átvitt értelemben, *valami olyan érzékeltetésére, ami pontos jelentésüktől eltér*. A jiddis nyelvre és irodalomra ez különösen jellemző. Azt például, hogy „*riz a tojter ments*” (halott ember) – hogy ennél a jelzőnél maradjak –, nem azt jelentti, hogy az illető meghalt orvosi értelemben, hanem, hogy például tönkrement, többé már nem számít. *Singer szavai nem foghatók fel közvetlen értelemben*. Ez könnyen belátható, ha a harmadik holt nyelvként említett nyelvre – a jiddisre – gondolunk. A jiddisre pontosan ráillik az élő nyelvek sok definíciója közül az, amit a tanár úr egyedülinek tart, hogy ti. emberek azt egyedüli nyelvükként beszélik. (Sajnos a jiddisre vonatkozóan ez már csak múlt időben mondható el, de azért a jiddis mai amerikai művelői – például Joshua Fishman, Mordeháj Schechter, akik Vájnraíkh-tanítványok² – a jiddist ma sem tartják holt nyelvnek.³)

Hogy rövidre fogjam: Singer *regényének* ezzel a „*blikkfangos*” bevezetésével kívánja felhívni a figyelmet a korabeli lengyelországi zsidóság elszigeteltségére. Idézzük ennek szemléltetéséül az első pár mondatot (*ágádá*):

„*Három holt nyelven nevelkedtem: a héberen, az arámin és a jiddisen (bár egyes nézetek szerint az utóbbi még csak nyelvnek sem mondható), valamint egy Babilóniában keletkezett kultúrán: a Talmudon... Óseim ugyan születésem előtt hat- vagy hétszáz évvel telepedtek le Lengyelországban, én azonban alig néhány szót tudtam csak lengyelül. A varsói Krochmálna utcában laktunk, amire legjobban a gettó elnevezés illik.*”⁴

A zsidó írásbeliség másik, az előbbivel szembeállítható műfaja a *hálákhá*, a törvény. Pontos, szabatos fogalmazás, jól körülhatárolható fogalmak jellemzik. Singer szépíró volt. Írásai egyértelműen az *ágádá* műfajához tartoznak. Ha nem kapja meg a Nobel-díjat, talán a másik műfajhoz nem is nyúlt volna soha. Amikor azonban megkapta, írt egy rövid esszét, amely a hajdanvolt zsidó élet, a zsidó irodalom és a zsidó nyelvek legfontosabb jellemzőit foglalja össze *hálákhikus* tömörséggel. Miután szövegét a Nobel-díj átvételekor felolvasta, bilingvis (jiddis-angol) kiadásban, könyv-

alakban megjelentette.⁵ (Ezt fordítottam én le magyarra, és ezt nevezte Komoróczy tanár úr „rövid hírlapi közlemény-”nek – „ha jól emlékszem”).⁶) Nos, a cionizmushoz és Izraelhez kapcsolódó kérdésekről általában igen visszafogottan író Singer vitánk tárgyáról itt a következőket mondja (hálákhá):

„Egyesek a jiddist holt nyelvnek tartják, de kétezer éven keresztül a hébert is annak tartották, és íme, most mégis nagyszerű, szinte csodával határos módon életre kelt. Az arameus valóban holt nyelv volt már évszázadok óta, amikor megszületett rajta fenséges mű: a Zóhár”

(Kiemelés tőlem – H.Gy.)

A fenti szövegből egyértelműen kiderül, hogy Singer abban a műfajban, ami a *hálákhával* rokonítható, (komolyabb műfajban), a hébert nem nevezi holt nyelvnek. Sőt, éppen azt tartja szükségesnek elmondani róla, hogy azt *csak a múltban* tartották annak – és akkor is mások. Ezt fejezi ki a „*tartották*” szó, amely múlt idejű alak és általános alanyra mutat (a jiddis eredetiben: „me hot geháltń”; az angol fordításban: „so was called”). És kik azok, akikre Singer az általános alannyal rámutat? Nyilván – már ti. a szövegből nyilvánvalóan – azok, akik a jiddist a jelenben holt nyelvnek tartják, és Singer szerint nincs igazuk, amit a héber nyelv példája bizonyít, amely – a *valóban* holt nyelvvel, az arameussal szemben – *nem* holt nyelv, csak annak *tartották*. Meg kell mondani – a tisztesség úgy kívánja –, hogy Singer az eredetiben a „*tchiesz há-mészim*” (a halottak életre kelése) kifejezést használta, amit én úgy fordítottam: *életre kelt* (az angolban: it has been revived), és ez a kép közel áll ahhoz a látomáshoz, amit Komoróczy tanár úr idézett fel (Ezékiel próféta nyomán).

Következtetések

Válaszom Komoróczy tanár úr kérdésére tehát a következő: az „*ágádá*” műfajában *mindenki leírhatja, hogy a héber holt nyelv, ha világosan kitészik, hogy ez nem a szó szoros értelmében értendő. A „hálákhá” műfajában azonban egyértelműen le kell szögezni, hogy a héber nem holt nyelv, bár kétezer évig annak tartották, nem úgy mint az arameus, amely valóban holt nyelv.*

Komoróczy tanár úr előbb már idézett kijelentését, hogy a héber és az arámi a hétköznapi családi használatból a szakrális szférába szorult vissza, több millió ember hallotta a rádióban. Feltételezhető, hogy tudatukban – bár valóban futó megjegyzésről van szó, ahogyan a cikk is jellemezte – az elhangzottak még kevesebb distinkcióval rögzülnek majd. Komoróczy tanár úr csak az arámi és a héber között nem tett különbséget. A hallgatók talán a sumér és a héber között sem fognak. Annál is kevésbé, mert a kijelentésben szerepel a „mind” szó is.

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Idegennyelvi Továbbképző Intézetének esetében már nem futó megjegyzésről van szó. Ez az intézet tájékoztató füzeteket ad ki a különböző nyelvekből nyelvvizsgára jelentkezők részére. Összpéldányszámuk több százezer. Ezek a füzetek több tízezer, a nyelvek iránt már feltételezhetően az átlagosnál jobban érdeklődő ember számára készültek. A héber nyelv ebben a kiadványban (mint a többiben is) csak egyszer szere-

pel: a *Héber, ógörög, szanszkrit és egyéb holt nyelvek vizsgája* főcímben.

Amikor ezt szavá tettem, Komoróczy tanár úrra hívatkoztak. Természetesen, hisz ő az ELTE Judaisztikai Tanszékének vezetője, és – hivatalosan legalábbis – a legmértékadóbb személyiség.

A *hivatalos* szót minden ironikus felhang nélkül használom. Mert nem hivatalosan más mértékadó személyiségek is vannak. Hogy csak a magyar anyanyelvűek közül említsek meg néhányat: Patai József, Ávigdor Háméri, Mordeháj Ávi-Saul, Schön Dezső, Itámár Jáoz-Keszt, Dán Dalmát Izraelben; Scheiber Sándor, továbbá József László, Raj Tamás, Mezei András, Kardos G. György Magyarországon. Ők mindannyian „héber”-ről beszéltek, beszélnek, akkor is, ha a bibliai nyelvről, akkor is, ha az újjászületett nyelvről volt szó. Feltételezhető, hogy végiggondolták a dolgot.

Ámosz Oz könyvének magyar címe: *Keresztül-kasul Izrael országában 1982 őszén*.⁷ József László fordította héberből magyarra. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ebben a könyvben *expressis verbis* nincs feltüntetve, hogy héberből fordították. Igaz, József László jegyzeteket is írt a könyvhöz és ott a mai izraeli élet jellemző kifejezéseinek fordításánál ezt egyértelművé tette Ámosz Oz a *Brockhaus-Lexikon*⁸ szerint is *héberül* ír (Hebräisch), s a lexikon ugyanezt a szót használja a tizenegyedik-tizenkettedik században élt Jehuda Hálével kapcsolatban is.)

Egyszóval, *két mérce* van. A kérdés: meg kell-e vizsgálni, van-e mögöttük szemléleti különbség? Hogy érdemes-e ezzel foglalkozni, azt olvasóim megítélésére bízom.

Jegyzetek

1. 168 óra, 1991. okt. 8.
2. Maksz Vájnráikh. A *jiddis nyelv története* (Di gesikhte fun der jidiser sprákh) szerzője. A legkiemelkedőbb, jiddissel foglalkozó nyelvész. A Vájnráikh-tanítványok kifejezést itt most konkrét értelemben használok, de átvitt értelemben is szoktam. Vájnráikh idézett művében (1.kötet 50.oldal) a következőket írja: „A területek eléggé körülhatároltak és a folyamatok eléggé mélyek ahhoz, hogy az ember megtanulja: a zsidósággal kapcsolatos fejlődés eseményeit belülről (a zsidóságon belülről helyezkedve – kiemelés tőlem, H.Gy.) kell vizsgálni, nem pedig egy állítólagosan ‘univerzális’ történelem zsidó sajátosságokat kiszűrő szemüvegén keresztül.” Vájnráikh-tanítványnak tekintek mindenkit – magamat is beleértve –, aki ezt az elvet elfogadja.
3. *Never Say Die!* (Soha ne mondd, hogy meghalt!). Joshua Fishman szerkesztésében megjelent tanulmánygyűjtemény. Tárgya a jiddis nyelv és általában a zsidó nyelvek sajátosságai és története. Hága – Párizs – New York, 1982.
4. Kiss Marianne fordítása, Budapest, Európa, 1991.
5. I.B. Singer, *Di Nobel-rede, Nobel Lecture*, New York, Ferrar Straus Giroux, 1979.
6. Új Élet, 1989. jan. 1.
7. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.
8. *Brockhaus Enzyklopädie*, Mannheim, 1989. 9. kötet, 579. oldal.

Visszakerült helyére a mellszobor...

Engel Adolf száz éve alapította a komlói bányát

Földhözragadt, szegény családban született Pécsen 1820 február 6-án. Apja a Bonyhádról származó Engel Péter házaló volt, aki – mint Feuerstein Emil izraeli történész írja – csupán az imakönyvét hagyta a fiára. Alig múlt tíz éves, amikor kisiskolásként arra kényszerült, hogy házról házra járva öngyújtót és ceruzát áruljon. Összekuporgatott pénzéből kis boltot nyitott, használt holmival kereskedett. A szabadságharcban nemzetőrként vett részt, később fakeskedéssel foglalkozott. Mecsekjánosi határában, Jánosipusztán erdőt vásárolt, fűrésztelepet, majd parkettagyárat alapított. Hozzájárult, hogy a hatvanas években felépülhetett Pécsen az ország máig is a legszebbek közé tartozó zsinagógája. Az 1878-as párizsi világiállításon termékeivel aranyérmert nyert, a király koronás aranykeresztet tüntette ki. A következő években birtokain béreslakásokat, gőzfürdőt, iskolákat építtetett, emberbaráti alapítványokat létesített. Az uralkodó ezek elismeréséül „jánosi-i” előnévvel magyar nemességet adományozott neki.

Hetvenkét éves volt, amikor önerőből szerzett geológiai ismeretei birtokában feltáratva az addig ismeretlen szénmezőket, megalapította a komlói bányát, helyi érdekű vasúttal. A pécsi zsidó hitközség elnöke volt, bőkezű adakozó, nagy emberbarát, aki sokban hozzájárult a város gazdasági és kulturális fejlődéséhez. Baranya megye székhelyén sokáig utca viselte a nevét. 1903-ban bekövetkezett halála után vállalatát fia vezették tovább. Közülük az 1851-ben született jánosi-i Engel József továbbfejlesztette és gyarapította az apai örök-

séget, modernizálta a komlói üzemeket. A nála hat évvel fiatalabb Miksa pedig Fiumében alapított vállalatot, amely a magyar faipar legnagyobb európai exportőre lett. 1895-ben *cserkúti* előnévvel nemességet kapott, ő volt a Foncière Biztosító Társulat igazgatója.

E. J. kiemelkedő helyet foglalt el Pécs közéletében. Irodalmi, zenetörténeti tanulmányokat folytatott. Vitairatot tett közzé Richard Wagner *Zsidóság a zenében* című tanulmányával kapcsolatban, könyvet írt Shakespeare *Velencei kalmárjának* Shylock-ábrázolásáról, bizonyítván, hogy a mű megszületésekor Angliában nem éltek zsidók, a szerző feltehetően sohasem ismert közülük egyet sem, így valószínű, hogy mendemondák alapján formálta meg a kalmár figuráját.

Engel József, aki írásaiiban élesen szembe fordult az antiszemitizmus megnyilvánulásaival, kölcsönös megbecsülésen alapuló, szívélyes kapcsolatot tartott fenn a nagy német zeneszerzővel is, valamint Liszt Ferencel, a világirodalom nagyjai közül Turgenyevvel és másokkal. Műveit szakmai, tudományos és művészi körökben nagyra értékelték, Luigi Galimberti a bécsi pápai nuncius azt írta neki: „Egyházunk semmiképp se viseltetik ellenséges indulattal az Ön hitével szemben, hisz abból származott és számos közös vonásuk van, minők a Szentírás, a Proféták, a Zoltárok és egyebek... Biztosítsa hitsorsosait őszinte rokonszenvemről.”

A harmadik Engel-nemzedékből is jónéhány kiemelkedő

személyiségről tanúskodik a családi krónika. A komlói bányaalapítónak tizenkét unokája harcolt az első világháború frontjain. Volt köztük, aki hősi halált halt, többen megsebesültek.

A század elején Komló egyik terén bronz mellszoborral ismerték el a magyar ipar felvirágoztatásáért sokat tett Engel Adolf érdemeit. Az emlékművet a következő évtizedekben két alkalommal eltávolították a helyéről, s csak a helyi bányászoknak volt köszönhető, hogy titokban megőrizték, nem hagyták beolvasztani. Az üldöztetéseket túlélő utódok és rokonok közül a New York-i magyar zsidó közösség megbecsült tagjának, dr. Stein Marcell mérnöknek felesége, jánosi-i Engel Rózsi, a Columbia University Oral History részlegének munkatársa a múlt év nyarán arról kapott értesítést Tóth József komlói polgármestertől, hogy dédapjának, Engel Adolfnak múzeumban őrzött mellszobrát Komló városá nyilvánításának 40. évfordulóján újra felállítják.

(vadász)

Száz éve született Jánosi-i Engel Adolf a komlói ipar megalapozója

Riportpályázat

A Szombat szerkesztősége riportpályázatot hirdet. Pályázni lehet a jelen vagy a közelmúlt (az elmúlt négy évtized) olyan történéseit, sorsait vagy jelenségeit feldolgozó írásokkal, melyek zsidó vonatkozásúak, s terjedelmük nem haladja meg a 8 gépelt oldalt (egy gépelt oldal 26 sor, 60 „n” széles sorokkal).

A pályázat határideje: 1992. május 31.

Eredményhirdetés szeptemberi számban. A díjazott riportokon kívül a beérkezett legértékesebb írásokat a Szombat folyamatosan közli majd.

A díjakat a szerkesztőség tagjából álló bíráló bizottság ítéli oda. Az I. helyezett 5000 forintos, a II. 3000 forintos jutalomban részesül, s a III. helyezett egész éves Szombat előfizetéshez jut az 1993-as évre.

Fotópályázat

A Szombat szerkesztősége fotópályázatot hirdet. Várjuk azokat a pályaműveket, melyek a zsidó sorsot, annak jellegzetes momentumait örökítik meg az elkaptott pillanatban, bárhol kattant is el a fényképezőgép. 9x13, vagy 13x18 cm nagyságú felvételeket várunk, akár színes, akár fekete-fehér kivitelben.

A pályázat határideje: 1992. május 31. Eredményhirdetés szeptemberi szá-

munkban. A díjazott felvételeken túl a legértékesebb alkotásokat a Szombat folyamatosan közli majd.

A Chagall-kör által felajánlott díjakat a kör művészeiből alakult bíráló bizottság ítéli oda. Az I. helyezett 5000 forintot kap kézhez, a második 3000 forintos jutalomban részesül, s a III. helyezett egész éves Szombat előfizetéshez jut az 1993-as évre.

Változások

A közelmúlt változásaira utalt a Budavári Palotában napokban zárult fotókiállítás címe. A beküldött kétezer kép negyedét állították ki. Közülük a legnagyobb értéket a riporter kategóriában láthatók mutatták fel, míg a természet, az akt és portré, az alkalmazott és divatfotó művészei látványos, ám többségükben újdonságot nem nyújtó műveikkel jelentkeztek.

A riporterek sikere érthető. Az elmúlt évek hazai és kelet-európai eseményei a történelem nagy és ritka pillanatai voltak – meg kellett örökíteni azokat. Évtizedek után ez a kiállítás az első, amikor a zsűrinek nevezett cenzúra megnyitás előtt nem tüntette el a nyomorúságot, a megszállást, egyes politikusok groteszk fintorait, öntelt-ségét eláruló képeket.

A rangos szemlén örömeinkre zsidó témák is szerepeltek. Ezek között volt Várnai László „Száz kapu” ortodox negyed című jezsuita utcaképe és Boros Fe-

Bármicóra készülődve

renc szatírja: a nyomorúságos újságárusnő földre helyezett lapjain olvasható fejléc Új Élet Színvonal címmel egészül ki.

A Szombat januári számában tudósítottunk az oroszországi olék budapesti napjairól, címlapunk is róluk „mesélt”. A sok megpróbáltatást átvészelők zavartsága, az életük minden munkájának gyümölcsét befo-

gadó batyuk, a faszizmus elleni hősiességük kitüntetései ragadták meg Weber Lajost, a Mai Nap fotóriporterét Exodus sorozatában. A Kurír munkatársa, Révész Tamás egészen különleges, bizonyára még sohasem fotografált témát választott: egy 16 éves budapesti ifjú körülményeinek eseményeit. A Tradíció sorozat 10 képből áll. Látjuk rajta az Ábrahám szövetségébe való felvételéhez szükséges tanulást a már felnőtt fiatalnál, a málenolás fázisait, majd a szövetség új tagját tanítói, barátai ünneplése közben.

Nem frázis, nem túlzás, ha azt mondjuk, a Változások című kiállítás is hozzájárult önismertetünkhöz s megismertetésünkhöz. S ez nem kevés!

(-i -l)

„Jevorehehá Ádonáj...”

ETIÓPIAI ZSIDÓ NÉPMESÉK

A só panasza

Egyszer a só találkozott Istennel, és elpanaszolta neki a bánatát:

– Ezek az asszonyok, miután megőröltek, és megsózták velem az ételeiket, akkor még alaposan megfűszerezik és megborsozzák, annyira, hogy már az én ízem nem is érződik. Vajon az emberek miért nem tisztelnek engem úgy, ahogyan megilletne?

Isten a következő szavakkal vigasztalta a sót:

– Én sem vagyok másképpen, mint te. Lám, én adok az

embereknek gazdagságot és nagyságot. És mit mondanak a gazdagok? „Megvan a rátermettségünk, az ügyességünk a tevésre-vevésre – ez hozza meg nekünk ezt a nagy tisztességet.” És mit mondanak a hercegek meg a királyok? „Az erőnk, a háborúban való bölcsességünk és hősiességünk révén érdemeltük ki ezt a hatalmat.”

És amikor egy ember elköltözik a világból, azt mondják a többiek: „Súlyos betegségben halt meg.” „A sebeibe halt bele.” „A korbácsütések okozták halálát.” „A láz vitte el.” „A pestis, az volt az oka.” De *senki sincs*, aki azt mondaná: „Az Örökkévaló adta, az Örökkévaló vette el. Az vette el az életét, aki teremtette. Visszatért a lelke Istenéhez.” Látod már, hogy engem sem tisztelnek ezen a világon úgy, ahogyan megilletne engem?

A macska és az egér

A macska egy egérlányt akart feleségül venni. A két család meg is egyezett a feltételekben, és kitűzték az esküvő napját.

Hanem az esküvő előtt a macskák, a vőlegény rokonsága, összebeszéltek és megegyeztek, hogy

ellátják az egereknek, a menyasszony rokonságának a baját: majd ha elindulnak, hogy a vőlegényt az esküvőre kísérik, nagyhirtelen rárontanak az egerekre, akik a mező szélén fogják várni őket, és széttépik valamennyit.

Csakhogy az egér kétszerte olyan ravasz, mint

a macska, s az esküvő előtt az egerek is tanácskoztak, és az egyik azt mondta: – Ki tudja, a macska más népek nem az jár-e az eszében, hogy hirtelen-váratlan lecsapjon ránk? Bizony, okosoknak kell lennünk, és meg kell előzünk a veszedelmet. Ás-

sunk csak egy csomó lyukat, hogy szükség esetén elbújhassunk bennük.

Az egerek hallgattak tanácsára, és sok mély lyukat ástak maguknak a mezőn.

Amikor elérkezett az esküvő napja, jöttek a macskák csapatostul, hogy harsona- meg ének- szóval elkísérik a vőlegényt.

Az egerek körtánc- cal fogadták őket a mezőn. de mindegyik egér nagyon ügyelt rá, hogy a legközelebbi lyuk nyílása mellett táncoljon.

Az esküvőből nem lett semmi, és a macskáknak, mivel egyetlen egeret sem bírtak megfogni, üres kézzel kellett távozniuk.

A macskák ettől fogva gyűlölik az egereket halálos gyűlölettel.

A két cimbora

Két szolga kiment az erdőbe fát vágni.

Az egyik feljutott a hegy tetejére, és onnan meglátta a Tana-tavat. Ahogy ráemelte a szemét az égre, látta, hogy az égboltozat milyen végtelen messzire terjed ki.

Ekkor ennek a szolgának a szájából kifakadt a

kívánság: – Bárcsak lenne egy akkora tányér, mint a Tana-tó, teli kendermag-kásával, s hozzá egy akkora cipó, mint az égboltozat!

Cimborája, aki a hegy lábánál állt, meghallotta ezeket a szavakat, és odakiáltott amannak: – Hány embernek gondoltad a kívánságodat?

Azt gondolta magában az első: – Ha azt mondom neki: „egynek”, azt fogja hinni, hogy én egyedül magam akarom megenni az egészet, és akkor megharagszik rám. – Ezért aztán azt válaszolta: – Kettőnek.

Hanem a cimborája, aki még nála is nagyobb bendőjű volt, azt felelte: – Mekkora bolond vagy, komám. Hiszen nekem egyedül alig lesz elég az egész tányérral, hogy ehetne belőle kettő?

A szerzetes és az útonálló

Egy szerzetes úton volt, bal vállán hosszú husángot vitt, jobb kezében egy feszületet.

Valaki, aki éppen arra járt, és találkozott vele, megkérdezte: – Mirevaló egy magadfajta szerzetesnek ekkora husáng?

A szerzetes felelte: – Aki békés gondolatokkal közeledik felém, ezzel megáldatik – s előmutatta a jobb kezében levő feszületet. – De ha valaki gonosz gondolatokkal jön rám, megízleli ennek az ízét – s most a husángjára mutatott.

Ahogy ment tovább, összeakadt egy útonállóval, aki leterítette, és elrabolta tőle holmijait és ruháját. Amikor az útonálló odább akart állni, utána szólt a szerzetes: – Megfeledkeztél a lábbedlimről!

Az útonálló visszament, hogy elvegye a szerzetes lábbedlijét is, ámde amikor lehajolt, hogy le-

húzza a szerzetes lábáról, az a kezében lévő husánggal leterítette kifosztóját.

Kérdezte az útonálló: – Micsoda dolog ez, atyám? Szerzeteshez illő dolog ez? Hát nem az áll-e az *evangéliumban*: Ha megüti valaki a jobb orcádat, tartsd oda a balts!

Felelte a szerzetes: – Valóban igaz a dolog, de olykor az ember szíve a *Tóra* szavai felé hajlik, s abban az áll: Szemet szemért, fogat fogért.

Jólesz László fordítása

A fenti szemelvények Dov Noj (szerk.) Szippuré Béta Jiszráél c. könyvéből származnak, amely a Habermann Institute for Literary Research Lod kiadónál jelent meg 1990-ben.

Ki kérdezett téged?

Tímár Éva beszélgetése Magén István festőművésszel

Keskeny falépcső vezet a műterembe. A lakás minden szegletében képek, nemcsak a műteremben, de a nappaliban és az emeletre vezető lépcső mentén is. A műtermet az ablakon beszűrődő éles fénysugárszeli ketté. Vegyszerek szúrós szaga terjeng, meg a lenolaj és a damárlakk édeskés illata. A sarokban szerszámok, vásznak, keretek, vegyszeres üvegek, spray-k, zsákban modellgipsz, cement, réz- és falemezek gondosan élükre állítva. Az alábbi beszélgetés 1991 őszén készül Magén István műtermében.

– Ön nem élt a holocaust idején. Képei megrázóak, mintha ott lett volna, mintha mindent átélt volna. Egy 25 éves fiatalembert mi készítetett a holocaust-sorozat elkészítésére?

– Honnan tudja, hogy nem éltem a holocaust idején? Lehet, hogy egy kárpátaljai, vagy lengyel kabbalista reinkarnációja vagyok. Fejét lemeztelenítették, megfosztották büszke oldaltincseitől, kétágú prófétai szakállát röhögve mutogatták. Nem korbácsolták meg, mint ama kétezer éves történetben egy másik rabbit. Szeme láttára égették el apró gyermekeit és légiesen finom asszonyát. Megfeszítetés helyett gázkamra, fuldoklók üvöltése, egymásba csavarodott testek. Bűneinket csak Isten érti. Beszédünk van egymással.

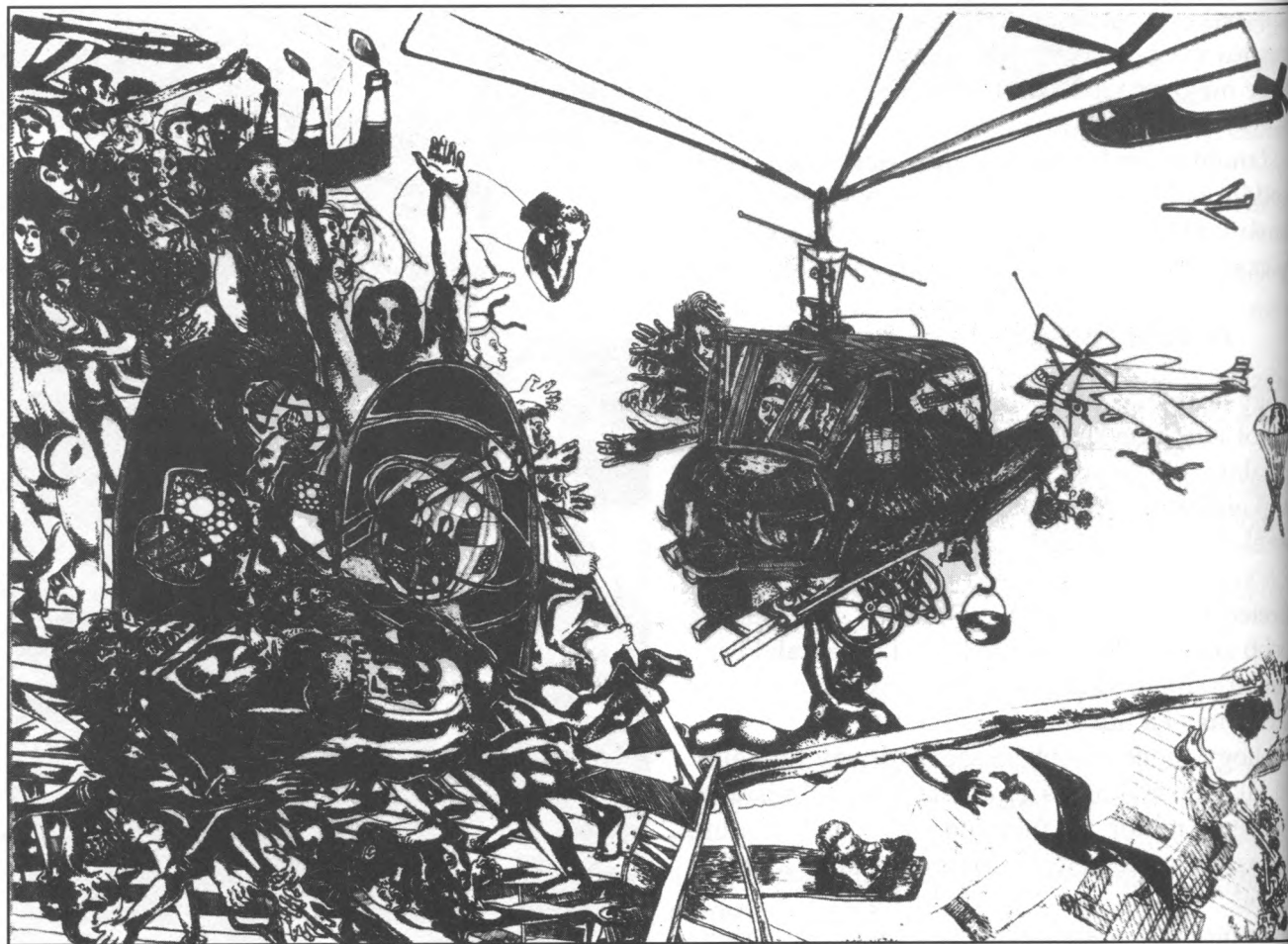
Ne mondja senki, hogy nem éltem a holocaust idején. Anyám pontosan tudja az évszámot, egy liftben bújtt meg éppen, én dobogtam a szíve alatt. Apám kikötve Ukrajnában, fejét jéggé fagyott hótömbök zárták kalodába. Ott lapultam bennük. S mikor apámat részeg katonák levágták a kötélről, lezuhant a teste, mint a megmerevedett hal, csuklójából patkzott a vér. Valakinek nem kellett a halála.

És én még a halálról akartam beszélni, és tessék, megmentették az apámat. Csak ne számolgatná folyton, hogy a családtagjaiból hány veszett oda, csak ne gondolna folyton apró, feketeruhás édesanyjára, mert a férfizokogást nem tudom elviselni.

Hát ezért csináltam a holocaust-sorozatot. Ott álltam a gödör szélén, mely már egészen megtelt az ember nevű képződmény maradványaival, ragacsos, nyúlós amőba-szerű formák tapadtak egymásba. Nevük volt egyszer, kalapot viseltek, asztalnál ültek fehér ingben, és most azt kérdezzétek: Istenem, annyit beszélgettünk. Miért hallgatsz most?

Olyan síma volt a litográfus kő a műhelyben, mint a friss hullák bőre. Meszet hintenek ránk, a pusztulás ínycsiklandozó látvány, meg kellene festeni, mondjuk Caspar David Friedrich modorában, amint egy ködös hajnalon német SS-ek serénykednek egy hatalmas gödör körül. Élmény. Érdekes volt bevonulni Lengyelországba. Túristaút, százezrek kinyíffantása, kattog a fényképezőgép.

Miért készültem a holocaust-sorozatra 25 évesen, 20 éve

Maszada

Az életben maradtak karneválja

sen? Nem tudtam felrajzolni a Jupiter holdjára, ezért rajzoltam egy kódarabra, itt, a Földön. Mi egyébként is kőlapokon kapjuk az utasításokat, így kommunikál velünk Isten. Megcsókolom a selymesre csiszolt követ, ahol az enyéim fekszenek, készülődve egy újabb útra ezen a Föld nevű agyrémen.

A holocaust megmenekültjeivel találkoztam. Fehér lepelben meneteltek, az elmeógyógyintézet udvarán. Igazuk van, akik legyintenek. Visszavonom a holocaust-sorozatot, nem történt semmi, sokan visszajöttek, itt ülnek dagadt lábbal, asztmásan, fekélyesen, sajgó prosztatával. Visszajöttek. Elnézést.

Ki kérdezett téged? (Mármint engem.) Többen vannak, mint annak előtte. Hogy lehet ez? Tőlük minden kitelik. Vissza akarnak menni a lakásaikba. Ilyenekről holocaust-sorozat! Nevetséges.

Húsz fokos hidegben, meztelenül fogtok állni. Egy kicsit meg is fogunk locsolni benneteket. El vagytok kényeztetve. Ez nem négycsillagos hotel. Ez nem operaház. Fel a fára és kukorékolj. Vízet neki! Szobrok lesztek. Jégből. Lámpaernyőt, meg szappant csinálunk, meg gyerekhajból puha párnát. A hóhér vasárnapja. Auschwitzi idill. Halk Wagner, továbbált lámpaernyő, rugalmas párnák szőke copfokból. És álmodozni...

Gyerekek az iskolában. Tanító néni kérem, az apukám azt mondta, hogy a zsidókat ki kell nyírni. Tanító néni kérem, ezzel a bikacsökkel az apukám verte a zsidókat. Hajrá Tito, fuj-fuj zsidó. Nagyszünet, kis pogrom.

Van egy figura a holocaust-sorozatban, amelyik rád hasonlít. Él. Elve felejtették. Nem tehetnek róla. Egy szép, kővér fenék is van. Valószínűleg egy nőé...

És ez a létra! Csontvázszerű figurák táncolnak a hullahegyben. Fejükön frissen sarjadt haj. Vad örömtáncot lejtenek saját csontjaik zenéjére. Megmenekültek. Mert hát azért sokan visszajöttek, kérem szépen. Tele van velük a diliház.

A pardésziai elmeógyógyintézetben, Izraelben, például egy öreg lengyel asszony előtt nem szabad tüzet gyújtani, mert őrjöngeni kezd, ha lángot lát.

– Ennyi hulla?! Normális maga?

– Jó kérdés. Csodák-csodájára én sem vagyok az. Mert amikor 43-ban Debrecenben kigyulladt a szénatér, a munkaszolgálatosokat vették elő. Leégett párszáz tonna, hálisitenek. A katonák kirángatták a szőlőgyökereket a földből, és a rögös bunkóval csépték őket órákon át. Köztük volt az apám is. Lehetek normális? Veszett farkas lett belőle. 32 éves volt, mint József Attila, születésnapjára ajándékként lebunkózták. Horpadt aggyal szép az élet. Valakire rá kellett önteni azt a sok szart, hát ráöntötte az anyámra. El is váltak 49-ben. Három éves voltam és filozófus. Na de kit érdekel mindez? Bocsánat. Várom a kérdést.

– Tehát Ön úgy érzi, hogy egyéni sorsa, magánélete szorosan összefügg azokkal a hatásokkal, amelyek családtagjait, sőt az egész zsidóságot a holocaust alatt érték?

– Úgy! Amikor vagont raktam a Józsefvárosin, minden lapát után úgy tűnt, mintha nem fogyna, hanem növekedne. Sovány voltam és csupa izom. Egy csepeli sráccal méregettük a szív-lapátot. A Fény utcai piacon megtanultam szakszzerűen felemelni a ládákat. Reggelként kihalásztam a patkányokat a kovászos uborkából. A kábelgyárban átugrálni az izzó huzalokat. A kézműnél vállrabillenteni a 120 kilós bálákat. Jom Kippurkor nem ettem. Az egyik segédmunkás keretlegény volt, egy Kóbor nevű meg nyilas. Minden utcát ezekről a rohadt zsidókról neveznek el, – mondta V. elvtárs az IKV-nál. A zsidók, meg a svábok. – mondta Feri és újra töltött. Hova menjek? „Az Ön kiutazása közérdekelt sért.” Tizenkétzer.

Most én kérdezek magától. Mire jó ez az egész?

Srác koromban a nyarakat tanyán töltöttem, a keresztény mostohaapám szüleinél. Na, ez volt a buli. Látott már zsidó

disznópásztort? Nézzen rám. Hú, de jó volt. Csak a káromkodás ment nehezen, mert ugyebár úri gyerek vagyok. Egyszer megbetegedtem a tejtől. Egy tanyasi gyereknek egy-két pohár langyos, egyenesen a csöcsből meg se' kottyán. Egy pesti zsidókölyöknek, egy filozófusnak, aki három éves korában már folyékonyan dadogott, hát annak ... Megszerettem a parasztokat. Ők is engem. Mindenki szeretett, csak a mostohaapám utált szörnyen. Valami ősi ellenszenv honolt közöttünk. Magasrangú tiszt volt, a káromkodás atyamestere, bikaerős, egyszer a meccsen egymaga szétkergetett vagy tíz embert. Nem tudom, miért gyűlölt. Valószínűleg, mert megvertem a sakkban. Én sem szeretek kikapni kilenc éves vakarcsoktól. Na hagyjuk. Szent a béke. Az élet pörög, öregszünk, változnak az erőviszonyok...

Bírja még? Szóval aztán annyira volt köztünk a gyűlölködés, hogy kirúgtak otthonról. Leköltöztem egy kétszer három méteres pincehelyiségbe, ott laktam négy évig. Legjobb volt hova vinnem a csajokat. Téli éjszakákon úgy átfáztak a belem, hogy véreset... Ezt ne írja be. Így volt. Inni kék – mondta egy haverom a gyárban. A macska a szekrény tetejére kölykedett. Mosókonyhában volt a műtermem. Csóró, szerencsétlen voltam. Ez az igazság. Napi tíz forintból éltem. Na ne ájuljon el. Nagy pénz volt ez a hatvanas években. Tíz deka kolbász mustárral, fél kiló kenyér, korsó sör. Barátok? A Szentgyörgyi Jóskának sokat köszönhetek. Ha ő nem segített volna, nem lettem volna festő. Eljöttek mások is a pincébe. Rengeteget kínlódtam az anyaggal. A Benedek Gyurka is lejött. A Kis Gyurka felháborodott. Ilyen sötéten festeni, baszd meg! És otthagytott. Igaza volt. Kissé komor korszaka volt ez az életemnek, úgy is mondhatnám, hogy „sötétben láttam a világot”.

Na, pihenjünk egy kicsit. Szívesebben festek, mint dumálok. Ne higgye, hogy hülye vagyok az irodalomhoz. Komolyan készültem az írói pályára. Nem vicc. Utóljára 86-ban jelent meg versem a *Népszavában*. Az Itámár bevett az antológiába 1980-ban. A *Hangyák* című versemet ő fordította ivritre. Én meg illusztráltam. Megvan a kötet. Erre büszkébb vagyok, mint bármire, amit eddig elkövettem. Hogy-hogy melyik Itámár? Itámár Jáoz-Keszt, a költő. Az Eked kiadó. Nem hallott róla? Nahát, magával is meg vagyok áldva.

Ma fecsegőnapot tartok, és aztán két hétig nem tudok majd dolgozni. Nem szeretek a múlttal foglalkozni. Irodalmi ösztöndíjat kaptam a Szohnuttól egy verseskötet, amit hárman fordítottak, Itámár, Jákov Gát, a költő, meg Ziva Kajner festőművész. Már kész volt a kefelenyomat az Ekednél, csak annyira vágytam látni Budapestet, hogy visszalógtam. Frankón. Az asszonnyal persze, meg a kutyussal.

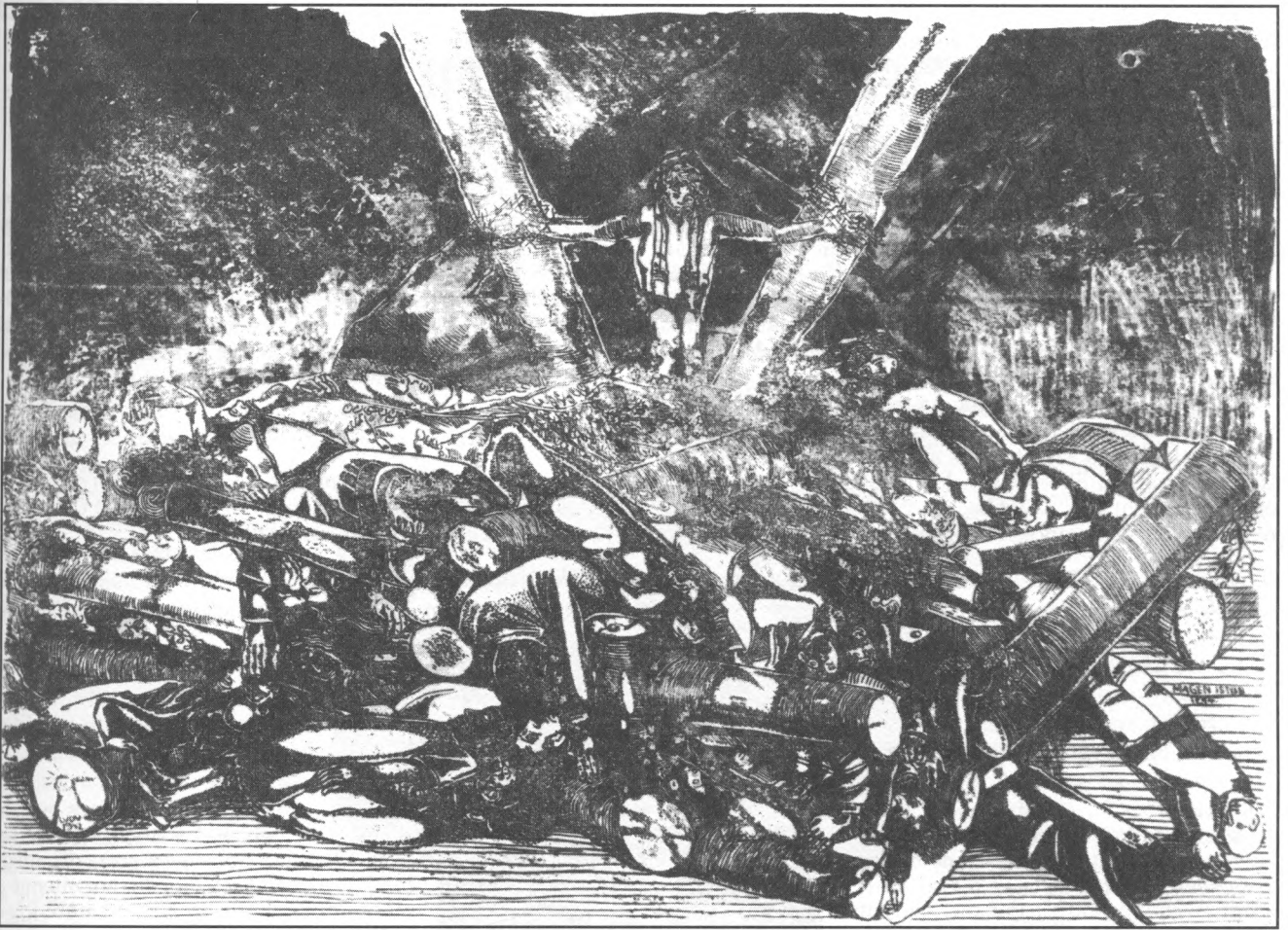
Na, most mondja meg, hogy tulajdonképpen mit akar tőlem? Hogy miért készítettem a holocaust-sorozatot, meg hol, meg mi készítetett...? Erre nem tudok válaszolni.

– A közönség hol láthatta először ezeket a képeket?

– A Múcsarnokban, a Nemzeti Galériában, meg az Ernstben, meg mit tudom én. Nem vásároltak, államin sem. Értendő. Ki vesz egy ilyen képet? Nézze például ezt. Egy csomó hullá és a jobboldalt egy háftling-zenekar húzza a talpalávalót a gázbamenőknek. Agyrém! – mondja maga. De én tudom, hogy igazság. És a kerítésdeszkán egy töviskoronás lábfej, mint ama rabbié, akinek nevében halomra gyilkolták az őseimet. Vagy itt. Auschwitzi tájkép, hullahegyek. Úgy, ahogy volt, saját átköltésben. Már a csirkecsontokban is tetemet láttam. Teljesen az agyamra ment. Akkor nősültem, albérletben laktunk, a feleségem tartott el. Csak úgy tudtam dolgozni, ha bekapcsolt a gépezet... Amikor ilyen állapotba kerültem, egy kortyot sem ittam, pedig nyolc korsóra voltam hitelesítve abban az időben. A tiszta, józan ész, illetve a józan örület, örökletes dolgaim, beidegződött reflexeim irá-

Tájkép Európában

Egy sor ember, egy sor fa

nyitottak. Valamiféle automatizmus munkálkodott, gondolkodnom nem kellett. Vázlatokat nem készítettem. Annál többet kutattam a Rabbiképző könyvtárában, a Zsidó Múzeumban és másutt. Rábukkantam egy fényképre, csak a fényképek érdekelték, melynek a hátára az volt írva: egy sor ember, egy sor fa. A Ivovi (régén Lemberg) embermáglyát ábrázolta, melyről már olvastam. Megrázó élmény volt. Mit megrázó – az az érzésem támadt és hetekig fogva tartott, hogy az emberi lét csak büntetés, maga a pokol, hogy majd valahol egy jobb világban megvalósítsuk mindazt, amit humanizmus címén megcsúfoltunk(tak). A fotó csak rálápatolt erre. Hát mégis igaz! – gondoltam. Mert a szívem csücskében végig abban reménykedtem, hogy hátha... hátha mégis kitaláció. Három hétig készült a kő. Napi két-három órát dolgoztam rajta, utána mindig elviselhetetlen fáradtságot éreztem. „V” alakban nőtt fákhoz, vagy oszlopokhoz, szögdesdróttal kikötve áll a vézna Sámson, és tehetetlenül nézi a fahasábok között felismerhetetlenné zúzott testeket, az övéit. Nem volt Sámsonunk és nem volt Istenünk. Milliő torok üvölthette volna az ősi fohászt: Aba, aba, lama sabaktáni! (Atyám, atyám! Mért hagytál el engem?) A gumizás, szárítás, a nyomtatás kábé egy hetet vett igénybe. Kis példányszámú, 15-20 lapos szériákat készítettem, melyek elkerültek mindenfelé, nekem már csak pár darab, főként próbanyomat maradt.

1974-ben a Zsidó Múzeumban mutattam be az egész anyagot. A háború óta az enyém volt az első kortárs kiállítás a Perlmutter-teremben. A 60-as évek vége óta rendszeresen jártam templomba. Valószínű, ennek volt köszönhető, hogy dr. Seifert Géza csak bekukkantott a mappába és bólintott. Ilyen egyszerűen ment. Az egész rabbikar segített. Mármint a mostani negyvenesek, akkor szeminaristák. Mindenesetre nem volt előny a művészeti élet asztalán egy zsidó múzeumi

meghívó. Színes, könyomatú plakát készült héberül, amit kitettünk a múzeum kapujára. azon vitatkoztunk, hogy az Istvánt aleffal írják-e, vagy ájinnal. A fogadtatás? Tömeg a megnyitón. Sírtak. Sajnálom. Nem akartam. Nemcsak holocaust volt. Frászt... Szerelmes voltam a hászidizmusba. Sírjg tartóan.

– *Hogy fogadta a sajtó?*

– Na ez érdekes. Megkeresett egy ifjú titán. Sűrű, göndör haja volt a legszembetűnőbb. Tamás Ervinnek hívták. Komoly arccal jegyzetelt, majd megjelentetett egy remek kis beszámolót a *Pestmegyei Hírlapban*. Polnauer Sanyival elmentünk az ÉS-be ahhoz a zsidó személyiséghez, akinek a nevét nem akarom megemlíteni. Kerek-perec megmondta, hogy ő erről nem írhat. Azóta is tisztetem az őszinteségéért.

1975 őszén a Ferencvárosi Pincegalériában (Fiatal Művészek stúdiójának galériája) nyílt kiállításom, kizárólag a holocaust-sorozatból. Én akkor már Amerikában voltam negyven képpel, a Herman Lipót festőállványával, egy bibliával, egy Radnóti, meg egy József Attila kötettel. Sikereim voltak, csak mindig azt kérdezték, hogy hol az eredeti? Hiába magyarázkodtam, hogy az eredeti a kövön volt, lecsiszoltam. Az egyik kiállításon egy katolikus pap tolmácsolott. Megsértettem azzal, hogy azt mondtam neki, hogy nem hiszem, hogy a zsidók megfeszítették Jézust. Maig sajnálom...

A ferencvárosi kiállításomat S. Nagy Katalin nyitotta meg, 1975 októberében. Nem tudom, mi történt, kritika egy szál se', halott ügy a halottakról. Az *Új Élet* majd minden kiállításomról beszámolt, jó volt a kapcsolatunk. Sós Zsuzsával, a megboldogult Kecskemétiével, meg Zsádányival. Áldott legyen az emlékü! Én azonban fontosabbnak tartottam, hogy odakint, a nyílt vizen hogyan reagálnak.

– *Izraelben hogyan fogadták?*

– Dávid Giládi megnézte, húzódozott. Aztán figyelmeztettek, hogy ha elterjed, hogy holocaust festő vagyok, senki sem fog vásárolni. 1976-ban a tel-avivi újságíróházban 45 képet állítottam ki, abból mindössze 8 darab holocaust kép volt. Nagyszerű kritikákat kaptam a Háárecben, meg a Mái-rióban. Az Életben maradtak karneválját is lehozták. Nem akarok dicsekedni, de nagy siker volt. Dugig telt a hatalmas terem, még az utcán is álltak. A tel-avivi alpolgármester, Jichák Árci nyitotta meg. Rengeteg barátot szereztem. Egymásnak adták az emberek, hogy jött egy magyar festő. Mái-riában sem tudom, hogy minek köszönhettem. Még Haifáról is jöttek, Herzlijáról, Rehovotról, Natanyáról, Rámát Gánból, Bné Brakból... Hadd ne soroljam.

– Van-e Izraelben holocaust művészet, és egyáltalán hogyan viszonyulnak ehhez a témához?

– Az izraeliek nem szeretik, ha sajnálják őket. A holocaust festészet nem jelenik meg tárlatokon, galériákban. A Jád Vasém falai között szembesülhetünk vele, s aki járt ott, tudja, hogy mártírjaink emlékének méltóbb helye nincs. Aki egyszer felment Jeruzsálembé, az tudja, hogy ide miért mennek fel. Aki elzarándokolt a Herzl-hegyre, annak begyö-

gyulnak a sebei. Ember ennél többet nem tehet. A másik holocaust-központ a Hákibuc Hálohámé Hágetáot (A Gettó harcosainak kibuca), a legszínvonalasabb holocaust kép-gyűjtemény ott van, állandó kiállítás formájában, melyben négy munkával képviselve vagyok.

– Festményeinek nagyrésze erősen kötődik a zsidósághoz. Zsidó művésznek vallja-e magát?

– Izraelben négy évig tanítottam az Ávni Institute-ban. Én vezettem be Barcsay művészeti anatómiáját. Az ország színei elsöpörték a sötétet, a komor tónusokat. Jeruzsálem, Galil, a tengerek, a Kineret, a Negev színeit látom ma is munka közben. Tegyem le a nagyesküt, hogy melyik skatulyába vágyom? Ezt úgysem lehet szavakkal eldönteni. Én úgy érzem, hogy oda is tartozom, meg ide is. Aki címkézni akar, annak most törnie kell a fejét...

*

Besötétedett. Az ablakok nyitva vannak. A sarokban egy perzsa macska figyel. A csipős esti levegő átfúj a műtermen. Csak most veszem észre, hogy az egész testem remeg.

Az interjút Magén István grafikai illusztrálják.

Írók és vámosok

Kertész Imre: Jegyzőkönyv
előadja: Kornis Mihály

Kornis Mihály nem utazik külföldre. Nemrégiben, „utazni képtelen magyar zsidóként” így mentette ki magát külországi meghívói előtt: „...mintegy génjeimben hordom az irtózatot minden lehetséges utazástól, vasúti vagontól, államvédelmi határőr-katonaságtól”.

Kertész Imre utazni akart. Mindössze ide a szomszédba, Bécsbe, mindössze huszonnégy órára. Itt és ma, egy abszurd és minden épeszű magyar ember által kijátszható, számára viszont ismeretlen és felfoghatatlan vámügyi szabály miatt le is szedték a vonatról. Hegyeshalomig jutott.

A magyar zsidó írók és a magyar vasúti kapcsolata nem épp sikertörténet. Örkeny színművének gondolatát variálva: vérkonok az előbbieket is – csak épp az utóbbi-tól való viszolygásban.

És most havonta néhány estére Kornis Mihály kiáll a Katona József Színház új kamaraszínházának, a Kamrának parányi színpadára, és egy szűk órában előadja Kertész Imrének az eset kapcsán született *Jegyzőkönyv* című dokumentum-elbeszélést, amely tavaly nyáron jelent meg a 2000 című folyóiratban.

Az est esemény. A holdudvara miatt csakúgy, mint önmagánál fogva. Az ifjabb pályatárs ritka kollegiális gesztussal emeli át a nagyszerű írást egy más közegbe, ahonnan megszokozott helyzeti energiával sugárzik ki. Újabb embercsoportok ismerhetik meg a világképpé, tragikus létfilozófiává tárgult anekdotát, melynek a magva nem az, hogy Kertész Imre magyar állampolgár engedély nélkül akart kivinni négyezer osztrák schillinget, és lebukott, hanem az, hogy Kertész Imre magyar zsidó író a vércseként lecsapó hatósági kérdésre csak ezer schillinget vallott be. Hogy miért is? Mert eszmélő korától védekezésre és álcázásra kényszerítették: *látogatás-szabadsága is csak a rab szabadsága volt, és ebben mi sem változott.* „Miért hittem, hogy mást tehetek, mint amit eddig tettem?”

Mindezt persze egy hivatásos színész is előadhatná; rábízna az igazgató, megrendezné a rendező, ő pedig hozzátenné a maga profizmusát, és Kertész Imre írása hatásosan kerekednék ki a pódiumon, a képernyőn vagy netán a mikrofon előtt; hogy mindeközben maga a színész mennyire azonosul a szöveggel, az a magánügye. Elvégre arra is volt példa, hogy Othello és Jágó alakítói előadásról előadásra szerepet cseréljenek.

Kornis viszont határozott színészi vénája ellenére sem színész. Az ő választása, az ő interpretációja őt jelenti, szóróüstül-bőröstül. Választását nyilván az azonosulás és a sorsközösség nyilvános vállalásának, némi exhibicionizmustól sem mentes, de azal együtt példaértékű óhaja motiválta; de egyszersmind mégsem egy megkettőződött, ifjabb kiadású Kertész Imre áll a színpadon, hanem a jól ismert Mityu, aki úgy interpretál, mintha vele magával esett volna meg a történet: szenvedélyesen, dacosan, gyilkos iróniával, és azzal a gyermeki felháborodással, amely rádöbentett: itt

áll saját művének, a *Hallelujának* eszményi Lebovicsa, a saját életrajzában vendégeskedő örök kamasz. És ugyanakkor az azonosulást valami résztvevő, de távolságtartó fölény is színezi: lám, lám, Imre, miért nem énám hallgattál – eleve nem kellett volna vonatra ülni...

A végén persze Kertész Imre is eljut ehhez a felismeréshez. És így áll végül előttünk a dobogón valami furcsa, egyszeri lény, egyszerre Janusként és Castor-Pollux-párosként, egyégy gyúrva két magyar és zsidó értelmiségiből, két megsebzett humanistából, aki a gesztussal – azzal, hogy mégis érdemesnek tartották megformálni: leírni, előadni, ami történt – ha nem is reményét, de reményénél többet: további létezésé vágyott értelmét fejezi ki: ha négyezer schillingjüket nem is, legalább íróasztalukat rejthessék el a vámhatóság elől.

Szántó Judit

Évszázadok héber dallamai

TOMKINSÉK A LITURGIA SZOLGÁLATÁBAN

Zenei életünkben egyedülálló sorozat bemutatására vállalkozott a *Budapesti Tomkins Énekegyüttes*. Az elmúlt hónapokban alkalomról alkalomra a legjelentősebb felekezeti liturgiák keresztmetszetét adták a Budavári Palota E épületében, a Királypincében.

„A liturgiák eredete és művészete” című Szakrális Művészeti Szabadegyetem sorozattal párhuzamosan szombat esténként élő hangversenyeken ismerhette meg az érdeklődő közönség (telt ház mellett) az egyes liturgiákat és azok műzenei vonatkozásait.

Az előadássorozat szervezője-szerkesztője, *Dobra János* jó érzékkel választotta ki, és hívta vendégül az egyes hangversenyekre az adott műfaj avatott ismerőit, jeles művészeit. Az öt előadásból álló sorozat minden estjén érezhető volt ez a tudatos választás, kezdve a sort a héber énekekkel, majd az egyes keresztény felekezetekre jellemző dallam- és stílusjegyek bemutatásával. Végül, de nem utolsósorban a nálunk még kevésbé ismert, de zene- és vallástörténeti szempontból is jelentős orosz liturgikus zenével zárult a sorozat.

Először az „Évszázadok zsidó dallamai” című héber liturgikus estre került sor.

Amikor Izrael népe Mózes vezetésével megmenekült az egyiptomi fogságból, a Vörös-tengeren átkelve dicsőítő éneket zengett. A Bírák idején számos alkalommal harci éneket, győzelmi dalokat hallattak. A héber zene virágzásának tetőpontját a jeruzsálemi templomkultusz idején érte el. Dávid király vezetésével fénykorát élte a zsolttáros műfaj. Góliát legyőzése után éppúgy megszólalt az Istent dicsőítő ének, mint a templomi szertartások alkalmával. Ebben az időben Lévi nemzetsége végezte a templomi zenei szolgálatot, négyezer férfiből álló ének- és zenekar közreműködésével.

Sajátos jellemzője a héber liturgikus zenének a nép részvétele: például Tóra-olvasás, előimádkozás vagy házi áldásmondások – az istentisztelet így válik igazi „demokratikus intézmény”-nyé a zsidóság életében.

A régi bölccsek szerint a zsidóság egyik nagy tette az volt, hogy az egy Istent hirdette, a másik pedig, hogy a *Te* megszólítással személyes kapcsolatot teremtett Istennel. Személyes megszólítással: a *S'má* Jiszraél ima második mondatával, a *Boruch Sém*-mel vette kezdetét ez az egyedülálló műsor.

Először *Fekete László*, Dohány utcai főkantor szólaltatta meg bensőséges hangon ezt az ősi, több mint kétezer éves dallamot, majd ezt követően *Kodály Zoltán* 1948-ban, ugyanezre a dallamra komponált alkotását a Tomkins Énekegyüttes adta elő.

Másodikként *Fekete László* és a női kar előadásában a legrégebbi fennmaradt héber dallam, a „*Boruch hagever*” csendült fel. A XII. században, *Obadja* által lejegyzett dallamot egyébként *Scheiber Sándor* fedezte fel a kairói genizák között – ő ismerte fel és fejtette meg e dallamok lejegyzőjének személyét is.

Az est folyamán a házigazda Tomkins Énekegyüttes többször is igazi zenei csemegével szolgált, amikor a héber liturgiát műzenei darabok interpretálásával, mély átéléssel, magas művészi igényességgel mutatta be. Példaként említhetem *Sulcert* – a neológ stílus megteremtőjét – akinek öt imáját, vagy az ő tanítványának, *Schubertnek* 92. *Zsoltárát* szólaltatták meg. Az utóbbiban érdekes szerzői struktúra volt megfigyelhető a szólalista, a kvartett és a kórus viszonylatában. Különösen felejtethetetlen élményt nyújtott *Halévy* 122. *Zsoltára*, amelyben *Solymosi Ferenc* orgonajátéka plasztikusan egyesült az énekesek nemes egyszerűséggel megformált szölamaival.

A koncert második részében *Tóth Emil*, a Rabbiképző Intézet főkántora tradicionális előadásmódjával átütő erővel szólaltatta meg hőstenorján többek között *Rosenblatt* 100. *Zsoltárát* és *Ádám Emil V'hu Ráhum* című mindennapi esti imáját.

Feltétlen említést érdemel *Mayer Erika* zongoraművész, aki biztos támasza és ideális partnere volt a kántoroknak. A rossz állapotban lévő zongora ellenére kitett alapos stílusismerete, valamint egyéni művészi kvalitása. A zongorakisérők legjobb erényeivel rendelkező művésznőt hallhattuk még *Gottschall Jakab* 93. *Zsoltárának*, valamint a *Leibele Waldmann* alapján megszólaló *Éc hájím* című darabok előadásakor, melyeket *Fekete László* lírai hangvételű bassz-baritonján interpretált.

Végezetül nagy sikert aratott *Heller: Áseresz Sz'foszénu* című darabja, melyet a *Fekete-Tóth* duett szólaltatott meg a jellegzetes, újholdat hirdető sófár hangja után. Áttelekített előadásuk, játékos, vidám hangvételük emlékezetes része maradt e nem mindennapi hangversenynek.

Itt említem meg, hogy ezzel az egyedülálló liturgikus sorozattal párhuzamosan jelent meg a Choral Kft. gondozásában a „*Dicsérvétek az Urat*” című ökumenikus kiadvány, amely hanglemezen, kazettán, illetve CD-lemezen is kapható. Mind a koncertsorozat, mind a fent említett hanghordozók szép példáját adják az egyes vallási felekezetek az énekművészet eszközeivel tolmácsolni szakrális megnyilatkozásainak.

Babits Antal

A Tomkins Énekegyüttes

Könyvespolc

Identitásom könyvei

Dalos és Nyíri

DALOS GYÖRGY

A körülméletés

MAGVETŐ KIADÓ

(Dalos György: *A körülméletés. Magvető, 1990. 166 old., 60 Ft.*)

A fiatal már serdülőkorában mintákat választ magának: céljait, életútját ezekhez igazítja. Adódhat ez a szülők példáiból, orientáltságából – de igen sokat jelent a kortárs csoport vagy bármilyen olyan kör vonzása, amelyet a kamasz a magáénak, s emellett izgalmasan érdekesnek érez. A zsidóság Magyarországon többnyire már nem (csak) adottság – hiszen sokan jövünk olyan körből, ahol a családokban elő sem kerül a szó, s meg nem éltek a szokások –, hanem választás, döntés kérdése. Ez a döntési szabadság abban is megnyilvánul, hogy kiválasztható, milyen hagyományt vállal fel ősei csomagjából az egyén. Ha ez a zsák már lapos is, újra meg újratölthető. Úgy érzem, Dalos György *A körülméletés* és Nyíri János *Madárország* című könyvei szükségesek ahhoz, hogy ezeket a batyukat megtölthessük.

A történelem fintora, hogy a két alkotás szinte egymásba ölthető. Az önéletrajzi alapokra épülő művek főhősei azonos korú zsidó fiúk, akiknek olyan korszak eseményei között kell helytállniuk, melynek szépségeiből vajmi keveset érezhetnek. A *Madárország* Jóska, a vidéki zsidóság

élményeivel és idegenségével rakottan érkezik Budapestre, ahol lumpoló apja és nehéz sorú anyja külön élnek. A háború, a gyerekek iskoláztatása, majd a gettó alig hozza közel egymáshoz a szülőket, az apa munkaszolgálatra indul, s az egyre inkább családfővé előlépő vagány kisfiú hatására az anya két gyerekével elmenekül a városból, és kilétüket eltagadva él meg az ország felszabdalását. *A körülméletés* főszereplőjeként *Singer Robi* sincs kellemesebb helyzetben a háború utáni Budapesten. A hitközség árvaházában nevelkedve – apja munkaszolgálatosként hunyt el, édesanyja súlyos beteg, nagymamája egyedül gondozza – barátok megértéséért, s a közülük való kiemelkedésért harcolva fedezi fel a világ ellentmondásosságát. A harmónia, a szépség, a jóság utáni vágy tölti be a kisfiú lelkét. S megtetézi mindezt a nagy kérdés, aláveti-e magát az eddig elmulasztott brisznek, a körülméletésnek. Robi nemleges válasza miatt a regény címe akár a *körül nem metelés* is lehetne – de problematikáját is ez adja.

Robi – akárcsak Jóska (és alkotóik) – olyan családból származik, amelynek tagjai hagyományaikban már csak ímmel-ámmal zsidók, viszont a faji törvények lelkesen annak bélyegzik őket. Ami sorsukat összeköti, az a származásukból eredő hátrány, mártírium, amelyet magukban és családjukkal együtt szenvednek el. *Közös identitási mintát* így csak a *közös származás* tudatából meríthet a még kereső olvasó, s nem többől. Ahogy Jóska halva látja barátját, elveszti rokonságát, az felér Robi dacos – és részint a brisz lehetőségének stresszéből fakadó – nem-jével. A fiúk „befejezik” magukban a zsidóságot, kívánnak és elvegyülnek – ha tudnak. Emiatt feltehetnénk mi is a sokat hallott kérdést fontoskodva: vajon ezek a művek zsidó szerzők zsidó műveinek számítanak?

Mindig meghökkent az a gondolkodás és viszony, amely köreinkben az úgynevezett félzsidókat fogadta. Akiknek anyja zsidó és apja nem, mi-

(Nyíri János: *Madárország. Makkabi-Téka, 1990. 443 old., 198 Ft.*)

ért lenne zsidóbb annál, akinek az apja az, s anyja nem? Mint az arisztokrácia pedigéje, oltási könyve, olyan ez a hálákha által szentesített zsidó hierarchia. Így Dalos kérdése is fontos: mennyiben számít a brisz, mennyiben nem? Hol kezdődik a zsidóság – belülről? Hiszen ezek csak külsőségei, „fajvédelmi” mázai a lényegnek. Akit származása, tevékenysége, hite, vonzódása ide köt, miért ne lenne az, *aminek véli, gondolja magát?* S ha a szerzők nem tennék ezt, amiben kételkedem –, műveik a modern magyar irodalom kiemelkedő értékei, s ezen felül a magyar zsidóság kincsei, hiszen mirőlunk szólunk, a múltunkról; s íme, jelen gondjainkról is egyben. A kérdés rossz, mert buta: kategorizál, a lehetőségeket szorosra zárni kívánja. Kirekeszt, mint az antiszemitizmus. A két munka a miénk, rólunk és nemcsak nekünk szól – mi kell még?

(Hasonló könyvek.)

Dombi Gábor

A fertő

Yiddish Forward

דער „סארוערסט" איז פאר:
 • פרייהייט פאר אלע מענטשן;
 • פרייהייט פאר אידן צו פירן
 א אידש לעבן;
 • א געוויכטער מדינת ישראל;
 • א פרייער ארבעטער באוועגונג.

פאררודערמם

Entered as Second Class Matter
at Post Office, New York, N. Y.

© Forward Association, Incorporated

Friday, December 13, 1991

Vol. LXXXV, No. 30,849

1991, 13 דעצעמבער, פרייטיק,

28 PAGES

75 CENTS

Új könyv jelent meg Izraelben Isaac Bashevis Singertől. Címe: *Chela* – azt jelenti: fertő. Az egykori Varsóban, a Krochmálne utcában lakó zsidók erkölcsi fertőjéről szól.

A történet középpontjában egy varsói zsidó áll, aki „vendégszerepelt” jött Argentínából. Ott úgynevezett „élőárú” kereskedelemmel foglalkozott. És itt nyílik meg a fertő. Sok asszony keresi a jövevény „szelémét”. Mint Singernél általában, itt is leginkább a rabbi leánya jeleskedik e téren. Rengeteg asszony felkészül, kérve: utazhassanak ők is Argentínába – és persze tudják, hová mennek.

A 208 oldal terjedelmű könyvet angolból fordították héberre, az író akaratának megfelelően, ahogy az Izraelben megjelent összes többi könyvét is. Miért angolból? – tettem fel a

kérdést néhány évvel ezelőtt egy cikkemben. Annak idején Dov Szadan professzor is írt erről egy hosszabb értekezést a *Mááriv* című lapban. Rámutatott, hogy a két nyelv közelsége miatt természetesebb lenne a jid-dis eredetiből fordítani. Így elsődleges szöveg képezne a fordítás alapját, nem pedig egy fordítás. Singer nem tartotta fontosnak, hogy válaszoljon Dov Szadan kérdésére, így a rejtély megmaradt.

Angolul a „Fertő” bűze bizonyára nem kevés olvasót juttat majd arra a meggyőződésre, hogy ez nem más, mint a kelet-európai zsidó élet rossz szaga. A könyv értékelői szerint azonban még Izraelben is lehetnek olyan olvasók, akik azt gondolják majd, Varsóban minden zsidó olyan volt, mint a Krochmálne utca lakói.

Valószínűleg igazuk volt az ismert zsidó kritikusoknak, amikor erről írván rámutattak, hogy Singer antropológiai leírásai, melyekben rengeteg az egzotikus és az erotikus szín, *eltorzítják* a lengyel zsidóság igazi arcát. A Singer tehetsége, elbeszélő stílusa és ereje iránti tiszteletből azonban állandóan felmentést keresünk számára, kibúvót, mondván Singer könyveit vélhetően inkább intelligensebb olvasók veszik kézbe, olyanok, akik képesek megkülönböztetni a korpát a lisztől. Csak a Fertő „szaga” fog megmaradni a levegőben.

(Forverts, 1991. december 13.)

Loy Shalit
Jiddisből fordította
Szabó Veronika

Három becses szótár

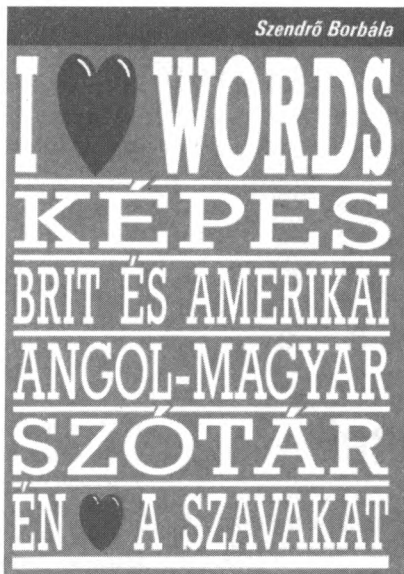
(Szendrő B.: *I love words*, 2. kiad. 1990;

Szendrő B. – Ódor L.: *Ich liebe Wörter*, 2. kiad. 1991;

Szendrő B. – Iker B.: *Io amo le parole*, 1991; mindhárom kötet szerzői kiadás.)

Valaki, jóbarát, aki tudott arról a szenvedélyemről, amely a szótárakhoz vonz, meglepett három szótárral. A három egy tőről fakadt: Szendrő Borbála volt a szerzője az elsőnek, aminek a címe: „I love words”, tehát azoknak szól, akik szeretik a szavakat – az angolokat meg a magyarokat –, a másik két szótár ugyanazon tematikus elvekre épül, azaz az előbbinek a német, illetve olasz változatai; társszerzőik Ódor László, illetve Iker Bertalan.

Kedvtelven lapozgattam a könyveket, nézegettem a precíz illusztrációkat – Szabóné Nagy Mária rajzait –, amelyek jól szolgálják a több mint 5000 szó azonosítását. Ez a rengeteg szó mind élőnyelvi anyag, olyan témáknak az ismeretköréből, amelyek

a mai élet mindennapjához tartoznak, kezdve a világegyetemmel, folytatva – például – az emberrel és öltözködésével, lakóhelyével, egészen a táplálkozásig vagy a szabadidő eltöltéséig.

A feldolgozás módszeressége rendkívül megkönnyíti az eligazodást – ezt még külön is segíti a kötetek végén az idegen és külön a magyar nyelvi mutató.

Az egyes kötetek derűs színű fedelén a „love”, illetve „liebe”, valamint az „amo” szavakat az a piros szív helyettesíti, amelyet ma már lépten-nyomon láthatunk autók hátsó ablakán, pólóingeken, egyebütt, mint a „szeretet” képi kifejezését.

Ezek a szótárak, a helyes kiejtést szolgáló átírásukkal az idegen nyelvet tanul embernek lehetővé teszik, hogy ne tekintse az idegen nyelvet idegennek, hanem szeresse a szavait.

Bizony hasznos lenne egy ilyen elvekre épülő héber-magyar szótár is – hiszen ma már a turizmus révén (is) igen sokan ismerkednek Izraellel, és aki valamilyen szinten bírja az ország nyelvét, a hébert, minden biznnyal mélyebben éli át az ottani valóságot.

Jólesz László

Eszti és Beni oldala

Már nem kell sokat várnotok Purim ünnepére, de arra elég ez az idő, hogy az itt következő néhány cikkcske alapján „felkészüljete” rá.

Tudtad-e, hogy...

... Eszter könyve az egyetlen a Bibliában, amelyik nem említi Isten nevét. Rabbí Hai Gáon úgy magyarázza ezt, hogy Mordeháj tudta, a perzsák majd lemásolják a történetet, és nem akarta, hogy az Ő nevét bálványimádó célokra használják.

... minden más bibliai könyvvel ellentétben, Palesztínát nem említi az Eszter Könyve. Perzsia zsidó lakosai és őshazájuk közötti kapcsolatot csak érintőlegesen találjuk meg, amikor Mordehájról azt írják: „Aki Jeruzsálemből fogva vitetett el a száműzött néppel...” (Eszter k. 2.6.).

... a héber abc minden betűjét megtaláljuk Eszter Könyve harmadik fejezetének 13. versében.

... a *miste* szó, ami annyit jelent: lakoma, húsz alkalommal jelenik meg Eszter Könyvében, annyiszor, ahányszor összesen az egész Bibliában.

... egyes helyeken, a zsidóknak a purimhoz annyira hasonló élményeik voltak, hogy különleges, úgynevezett „kis Purimot” ünnepelnek. Például sokszáz évvel ezelőtt Spa-

nyolországban, a királynak volt egy gonosz tanácsadója, akit úgy hívtak: Gonzáló. Azt tanácsolta királyának, hogy űzze ki a zsidókat országából, vegye el földjüket, és kobozza el vagyonukat. A király beleegyezett, és a zsidókat majdnem kiűzték, amikor egy zsidó hivatalnok egy zsidó nő segítségével, aki a király szeretetét élvezte, megghiúsították a tervet és megmentették a zsidókat.

A rossz memória

Egy gazdag ember elfelejtett ajándékot küldeni fia tanárának Purimra. Bár a tanár küldött neki gyengéd emlékeztető levelet a diákon keresztül, ő mégis elfelejtette a szokásos ajándékot.

Pár nappal Purim ünnepe után a tanár megkérte a diákot, kérdezze meg édesapját, miért ölte meg *Ábel Káint*. A diák engedelmesen követte a tanár utasítását, mire a következő nap az apa dühösen futott be a tanárhoz és azt kiáltotta:

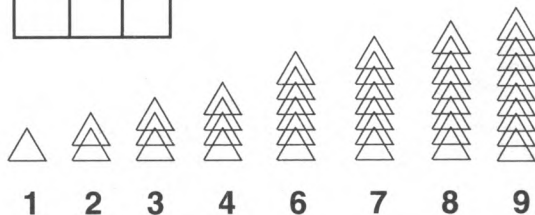
– Maga tudatlan! Hogy kérdezhet ilyet!? Káin ölte meg Ábelt, és nem Ábel Káint!

– Ó, valóban? – válaszolta a *melamed* csöndesen. – Egy ilyen réges-régi epizódra bezzeg emlékszik, de hogy purimi ajándékot küldjön a fia tanárának, pedig még emlékeztettem is, az kiment a fejből!

Süteményhalom

Itt látsz néhány halom Hámántáskát. Mindegyik halomban más-más számú sütemény van. Minden halmot csak egyszer felhasználva, helyezd el a számokat a táblázatban, úgy, hogy minden sorban, függőlegesen, vízszintesen és átlósan csak 15 darab legyen.

A helyes megfejtést beküldők között könyvjutalmat sorso-lunk ki.

Hámántáska recept

Keverj össze egy csésze cukrot és 1/3 csésze főzőmargarint. Adj hozzá két tojást, és verd fel, amíg síma nem lesz. Keverj bele 6 evőkanál vizet és 1/2 kiskanál vaníliát. Adj hozzá négy pohár lisztet. Addig keverd, amíg labdaformájú lesz. Hűtsd 2 órát.

Nyújtsd ki az elkészült tésztát és vágj belőle kerek formákat. Tegyél egy kiskanálnyi eperdzsemet a tészta közepébe.

Húzd össze a széleket, hogy háromszög alakú legyen. Húzd 15 percig.

Hívd meg a barátaidat, akik szintén elkészítették a süteményt és versenyezzetek, kié lett a finomabb.

Ki, mi, melyik?

H	Á	M	Á	N	T	Á	S	K	A
									H
P	U	R	I	M					A
				O			V		S
				R			Á		V
				D			S		É
			E	S	Z	T	E	R	
			H				I		O
			Á						S
J									

- Magyarul táska, héberül fül, finom sütemény lekvárral belül.
- Vidám ünnep, maszkabál, örül Eszter s Mordeháj.
- Szép, fiatal és zsidó ő, ráadásul, királynő
- Király volt és szerelmes, s csak egy kicsit veszedelmes.
- Bölcs zsidó volt, csaknem csábos, így lett ő a főtanácsos.
- Királynénak nem volt túl jó, kegyvesztett lett s földönfutó.

Az oldalt összeállította Fritz Zsuzsa